

POLIITTISTA PUHETTA VAUVAKUUMEISESSA VALTIOSSA

**– Tutkielma väestöpoliittisen keskustelun retoriikasta
2000-luvun alun Suomessa**

Anni Tanskanen
69847
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

TANSKANEN, ANNI: Poliittista puhetta vauvakuumeisessa valtiossa – Tutkielma väestöpoliittisen keskustelun retoriikasta 2000-luvun alun Suomessa

Pro gradu -tutkielma, 71 s.

Sosiologia

Tammikuu 2008

Viime vuosina väestön ikääntyminen ja syntyvyys ovat puhututtaneet Suomessa enemmän kuin pitkään aikaan, ja väestöpolitiikka on nostettu jälleen poliittiselle agendalle – neljäkymmenen vuoden tauon jälkeen. Tutkielmassani analysoin Suomessa 2000-luvulla virinneen väestöpoliittisen keskustelun retoriikkaa: miten väestöpolitiikan tarpeellisuutta ja yksittäisiä väestöpoliittisia keinoja perustellaan, ja millaisille jaetuille ”itsestäänselvyyksille” väestöpoliittisen keskustelun argumentointi rakentuu? Käytän aineistonani väestöpolitiikasta käytyä eduskuntakeskustelua sekä kolmea aiheesta laadittua kirjallista kannanottoa: valtioneuvoston väestöpolitiikkaa ja väestön ikääntymistä käsittelevää tulevaisuusselontekoa, eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan mietintöä sekä Väestöliiton väestöpoliittista ohjelmaa. Jäsennän keskustelun argumentointia ja puheen vakuuttavuuden rakentumista Chaim Perelmanin kehittämän argumentaatioteorian avulla. Metodologisia päälähteitani ovat Perelmanin yhdessä Lucie Olbrechts-Tytecan kanssa kirjoittama *The New Rhetoric* -teos sekä aiheen myöhempi kehittelmä *Retoriikan valtakunta*.

Vaikka aika tuntuukin nyt olevan kypsä väestöpolitiikalle, syntyvyys on kaikesta huolimatta poliittisesti hankala puheenaihe. Aiheen arkuutta selittää ensinnäkin se, että lasten hankkiminen mielletään yhteiskunnassamme ihmisen yksityiseen elämänpäiiriin kuuluvaksi asiaksi. Toiseksi syntyvyyteen ja väestökehitykseen vaikuttamisen kiusallisuutta lisää väestöpolitiikan synkkä historia. Kolmanneksi länsimaiden syntyvyyden kasvattamistavoitteita voidaan arvostella moraalittomuudesta tilanteessa, jossa maailman väkiluku jatkaa kasvuaan ja luonnonvarat ovat vaarassa ehtyä.

Hankalaa aihetta voidaan kuitenkin lähestyä oikeanlaisella retoriikalla. Tutkimassani aineistossa puhujat valitsevat käyttöönsä erilaisia retorisia keinoja riippuen siitä, mikä heidän päämääriinsä kulloinkin parhaiten sopii. Tilannesidonnaisten retoristen tekniikoiden summana alkaa hahmottua kaksi suurempaa puhetapaa. Ensinnäkin käytössä on faktapuhe, jossa väestön ikärakenteen muutoksia kuvataan erilaisten tilastojen, lukujen ja kansantaloustieteestä lainattujen käsitteiden avulla. Faktapuheen avulla lasten synnyttäminen muunnetaan abstrakteiksi tilastoiksi, käyriksi ja pyramideiksi ja etäännytetään näin oikeista, elävistä ruumiista ja yksittäisen ihmisen henkilökohtaisesta elämästä. Tällaisen puhetavan avulla hälvennetään intiimeille elämänalueille puuttumisen vaikutelmaa ja haetaan samalla uskottavuutta väestöpolitiikan tarpeellisuuden ja yksittäisten väestöpoliittisten keinojen perusteluun. Etäännyttävän faktapuheen lisäksi toinen korrekti tapa lähestyä intiimiä perhe-elämää on puhe hyvinvoinnista ja onnellisuudesta; taloudellisten argumenttien rinnalla syntyvyyden kasvattamista perustellaankin läpi aineistoni yksilöiden hyvinvoinnilla. Hyvinvointipuhe on käyttökelpoinen puhetapa myös siksi, että sillä voidaan erottautua menneiden vuosikymmenten epäeettiseksi koetusta väestöpolitiikasta. Suomalaisen väestöpoliittisen nykykeskustelun eetos syntyy siis talouteen ja numeroihin keskittyvän faktapuheen ja yksilöiden hyvää korostavan hyvinvointipuheen liitosta. Kuvion

viimeistele näkökulman rajaaminen kansallisvaltion tasolle: suomalainen syntyvyys esitetään keskustelussa enimmäkseen muusta maailmasta irrallisena kysymyksenä.

Asiasanat: väestöpolitiikka, syntyvyys, retoriikka, argumentaatioanalyysi

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO: VÄESTÖPOLITIIKAN PALUU	1
1.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIELMAN RAKENNE.....	4
2. NÄKÖKULMIA VÄESTÖPOLITIikkaAN.....	6
2.1 VÄESTÖPOLITIikkaAA VAI PERHEPOLITIikkaAA?	7
2.2 VÄESTÖKYSYMYKSEN HISTORIASTA.....	9
2.3 SUOMALAISESTA SYNTYVYYSKESKUSTELUSTA.....	14
2.4 VÄESTÖPOLITIikka BIOPOLIITIikkaANA	16
3. RETORIikka	20
3.1 RETORIikkaN JUURET.....	21
3.2 ARGUMENTOINNIN TUTKIMINEN PERELMANILAISSITTAIN	22
<i>Puheen yleisöt</i>	23
<i>Vakuuttamisen keinot</i>	25
3.3 POLIITTISEN PUHEEN ERITYISPIIRTEISTÄ.....	26
4. AINEISTO.....	28
4.1 RAJAUS.....	29
4.2 KUVAUS.....	29
5. ARGUMENTOINNIN LÄHTÖKOHDAT	34
5.1 YLEISÖT.....	34
5.2 PUHUJAT JA AUKTORITEETIT	36
5.3 ARGUMENTOINNIN ESISOPIMUKSET	38
<i>Dynaaminen yhteiskunta ja onnellinen yksilö</i>	38
<i>Määrällinen ja laadullinen lokus</i>	42
6. ARGUMENTOINNIN TEKNIikat	46
6.1 ASSOSIAATIOT ELI KAUSAALISUHITEITA JA RUUMISMETAFORIA	46
<i>Selvät faktat</i>	46
<i>Syy ja seuraus</i>	47
<i>Päämäärä ja keino</i>	52
<i>Terve ruumis</i>	55
6.2 DISSOSIAATIOT ELI MISTÄ EI OLE KYSYMYS.....	57
<i>Kiihкотonta keskustelua</i>	58
<i>Omat ja toisten perunat</i>	59
7. KOHTI HENKILÖKOHTAISTA JA YHTEISTÄ HYVÄÄ – YHTEENVETOJA JA POHDINTAA.....	61
LÄHTEET	66

1. JOHDANTO: VÄESTÖPOLITIIKAN PALUU

Lasten hankkimisen voisi äkkiseltään ajatella kuuluvan ihmisen henkilökohtaiselle, yksityiselle elämänalueelle. Tarkemmin katsottuna se on kuitenkin vuosikymmenestä toiseen ollut vaihtelevissa määrin myös yhteiskunnallisten vallankäyttäjien kiinnostuksen kohde. 2000-luvun alun Suomessa suvunjatkamisen poliittisuus on tullut esiin useissakin eri yhteyksissä. Mediassa paljon huomiota on saanut esimerkiksi hedelmöityshoitolakiesitys, jota käsiteltiin eduskunnassa vuonna 2002 ja uudelleen vuosina 2005–2006. Myös ilmiö nimeltä ”alhainen syntyvyys” on herättänyt keskustelua. Yhtenä viime vuosien syntyvyyskeskustelun avauspuheenvuorona voidaan pitää Matti Vanhasen elokuussa 2003 antamaa haastattelua ja tätä selventävää kolumnia (Turun Sanomat 15.8.2003), jossa Vanhanen ilmaisee huolensa Suomen väestökehityksestä. Kolumnissa pääministeri toteaa alhaisen syntyvyyden ja ikääntyvän väestön luovan talouden kannalta vaikean yhtälön ratkaistavaksi ja uhkaavan maan kilpailukykyä. Vanhanen on huolissaan siitä, ettei vanhenevan väestön valtakunta ”kaikkien silmissä näytä erityisen dynaamiselta”. Mediassa Vanhasen kommentit tulkittiin kehoituksiksi vauvatalkoisiin ja ne herättivät monenlaisia mielipiteitä. Monia muitakin tuntui huolestuttavan Suomen harmaantuminen, ”ukkoutuminen ja akkautuminen”, kuten Vanhanen asian ilmaisi – joitakin tällainen puhe puolestaan ärsytti.

Väestön määrän lisääminen ja laadun kontrollointi on ollut eurooppalaisten kansallisvaltioiden harjoittaman väestöpolitiikan tavoitteena 1800-luvulta alkaen (Koivusalo 1994, 52-83). Suomessa väestömäärän lisäämiseen tähtäävää väestöpolitiikkaa harjoitettiin erityisen tarmokkaasti 1930- ja 1940-luvuilla, jolloin syntyvyyden kasvattaminen nähtiin koko kansan kohtalon kysymyksenä (esim. Nätkin 1997). Toisen maailmansodan jälkeen väestöpolitiikka sai esimerkiksi Saksan tapahtumien ansiosta synkän leiman, ja väestöpoliittiset tavoitteet häipyivät vähitellen länsimaisten hyvinvointivaltioiden sosiaalipoliittisesta keskustelusta (esim. Hiilamo 2002). Suurempaan väestömäärään tähtäävistä tavoitteista luopumiseen vaikutti myös 1960-luvun jälkeinen globaalinen väestökriisin uhka ja vähitellen tapetille noussut ekologinen kriisi (Nätkin 1997, 64). Tätä seuranneina vuosikymmeninä Suomessa puhuttiin väestöpolitiikan sijaan lähinnä perhepolitiikasta¹ (Hiilamo 2002).

¹ Käytännössä perhe- ja väestöpolitiikkaa on tosin vaikeaa yksiselitteisesti erottaa toisistaan (ks. Hiilamo 2000). Perhe- ja väestöpolitiikan määritelmistä enemmän luvussa ”Väestöpolitiikkaa vai perhepolitiikkaa?”.

Viime vuosina väestöpolitiikka on kuitenkin nostettu uudestaan poliittiselle agendalle ja ikääntyminen, syntyvyys ja muut väestökysymykset ovat saaneet osakseen enemmän huomiota kuin pitkään aikaan. Vanha sanakin on kaivettu jälleen kaapista:

”Tulevaisuusselonteossa hallitus on ottanut uudestaan käyttöön vanhan termin: väestöpolitiikka. Meillä ei ole harrastettu väestöpolitiikkaa pitkiin aikoihin.”

(Matti Vanhanen 24.11.2004)

Väestökehityksestä ja tähän liittyen syntyvyydestä on jälleen tullut poliittinen kysymys. Tämän voi havaita esimerkiksi viime vuosina ilmestyneiden aihetta käsittelevien poliittisten raporttien ja kannanottojen paljoudesta. Vuonna 2003 ilmestyi muun muassa Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti *Tuomitut vähenemään* ja seuraavana vuonna Väestöliiton *Väestöpoliittinen ohjelma* sekä valtioneuvoston väestökehitystä ja väestöpolitiikkaa käsittelevä tulevaisuusselonteko *Hyvä yhteiskunta kaiken ikäisille*. Vuonna 2005 myös EU-komissio julkaisi niin kutsutun vihreän kirjan väestön ikääntymisestä, mikä kuvaa lasten määrän vähentymisen olevan Euroopan yhteinen huoli (ks. myös Hiilamo 2006, 3).

Väestökehityksen ja syntyvyyden politisoitumisen voi havaita myös hallitusohjelmia tarkastelemalla. Kävin tutkielmaani varten läpi Suomen hallitusohjelmat viimeisen neljänkymmenen vuoden ajalta², ja huomasin, että väestöpolitiikan on tänä aikana nostanut hallitusohjelmaansa ainoastaan vuonna 2003 Anneli Jäätteenmäen johdolla aloittanut ja sittemmin Matti Vanhasen johdolla jatkanut hallitus. Tässä hallitusohjelmassa todetaan lapsiperheiden aseman parantamisen ja vanhemmuuden tukemisen olevan hallituskauden keskeisiä tehtäviä, ja muotoillaan perhe- ja väestöpolitiikan yhteys seuraavasti: ”Vakaalla perhepolitiikalla sekä työn ja perheen paremmalla yhteensovittamisella on suotuisia vaikutuksia väestöpoliittiseen kehitykseen ja siihen, ettei perheen perustamista tarvitse siirtää taloudellisista tai työelämään liittyvistä syistä”. Perheiden hyvinvoinnin on 1960-2000-luvun välisenä ajanjaksona toki nostanut ohjelmaansa muutama muukin hallitus, mutta nyt uutta on perhepolitiikan perustelemisen nimenomaan väestöpoliittisilla argumenteilla. Väestöpolitiikasta puhutaan nyt perhepolitiikan yhteydessä ensimmäistä kertaa sitten 1960-luvun (Hiilamo 2006, 3).

Nykyistä väestöpoliittista keskustelua käydään tilanteessa, jossa väestö vanhenee ja sotien jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ovat juuri jäämässä eläkkeelle. Ihmisten elinikä on pidentynyt ja

² Ahti Karjalaisen hallituksesta vuodesta 1962 Matti Vanhasen hallitukseen vuoteen 2003 eli yhteensä 20 hallitusohjelmaa.

perheen sanotaan olevan murroksessa. Toisaalta maahanmuutto Suomeen on lisääntynyt. Lähteestä riippuen tulevaisuuden skenaariot vaihtelevat jonkin verran, mutta väestökehityksen pääpiirteistä ollaan silti melko yksimielisiä. Mikäli kehitys jatkuu nykyisenlaisena, lähes kaikissa EU-maissa on vuosina 2000-2030 odotettavissa samansuuntaisia väestörakenteen muutoksia ja yli 65-vuotiaiden suhde työikäiseen eli 20-64-vuotiaaseen väestöön kohoaa. Suurin suhteellinen muutos tapahtuu ensimmäisenä juuri Suomessa, missä sotien jälkeiset suuret ikäluokat syntyivät poikkeuksellisen lyhyen ajanjakson aikana. Hyvinvointivaltion kannalta väestön ikääntyminen merkitsee julkisten menojen, etenkin eläkemenojen kasvua. Esimerkiksi Jaakko Kianderin ja Henrik Lönnqvistin mukaan ikääntymisen aiheuttamat menopaineet asettavat kyseenalaiseksi koko hyvinvointivaltion kestävyuden. Kyseiset kirjoittajat tarjoavat työkaluiksi verotuksen muutoksia, työllisyysasteen nostamista ja eläkemenoihin tehtäviä säästöjä. Työllisyysasteen nousun lisäksi myös työvoiman absoluuttisen määrän olisi Kianderin ja Lönnqvistin mukaan kasvettava ennustetulta tasolta. Käytännössä tämä on kirjoittajien mukaan mahdollista ”laajamittaisen maahanmuuton tai voimakkaan syntyvyyden nousun avulla”. (Kiander ja Lönnqvist 2002, 156-162.)

Samankaltaisia esityksiä on helppo löytää muistakin vuosituhannen vaihteen tienoilla ilmestyneistä hyvinvointivaltiota käsittelevistä kirjoista. Väestön ikääntyminen on yksimielisesti nimetty yhdeksi tulevaisuuden suurimmista haasteista niin sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa kuin poliittisen eliitin puheessa. Toisaalta Suomessa syntyy kuitenkin eurooppalaisittain paljon lapsia: Suomessa kokonaishedelmällisyysluku³ on 2000-luvulla ollut noin 1,75 EU:n keskiarvon ollessa 1,5, mikä selviää esimerkiksi Tilastokeskuksen internetsivuilta (www.stat.fi/tup/maanum). Samoilta sivuilta löytyy myös kuvaus Suomen väestökehityksestä aina vuodesta 1749 lähtien, jolloin maan väkiluku oli reilut 400 000 henkilöä. Sen jälkeen Suomen väestö on tasaisesti kasvanut muutamia poikkeuksellisia vuosia lukuun ottamatta ja kasvaa edelleen reilulla 20 000 hengellä vuodessa, osin syntyvyyden, osin maahanmuuton ansiosta. 250 vuodessa väkiluku on yli kolmetoistakertaistunut ja vuoden 2006 lopussa Suomen väestö oli noin 5 277 000 henkilöä. Samaan aikaan kun monissa länsimaissa ollaan huolissaan alhaisesta syntyvyydestä, maailman väkiluku jatkaa kasvuaan. Jotkut tutkijat puhuvatkin väestöpolitiikan kaksinaismoralismista, viitaten siihen, että oikealle toiminnalle tuntuu olevan eri kriteerit toimijasta riippuen (esim. Autumn Brown ja Marx Ferree 2005; Kajesalo ja Topo 1994).

³ Kokonaishedelmällisyysluku on hypoteettinen luku, joka kertoo, kuinka monta lasta naisille keskimäärin syntyy elämänsä aikana.

1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkielman rakenne

Tarkastelemalla esimerkiksi väestöpolitiikasta eduskunnassa käytyä keskustelua huomaa helposti, että moni pitää syntyvyyttä ja yleensä väestökysymystä hankalana ja kiusallisenakin aiheena. Jotkut toteavat ääneen syntyvyyden olevan ”erityisen herkkä aihe” ja väestöpolitiikan herättävän mahdollisesti ”ikäviäkin mielle yhtymiä”. Aiheesta pyritäänkin puhumaan mahdollisimman korrektisti ja varovaisesti. Väestöpolitiikan tarpeellisuutta perustellaan huolellisesti, vaikka aiheen tärkeydestä tuntuukin vallitsevan puoluerajat ylittävä yhteisymmärrys. Keinoista sen sijaan kiistellään jonkin verran. Yksi kaipaa lisää maahanmuuttajia, toinen nimenomaan ”kotimaista syntyvyyttä”, kolmas periaatteessa kumpaakin, mutta valikoiden.

Tässä työssä tutkin Suomessa 2000-luvulla virinneen väestöpoliittisen keskustelun retoriikkaa: *miten väestöpolitiikasta nyky-Suomessa puhutaan ja millä tavoin väestöpolitiikan tarpeellisuutta perustellaan?* Ensimmäisessä analyysiluvussa (luku 5) tarkastelen aluksi puheen toimijoita: *kuka puhuu ja kenelle?* Millaisille yleisöille puhe toisin sanoen on suunnattu, kenet puhe pyrkii vakuuttamaan? Miten puhujat itse esittäytyvät puheenvuoroissa? Yleisön ja puhujien erittelyn jälkeen hahmottelen vielä hetken keskustelun lähtökohtia ja kysyn, *millaisille puhujan ja yleisön välisille esisopimuksille eli jaetuille ”itsestäänselvyyksille” väestöpoliittisen keskustelun argumentointi rakentuu.* Toisessa analyysiluvussa (luku 6) tutkin varsinaista argumentoinnin etenemistä ja pohdin, *millaisilla retorisisilla tekniikoilla väestöpolitiikan tarpeellisuutta ja yksittäisiä väestöpoliittisia keinoja perustellaan.* Käytän aineistonani väestöpolitiikasta käytyä eduskuntakeskustelua sekä kolmea aiheesta laadittua kirjallista kannanottoa: valtioneuvoston väestöpolitiikkaa ja väestön ikääntymistä käsittelevää tulevaisuusselontekoa, tulevaisuusvaliokunnan mietintöä sekä Väestöliiton väestöpoliittista ohjelmaa. Aineistoni antaa mahdollisuuden myös vertailuun: lähestyvätkö eri toimijat aihetta eri tavoin, eli onko hallituksella ja toisaalta kansanedustajilla samanlainen tapa argumentoida väestöpolitiikasta kuin väestökysymykseen erikoistuneella kansalaisjärjestöllä? Esittelen aineistoni tarkemmin luvussa 4.

Jäsenän keskustelun argumentointia ja puheen vakuuttavuuden rakentumista Chaim Perelmanin kehittelemän argumentaatioteorian avulla. Perelman analysoi ja systematisoi väitteiden uskottavuuden rakentumisen keinoja vuonna 1958 ilmestyneessä, yhdessä Lucie Olbrechts-Tytecan kanssa kirjoittamassaan *La nouvelle rhétoric* - teoksessa (englanninkielinen käännös *The New Rhetoric* (1969)) sekä aiheen myöhemmässä ja tiiviimmässä kehitelmässä *L’empire rhétorique* (suomennos *Retoriikan valtakunta* (1996)). Perelmanin luoman retoristen tekniikoiden

ja strategioiden analyysikehikon soveltaminen väestöpoliittisen keskustelun tarkasteluun antaa laajahkon aineiston tarkastelulle perusteellisuutta ja systemaattisuutta. Esittelen Perelmanin argumentaatioteoriaa lähemmin luvussa 3.

Johdantona aiheeseen toimii luku 2, jossa esittelen työni keskeiset käsitteet ja hahmottelen väestöpoliittisen keskustelun taustoja ja historiaa käymällä läpi joitakin aiheeni kannalta kiinnostavia suomalaisia ja ulkomaisia tutkimuksia. Koska oma työni käsittelee nimenomaan suomalaista väestöpoliittista keskustelua, suomalainen sosiaalitieteellinen tutkimus osoittautuu aiheeni kannalta erityisen kiinnostavaksi ja korostuukin tässä osiossa jonkin verran ulkomaisen tutkimuksen kustannuksella. Päätän työni seitsemänteen lukuun, jossa kokoan yhteen tutkimukseni tuloksia, ja pohdin, miten syntyvyydestä ja yleisemmin väestöpolitiikasta on nyky-Suomessa mahdollista puhua. Päättäntäluvussa näkökulma on analyysilukuja yleisemmällä tasolla, ja pyrin hahmottelemaan erittelemieni retoristen keinojen summana syntyviä laajempia puhetapoja.

2. NÄKÖKULMIA VÄESTÖPOLITIikkaAN

Väestöpolitiikka ja väestökysymykset ovat aika ajoin herättäneet kiinnostusta monilla tieteenaloilla. Kaikkien aikojen vaikutusvaltaisin väestöpolitiikkaan liittyvä esitys on epäilemättä taloustieteilijä Thomas Malthusin vuonna 1798 julkaistu *An Essay of the Principle of Population*, jossa Malthus ilmaisee kuuluisan hypoteesinsa geometrisesti lisääntyvän väestön ja aritmeettisesti kasvavien ruokavarojen välisestä sovittamattomasta ristiriidasta (Malthus 1976). Suomessa jonkinlaisena klassikkona voisi kenties pitää Armas Niemisen vuonna 1941 ilmestynyttä tutkimusta *Väestökysymys entisinä aikoina ja nykyään*, jossa Nieminen kokoaa yksien kansien väliin suomalaisen ja eurooppalaisen väestökysymyksen historiaa ja esittelee väestöpolitiikan erilaisia ajan myötä muuttuneita painotuksia. ”Väestökysymys on nyt ajankohtainen ja sellaiseksi on tullut sen kaikinpuolinen selvittäminenkin”, Nieminen toteaa sota-aikana kirjoittamansa kirjan johdannossa (Nieminen 1941). Väestön määrään ja rakenteeseen liittyviin kysymyksiin on erikoistunut myös aivan oma tieteenalansa, väestötiede, johon voi Suomessa perehtyä Helsingin yliopiston sosiologian laitoksella. Väestötieteellisessä tutkimuksessa erilaisia väestöilmiöitä, esimerkiksi väestön kasvua, syntyvyyttä, kuolleisuutta ja muuttoliikettä, lähestytään lähinnä kvantitatiivisen tutkimuksen keinoin. (www.valt.helsinki.fi/sosio/esittely/vaestotiede.)

Lähempänä omaa tutkimusasetelmaani on sellainen laadullinen sosiologinen ja sosiaalipoliittinen tutkimus, jossa väestökysymyksiä ja väestöpolitiikkaa on tutkittu myös kielen tasolla, esimerkiksi diskursiivisesta näkökulmasta. Nira Yuval-Davis (1996; 1997) tarkastelee väestöpolitiikkaa sukupuolittuneen kansallisuuden näkökulmasta ja erittelee sen nationalistisia diskursseja. Sukupuoli on olennainen käsite myös Ritva Nätkinin (1997) väitöskirjassa *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä*, jossa Nätkin jäljittää suomalaisen väestö- ja äitiyspolitiikan maternalistista diskurssia. Ilpo Helén sivuaa väestöpolitiikkaa kirjoittaessaan suomalaisen seksuaalisuuden – erityisesti naisen seksuaalisuuden – historiasta (Helén 1997) ja terveystieteellisyydestä (Helén 2003), Mianna Meskus (2003) tutkiessaan raskauden keskeyttämisen politisoitumista ja Markku Mattila (2003) pohtiessaan rotuhygieniää. Nätkinin, Helénin, Meskusen ja Mattilan tutkimukset käsittelevät kaikki usean vuosikymmenen ajanjaksoja ja niiden aikarajaukset ovat melko samanlaisia. Meskus päättää tarkastelunsa 1950-luvulle, Helén ja Mattila 1960-luvulle ja Nätkin ”jatketulle 1960-luvulle” eli 1960-1970-lukujen murrokseen.

1960-luvun jälkeistä suomalaista väestöpoliittista keskustelua on tutkittu hyvin vähän. Aihetta sivutaan Eeva Ollilan, Päivi Topon, Meri Koivusalon ja Kristiina Kajesalon (1994) toimittamassa artikkelikokoelmassa *Vallaton väestö, kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä*, joskin tämänkin teoksen artikkelit keskittyvät pääosin joko väestöajattelun historiaan tai kehitysmaita koskevaan väestöpolitiikkaan. Tutkimuksen puuttuminen kertoo sekin osaltaan suomalaisen väestöpoliittisen keskustelun vaimenemisesta neljäksi vuosikymmeneksi ja kiinnostuksen siirtymisestä kotimaan väestöstä kehitysmaiden ”väestöräjähdykseen”.

Tässä luvussa esittelen aluksi väestön ja väestöpolitiikan käsitteet. Tämän jälkeen hahmottelen väestökysymyksen muotoutumista ja historiaa ensin kansainvälisestä ja sitten suomalaisesta näkökulmasta, käyttäen päälähteinäni edellä mainittuja teoksia.⁴ Lopuksi kerron lyhyesti Michel Foucault’n hallinnallisuuden ja biovallan käsitteistä ja niiden soveltamisesta väestöpoliittisen keskustelun tulkintaan. Luvun tarkoituksena on toimia johdantona aiheeseen ja asettaa samalla tutkimani lyhyt ajanjakso väestöpoliittisen keskustelun historialliselle jatkumolle.

2.1 Väestöpolitiikkaa vai perhepolitiikkaa?

Väestö termi on Barbara Dudenin mukaan ”tilastotieteellinen ajopuu”, sana joka on omaksuttu tilastotieteestä jokapäiväiseen keskusteluun ja joka on samalla saanut uusia, alkuperäisestä poikkeavia merkityksiä. Väestö käsitteen avulla ihmisiä lähestytään massana, eli Dudenin sanoin heidät niputetaan ”kasvottomina ryhminä hallittaviksi kokonaisuuksiksi, jotka lisääntyvät, saastuttavat, tuottavat ja kuluttavat sekä, yhteisen hyvän vuoksi, vaativat kontrollia” (Duden 1994, 40). Myös Markku Koivusalo korostaa väestön olevan ennen kaikkea hallinnon termi. Väestö näyttäytyy lukumäärinä; se konkretisoituu erilaisten laskutoimitusten, taulukkojen ja diagrammien kautta. Empiirinen aritmetiikka, tilastointi ja laskeminen mahdollistivat 1600- ja 1700-luvuilla tällaisen väestön synnyn. (Koivusalo 1994, 52-53.)

Eeva Ollila (1994, 84) määrittelee väestöpolitiikan toiminnaksi, joka pyrkii vaikuttamaan väestön määrään tai ”laatuun” yhteiskuntapolitiittisin toimin. Altti Majava (2002, 249) lisää väestöpolitiikan määritelmään väestön kokoon ja rakenteeseen vaikuttamaan pyrkivän toiminnan lisäksi myös väestön alueelliseen jakautumiseen vaikuttavat julkishallinnolliset toimet. Majava

⁴ Kuten johdanto-luvussa mainitsin, tutkielmani aiheajauksen vuoksi keskityn ulkomaista tutkimusta enemmän suomalaiseen sosiaalitieteelliseen tutkimukseen.

jakaa väestöpolitiikan välittömään, välilliseen ja peiteltyyn. Välittömän väestöpolitiikan julkilausuttuna pyrkimyksenä on vaikuttaa suoraan väestön lukumäärään tai johonkin muuhun väestöilmiöön, välillisellä väestöpolitiikalla Majava puolestaan viittaa sellaisiin julkisen vallan toimenpiteisiin, jotka tavalla tai toisella vaikuttavat väestökehitykseen, vaikei tällainen vaikuttaminen välttämättä ole niiden ensisijainen tavoite. Joskus väestöpoliittiset toimet voivat olla myös peiteltyjä, eli niistä käytetään sellaisia nimityksiä, jotka eivät kuvaa niiden todellisia tarkoitusperiä. Esimerkiksi abortin laillistamista voidaan perustella naisten itsemääräämisoikeudella tai terveyden vaalimisella, vaikka todellisuudessa olennaisempi motiivi olisi esimerkiksi syntyvyyden alentaminen (kuten toisen maailmansodan jälkeisessä Japanissa). (emt.)

Väestöpolitiikan tavoitteena on siis niin sanottuihin väestöilmiöihin eli lähinnä syntyvyyteen, kuolleisuuteen, väestön ikärakenteeseen ja muuttoliikkeeseen vaikuttaminen. Perhepolitiikasta puolestaan on kyse silloin, kun politiikan ensisijaisena kohteena on lasten ja perheiden hyvinvointi. Kapeimman määritelmän mukaan perhepolitiikka viittaa lapsiperheille suunnattuihin tulosiirtoihin ja palveluihin, laajemman määritelmän mukaan siihen voidaan laskea niin suorat tulonsiirrot, perheneuvonta ja koulutus kuin vaikkapa perhe-, perintö- ja aborttilainsäädäntö. Laajuutensa ja monitahoisuutensa vuoksi myös perhepolitiikka on vaikea määriteltävä. Loppujen lopuksi lähes jokaisella poliittisella päätöksellä voidaan ajatella olevan ainakin välillisiä vaikutuksia myös perheisiin, eikä rajanveto esimerkiksi asunto-, koulutus- tai veropolitiikan ja perhepolitiikan välillä näin ollen ole helppoa. Joka tapauksessa perhepolitiikka on yhteiskunnallisiin arvoihin sidottua toimintaa. Perhepolitiikan tavoitteet riippuvat toisin sanoen siitä, mitä yhteiskunnassa kulloinkin ajatellaan esimerkiksi lasten hyvinvoinnista, sukupuolten välisestä työnjaosta, erilaisista perhemuodoista, perhekoosta ja lasten hankkimisen ajoituksesta. Ratkaisujen taustalla vaikuttavat ideologiset, poliittiset, kulttuuriset ja uskonnolliset perusteet, ja jotkut hyötyvät kustakin tavoitteesta ja päätöksestä aina enemmän kuin toiset. (Hiilamo 2002, 10-19.)

Toisen maailmansodan jälkeisestä perhepoliittisesta keskustelusta voidaan Hiilamon mukaan erottaa kolme erilaista tavoitetta: pronatalismi, tulojen uudelleenjako ja sukupuolten välinen tasa-arvo. Nämä motiivit ovat johtaneet myös hieman erilaisiin käytännön toimiin. Pronatalistisen politiikan tavoitteena on vaikuttaa ihmisten reproduktiiviseen käyttäytymiseen ja saada heidät hankkimaan enemmän lapsia. Tällöin tuki kohdistetaan yleensä erityisesti monilapsisille perheille. Pronatalistinen politiikka oli vallalla toisen maailmansodan aikaan ja heti sen jälkeisinä

vuosina, jolloin suomalaisia ajateltiin olevan liian vähän. Lapsiperheille suunnattuja etuuksia voidaan perustella myös lapsista koituvien tulonmenetysten kompensoimisella, yleisellä tuloerojen tasaamisella tai tasa-arvoisten mahdollisuuksien tarjoamisella myös pienituloisten perheiden lapsille. Tulojen tasaisempaan jakautumiseen tähtäävää politiikkaa voi toisinaan olla vaikea erottaa pronatalistisesta politiikasta, sillä molempia päämääriä tavoitellaan lapsiperheille kohdennetuilla tulonsiirroilla. Kolmas Hiilamon mainitsema perhepolitiikan vaikutin on sukupuolten välinen tasa-arvo, joka on ollut Pohjoismaissa perhepolitiikan tavoitteena 1970-luvulta alkaen. Esimerkiksi pohjoismaisen päivähoitojärjestelmän ansiosta myös äidit ovat pystyneet osallistumaan täysipainoisesti työelämään. (Hiilamo 2002, 18-19.)

Houkuttelevan yksinkertaista voisi olla väittää, että perhepolitiikka kuuluu moderniin hyvinvointipolitiikkaan, kun taas väestöpolitiikkaa harjoitettiin ainoastaan aikaisempina vuosikymmeninä. Kuitenkin niin nykyään kuin aikaisemminkin perhepolitiikka ja väestöpolitiikka kietoutuvat ainakin osittain yhteen eikä niitä voida yksiselitteisesti erottaa toisistaan sen paremmin teoriassa kuin käytännössä. (Hiilamo 2002, 10.) Rajanveto perhe- ja väestöpolitiikan välillä on toisin sanoen määrittelykysymys. Mikäli väestöpolitiikka määritellään poliittiseksi toiminnaksi, jonka tavoitteena on vaikuttaa ”väestöilmioihin”, ainakin Hiilamon mainitsemaa pronatalistista perhepolitiikkaa voidaan pitää myös väestöpolitiikkana. Toisaalta kaikenlainen perhepolitiikka täyttää Majavan mainitseman välillisen väestöpolitiikan tunnusmerkit. Jotkut tutkijat näkevätkin perhepolitiikan yksinkertaisesti yhtenä väestöpolitiikan osa-alueena (esim. Kontula 2004, 11; Ollila 1994, 84). Kun itse puhun tutkielmassani väestöpolitiikasta, viittaan sillä Ollilan määritelmää (1994, 84) mukaillen sellaiseen poliittiseen toimintaan, jonka pyrkimyksenä on vaikuttaa väestön määrään tai rakenteeseen.

2.2 Väestökysymyksen historiasta

1700-luvun puoliväliin asti yhteiskunnat olivat syntyvyyden suhteen melko samanlaisia joka puolella maailmaa: lapsia syntyi paljon, mutta läheskään kaikki eivät eläneet aikuisikään asti. Suuren kuolleisuuden takia väestönkasvu oli hidasta ja epäsäännöllistä. Seuraavien 200 vuoden aikana kuolleisuus laski koko Euroopassa ja väestö kasvoi. Miljoonat ihmiset muuttivat paremman elintason toivossa Pohjois-Amerikkaan ja eurooppalaisten siirtokuntiin muihin maanosiin. Pikku hiljaa lapsiluku alkoi pienentyä ja väestönkasvu pysähtyä. (Egerö 1994, 14.)

Suomessa ja Ruotsissa on olemassa pisimmältä ajalta maailmassa systemaattiset ja vuosittaiset tiedot väkiluvusta ja väestön muutoksista. Väestön luettelointi juontaa juurensa 1600-luvulle, jolloin papisto velvoitettiin koko valtakunnan alueella merkitsemään kirkon kirjoihin kaikki kastetut, vihityt ja haudatut. Entistä systemaattisemmin ”yhteiskuntaruumista” on kuvattu väestölaskentojen avulla 1700-luvulta lähtien, jolloin Ruotsiin, jonka osa Suomi oli, perustettiin maailman ensimmäinen väestötilastoja laativa virasto. Väestön ajateltiin kuvaavan valtion voimaa ja vaurautta ja väestölaskentojen tehtävänä oli – ja on – tuottaa valtiolle tietoa väestön määrästä, laadusta ja veronmaksukyvyistä, sotavoiman suuruudesta ja kansan varallisuudesta. Samaan aikaan väestölaskennat ovat olleet mukana rakentamassa valtiota määrittelemällä tietylle alueelle tietyn väestön. (Kinnunen 2001, 21-31.) Väestö siis ikään kuin keksittiin 1600- ja 1700-luvuilla, jolloin kansallisvaltiot ja keskitetty hallintobyrokratia kehittyivät. Tuolloin väestö käsitettiin valtion vaurauden lähteeksi ja siitä tuli hallitsemisen pääkohde. Talouselämässä olivat vallalla merkantilistiset opit ja valtioiden pyrkimyksenä oli haalia itselleen mahdollisimman paljon jalometalleja. Sama periaate leimasi myös väestöpolitiikkaa, jossa keskityttiin väestön kasvattamiseen syntyvyyttä edistävillä toimilla ja sitä estävien tekijöiden eliminoimisella. Väestön ilmiöiden (syntyvyyden, kuolleisuuden, sairastavuuden jne.) avulla arvioitiin valtion voimaa ja väestönkasvu oli valtion vaurauden kasvua. (Helén ja Jauho 2003, 16; Koivusalo 1994, 53-56; Nieminen 1941, 31.)

Väestön lisääminen säilyi valtioiden tavoitteena koko 1600- ja 1700-luvun. Murros oli kuitenkin jo käsillä. 1700-luvun lopussa englantilainen pappi ja taloustieteilijä Thomas Robert Malthus julkaisi kirjoituksensa *An Essay on the Principle of Population* ja juurrutti nimensä lähtemättömästi moderniin väestöajatteluun. Malthusin kuuluisan lain mukaan väestö kasvaa geometrisesti maailman ruokavarojen kasvaessa ainoastaan aritmeettisesti. Jo ennen Malthusia samankaltaisia ajatuksia olivat esittäneet esimerkiksi William Goldwin ja markiisi de Condorcet, jotka myös olivat huomauttaneet, ettei väestö voi kasvaa yli ruokavarojensa. Malthus kuitenkin aktualisoi pulman korostamalla sen olevan ”läheisesti uhkaava ja välitön” ja muutti väitteen entistä vakuuttavammaksi esittämällä sen matemaattisessa muodossa, joskaan hänen teoriansa ei varsinaisesti perustunut mihinkään otokseen tai aineistoon. Malthusin visio ihmiskunnan tulevaisuudesta oli pessimistinen: hän uskoi ainoastaan sotien, nälänhätien ja kulkutautien rajoittavan hallitsematonta väestönkasvua. (Malthus 1798/1976; Koivusalo 1994, 56-58.) Malthusin ajatus ruokavarojen ja väestönkasvun välisestä epäsuhdasta istui hyvin taloustieteeseen ja esimerkiksi David Ricardo käytti sitä hyväkseen kehitellessään vähenevien tuottojen lakia (Koivusalo 1994, 74). Myös John Stuart Mill totesi jokaisen uuden suun tarvitsevan yhtä paljon

ruokaa kuin jo olemassa olevat suut, mutta uusien käsien tuottavan aina hieman entisiä vähemmän (Mill 1848/1976, 151). Malthusin näkemys väestöpaineesta vaikutti myös Darwinin evoluutioteoriaan, mitä kautta se omaksuttiin myöhemmin osaksi sosiaalidarwinismin argumentteja (Hartmann 1987, 12).

Erityisen huolissaan Malthus oli köyhimmän kansanosan lisääntymisestä ja ehdotti etenkin tämän luokan tarkkaa tilastollista seuraamista. Malthusin toive toteutui ja 1800-luvun tilasto- ja moraalitieteilijöiden mielenkiinnon kohteena olivat juuri alimmat yhteiskuntaluokat. Nämä tilastot kertoivat uhkaavaa tarinaansa – köyhät ja kurjat lisääntyivät muuta väestöä nopeammin – ja niiden avulla muotoiltiin rotuhygieenisen liikkeen huoli kansakunnan ja rodun rappioitumisesta. 1900-luvun alun menestystarina olikin vuorostaan rotuhygieeninen eli eugeeninen liike. Oppi levisi ympäri Euroopan ja sen nimissä harjoitettiin muun muassa siirtolaispolitiikkaa, säädettiin sterilisaatiolakeja, suoritettiin avioliittoneuvontaa ja jaettiin äitiyspalkintoja. (Hacking 1991, 182; Koivusalo 1994, 59.)

Malthus kuitenkin erehtyi kahdessa perustavanlaatuisessa asiassa. Ensimmäkin, vastoin hänen ennustuksiaan, väestönkasvu voi hidastua ja tasaantua myös ilman suuria katastrofeja, yksilöiden vapaiden valintojen seurauksena. Toiseksi 1700-luvun lopun teoreetikon oli vaikea kuvitella kahden sadan vuoden kuluessa tapahtunutta valtavaa maatalouden ja teollisuuden tuottavuuden kasvua. (Hartmann 1987, 13-14.) Vaikkeivät Malthusin ennustukset ole toteutuneet, malthusilainen diskurssi elää ja voi hyvin väestöpoliittisessa keskustelussa, nyt etenkin kehitysmaissa ja kehitysmaista puhuttaessa. Uusmalthusilaisuus nosti päätään erityisesti toisen maailmansodan jälkeen, jolloin länsimaissa luotiin uhkakuva kolmannen maailman ”väestöräjähdyksestä”, joka estää taloudellisen kehityksen ja johtaa luonnonvarojen ehtymiseen. Väestöräjähdykspuheeseen on toisinaan liitetty myös rasistinen pelko länsimaalaisten jäämisestä ei-länsimaisten Toisten jalkoihin. (emt.; Yuval-Davis 1996.)

Väestön, luonnonvarojen ja ympäristön välinen yhteys on monimutkainen ja kuten Bertil Egerö huomauttaa, ihmisten suhdetta luonnonvaroihin ei voida selittää ainoastaan heidän lukumääränsä perusteella. Ihmiset ovat tuottajina ja kuluttajina hyvin erilaisia ja ostovoima vaihtelee huomattavasti jopa yksittäisten maiden sisällä. (Egerö 1994, 12-35.) Eri tutkijat tekevät hieman erilaisia tulkintoja maailman kulutuseroista. Epäsuhta on joka tapauksessa räikeä. On muun muassa esitetty, että maailman 7 rikkainta maata kuluttaa vuosittain noin 40% fossiilista polttoaineista, puolet tärkeimmistä metalleista ja 65% paperista (Ollila ja Koivusalo 1999).

Köyhien maiden luonnonvarojen hyödyntäminen suuntautuukin pitkälti rikkaiden maiden kysynnän tyydyttämiseen, joskin kulutuksen haittavaikutukset kohdistuvat ennen kaikkea köyhiin maihin itseensä. Siksi rikkaiden maiden väestönkasvu, sekä luonnollinen että muuttovoittoon perustuva, aiheuttaa vakavia ja maailmanlaajuisia ympäristöongelmia. (Egerö 1994, 32-33.) Väestökeskustelussa unohdetaan myös se tosiasia että Afrikassa väentiheys on edelleen huomattavasti pienempi kuin Euroopassa (ks. esim. Tilastokeskuksen Maailma numeroina – internetsivut osoitteessa www.stat.fi/tup/maanum/).

Silti maailman ”väestöongelma” halutaan usein säilyttää ainoastaan kehitysmaiden vastuulle. Monien mielestä taustalla vaikuttaa historiasta tuttu kuvio, jossa joidenkin ihmisten lisääntyminen nähdään toivottavampana kuin toisten. (esim. Koivusalo 1994, 69.) Natsi-Saksassa toiset olivat juutalaisia, 1900-luvun alun Suomessa köyhiä ja kouluttamattomia työläisiä (esim. Nätkin 1997), nyt kehitysmaiden kansalaisia. Koivusalon mukaan perustava huolenaiheemme ei nykyään ole kehitysmaiden köyhyys vaan köyhälistö, eikä poliittisen taloustieteen perusoletuksena toimiva jatkuva taloudellinen kasvu vaan väestönkasvu. Kehitysmaista puhuttaessa väestönkasvu nähdään perusongelmana, josta muut ongelmat johtuvat, ja siksi voimavaroja keskitetään helposti nimenomaan syntyvyyden rajoittamiseen eikä esimerkiksi köyhyyden poistamiseen. Projektia helpottaa ihmisten pelkistäminen ”väestöksi”, numeroiksi ja pyramideiksi joiden avulla on helppo osoittaa, ketkä meistä ovat liikaa. (Koivusalo 1994, 52-70.)

Väestökeskustelua leimaa siis kaksinaismoralismi, eli oikealle toiminnalle on olemassa eri kriteerit toimijasta riippuen. Yhtäällä naisia kehoitetaan vauvatalokoiisiin, samaan aikaan toisaalla heitä patistetaan rajoittamaan lapsilukuaan. Tätä voi pitää yhtenä esimerkkinä väestöpolitiikkaan kätkeytyvästä nationalistisesta ajattelusta. Nira Yuval-Davis erottelee väestöpolitiikasta yhteensä kolme nationalistista diskurssia. Näistä diskursseista voi kerrallaan olla vallalla yksi tai useampia ja ne vaikuttavat muun muassa siihen, kannustetaanko naisia kulloisenakin aikana hankkimaan enemmän vai vähemmän lapsia. ”Väestö valtana” –diskurssissa kansakunnan tulevaisuuden ajatellaan riippuvan väestön jatkuvasta kasvusta. Diskursiivisista painotuksista riippuen kasvu voi toisinaan perustua myös maahanmuutolle, toisinaan taas ainoastaan syntyvyyden lisäämiselle. Erilaisina historiallisina hetkinä väestönkasvu voidaan nähdä tarpeellisenä esimerkiksi tulevaisuuden sotilaiden, uudisraivaajien tai työvoiman turvaamiseksi. Toisena Yuval-Davis mainitsee jo edellä esitellyn malthusilaisen puhettavan, jonka mukaan ruoka ei pitkään riitä nopeasti lisääntyvälle väestölle – ainakaan kehitysmaissa. Kolmas Yuval-Davisin esittelemä diskurssi on eugenismi. Eugenistit ovat määrän sijaan huolissaan ennen kaikkea väestön

”laadusta”. Eugenistisella diskurssilla on synkkä historiansa – sillä on perusteltu niin pakkosteriloiteja kuin juutalaisvainojakin. Toisaalta tämäkään puhetapa ei liity pelkästään menneisyyteen, Yuval-Davisin mukaan monissa maissa harjoitetaan nykyäänkin politiikkaa, jossa tiettyjen kansanosien lisääntyminen nähdään toivottavampana kuin toisten. (Yuval-Davis 1996; 1997.)

Myös Patricia Hill Collins huomauttaa, että kaikki naiset eivät kelpaa ”kansakunnan äideiksi” edes tilanteessa, jossa periaatteessa toivottaisiin korkeampaa syntyvyyttä. Hän on tutkinut yhdysvaltalaista väestöpolitiikkaa ja asenneilmapiiriä ja väittää sen kohtelevan naisia eriarvoisesti yhteiskuntaluokasta, kansallisuusstatuksesta ja etnisestä taustasta riippuen. Valkoisen keskiluokan lisääntyminen on toivottavinta, mikä näkyy implisiittisesti esimerkiksi tätä väestöryhmää suosivassa verotus-, vakuutus- ja terveydenhuoltopolitiikassa tai vaikkapa päivähoidon järjestämisessä. Media on osaltaan rakentamassa tällaista asenneilmapiiriä – esimerkiksi siten että juuri valkoisten keskiluokkaisten naisten lapsettomuus kuvataan usein kansallisena tragediana. (Hill Collins 1999.) Suomessa eri ryhmien reproduktio-oikeuksista on keskusteltu vilkkaasti hedelmöityshoito-lakiesityksen yhteydessä vuonna 2002 ja uudelleen vuosina 2005-2006. Keskustelussa on esimerkiksi esitetty puheenvuoroja, joiden mukaan yksin elävillä naisilla tai naispareilla ei tulisi olla oikeutta hedelmöityshoitoihin.

Paitsi eri maihin, maailmanlaajuinen väestökysymys kohdistuu erilailta myös eri sukupuoliin. Väestökysymyksen on väitetty olevan naiskysymys esimerkiksi siksi, että vastuu liian alhaisesta tai liian korkeasta syntyvyydestä sanotaan olevan naisten (Nätkin 1997, 73). Etenkin kehitysmaissa asuvien naisten esitetäänkin usein olevan vastuussa maailmanlaajuisen hyvinvoinnin takaamisesta. Länsimaiden rahoittamat, kehitysmaihin suuntautuvat syntyvyydensäännöstelyohjelmat ovat kohdistaneet sanomansa lähes pelkästään naisille ja pahimmillaan naisten oma tahto on sivuutettu. Kehitysmaiden naiset ovat näin joutuneet ”patriarkaatin kahden kouran puristuksiin”. Perinteisesti asennoituva yhteisö haluaa naisen synnyttävän paljon lapsia, kansainväliset syntyvyydensäännöstelyohjelmat puolestaan painostavat häntä tyytymään nykyiseen lapsilukuun tai olemaan synnyttämättä lainkaan. (Kajesalo ja Topo 1994, 213-223.) Onkin kiinnostavaa pohtia, kohdistuuko omassa aineistossani esiintyvä syntyvyyspuhe samalla tavalla miehiin ja naisiin.

2.3 Suomalaisesta syntyvyyskeskustelusta

Samaan aikaan kun Malthusin opit maailman hallitsemattomasta väestönkasvusta levisivät, Euroopassa alettiin huolestua omien maiden alhaisesta syntyvyydestä. Teollistumisen aiheuttamaan syntyvyyden laskuun havahduttiin ensimmäisenä Ranskassa, jossa ryhdyttiin 1700-luvulla toimenpiteisiin väestön määrän lisäämiseksi (Nätkin 1997, 62). Vähitellen huoli ”ranskantaudista” ja keskustelu syntyvyyden lisäämisestä levisivät kaikkialle länsimaihin (Helén 1997, 37). Suomessa syntyvyyden aleneminen havaittiin 1910-luvulla. Aluksi asiasta huolestuneet kansalaispiirit kiinnittivät kuitenkin huomionsa lähinnä yläluokan syntyvyyden alenemiseen; maan ruotsinkielisen väestön keskuudessa oltiin erityisen huolestuneita ruotsinkielisen ”kansanheimon” väestöllisestä tulevaisuudesta. (Meskus 2003, 214.)

Koko kansan kohtalosta huolestuttiin laajemmin 1920-luvun lopulla, jolloin keskustelu väestön määrän kehityksestä, syntyvyyden laskun syistä sekä keinoista lisätä väestönkasvua vilkastui. Syntyvyyttä lisäävää väestöpolitiikkaa alettiin harjoittaa toden teolla toisen maailmansodan aikaan. Talvisota vahvisti pronatalistisia äänenpainoja ja väestöpoliittista keskustelua hallitsi ajatus, että ”meitä on liian vähän”, kuten ulkoministeri Väinö Tanner kiteytti radiopuheessaan talvisodan rauhanteon päivänä (Helén 1997, 38; Ollila 1994, 85). Vuonna 1941 Suomeen perustettiin suomalaisuusaatteen nimissä Väestöliitto, jonka tarkoitus oli edistää väestön kasvua ja kohottaa kansallista itsetuntoa. Väestöliiton perustajajäseniä olivat Suomalaisuuden Liitto, Nouseva Suomi ja Suomen Sosiaalidemokraattinen Työläisnaisliitto ja vuonna 1941 siihen kuului yhteensä yhdeksätoista kansalaisjärjestöä. Liittoa perustettaessa arvioitiin, että Suomen väkiluvun turvaamiseksi suomalaiseen ihanneperheeseen tulisi kuulua vähintään kuusi lasta, joskaan tätä tavoitetta ei virallisesti kirjattu liiton ohjelmaan. (Nätkin 1997, 62-63.) Väestökysymyksestä oli tullut aikaisempaa laajemmin kansan olemassaoloa koskeva kysymys ja väestöpolitiikan tehtäväksi nähtiin ”valtioruumiissa” sama kuin terveydenhoidolla oli yksilön ruumiissa: ”väestöpolitiikan tuli varjella kansaa sortumasta ennenaikaiseen hautaan” (Meskus 2003, 215).

Syntyvyyttä korostaneessa väestöajattelussa kansalaisuudesta tuli aiempaa voimakkaammin yhteiskunnallinen kysymys, jossa yksilön oikeudet ja velvollisuudet olivat alisteiset yhteiskunnan edulle. Väestönkasvua pidettiin kansakunnan olemassaolon kannalta välttämättömänä, ja naiset oli saatava ymmärtämään, ettei heillä vastoin yleistyneitä kuvitelmia ollut oikeutta määrätä

lapsensa syntymästä. Tämä näkyi tiukkana aborttipolitiikkana ja yleisenä huolestuneisuutena ”rikollisten sikiönlähdetysten” yleisyydestä. Laittomien aborttien nähtiin suoraan uhkaavan kansan elinvoimaa, eikä Suomella katsottu olevan varaa tällaiseen tulevien kansalaisten haaskaukseen. Lapsi ei siis kuulunut vain äidille tai vanhemmilleen vaan myös koko kansakunnalle. Yksilön yläpuolella ajateltiin olevan korkeampi taso, jonka hyväksi yksilön tuli uhrata omat halunsa, jos ne olivat ristiriidassa korkeamman hyvän kanssa. Suomalaisen väestöajattelun taustalla vaikutti hegeliläis-snellmanilainen valtiofilosofia, joka liittyi kansallisen identiteetin luomiseen ja välillisesti myös väestönkasvun merkityksen korostamiseen. (Meskus 2003, 214-217.)

Yksilön ja yhteiskunnan edut ja oikeudet joutuivat törmäyskurssille myös suomalaisessa sterilointilainsäädännössä. Suomen rotuhygieeninen politiikka näkyi selvästi esimerkiksi vuosien 1935 ja 1950 sterilointilaeissa, jotka mahdollistivat itse anotun steriloinnin lisäksi myös pakkosteriloinnin. Markku Mattilan (2003) mukaan sterilointilakeja perusteltiin ennen kaikkea yhteiskunnan edulla, joka meni aina yksilön edun edelle; yhteiskunnalla ajateltiin olevan oikeus, ellei jopa velvollisuus, suojella itseään epätoivottujen kansanosien lisääntymiseltä. Lisäksi rotuhygienian lähtökohtana oli ajatus fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten ominaisuuksien periytymisestä. Käytännössä vuosien 1935 ja 1950 sterilointilait mahdollistivat mielisairaiksi tai vajaaälyisiksi määriteltyjen henkilöiden sterilointileikkaukset viranomaisen määräyksestä, myös vastoin ihmisen omaa tahtoa. Vuosina 1951-1969 rotuhygieenisiiä sterilointeja tehtiin kahdestasadasta reiluun viiteensataan kappaletta vuodessa. (Mattila 2003, 110-122.)

Vaikka väestöpolitiikka olikin uniikki osa suomalaista modernisaatioprojektia, se sai vaikutteita myös ulkomailta, etenkin Saksasta ja Ruotsista. Ruotsalaisessa väestöpolitiikassa korostettiin 1930-luvulta alkaen – Alva ja Gunnar Myrdalin johdolla – ihmisten aineellisten olojen muuttamista lasten hankkimiselle suotuisaksi. Ihanteena oli sosiaalidemokraattinen ”kansankoti”, jossa valtio tuki lasten elatusta. Saksalainen väestöpolitiikka sen sijaan erosi ruotsalaisesta syntyvyyttä edistävästä mallista korostamalla rodunjalostusta ja tiettyjen kansanosien syntyvyyden rajoittamista. Suomessa pyrittiin toisen maailmansodan jälkeen Väestöliiton johdolla ennen kaikkea syntyvyyden lisäämiseen mutta myös väestön laadun parantamiseen. Suomessa ei keskusteltu Saksan tapaan niinkään eri ”rotuisten” vaan tiettyjä sairauksia potevien ihmisten steriloinnista. (Nätkin 1997, 62-81.)

1930-luvulta lähtien Suomessa säädettiin monia lapsiperheiden asemaa parantaneita lakeja, muun muassa äitiysavustuslaki vuonna 1937, laki kodinperustamislainoista vuonna 1944 ja lapsilisälaki vuonna 1948. Lisäksi otettiin käyttöön äitiysloma, perustettiin äitiys- ja lastenneuvoloita ja pohdittiin lasten päivähoidon ja kouluterveydenhoidon järjestämistä. (Ollila 1994, 87.) 1950-luvun loppuun mennessä yksiulotteinen väestönkasvun ja syntyvyyden korostaminen jäi vähitellen ”onnellisen perheen” väestöpolitiikan varjoon. Yksi esimerkki syntyvyyspropagandasta luopumisesta oli Väestöliiton ehkäisyneuvontaa tarjoavien avioliitto- ja sosiaalneuvoloiden perustaminen. (Meskus 2003, 229-230.) 1950-luvulla arveltiin, ettei nykyaikaisiin, varmoihin ehkäisymenetelmiin perustuva syntyvyydensäännöstely uhannut maan väestönkasvua, vaan oli päinvastoin tarpeellista aborttien vähentämiseksi (Ollila 1994, 87).

Kehitysmaiden väestönkasvusta alettiin Suomessa keskustella 1960-luvun loppupuolella ja siirtolaisuus köyhistä rikkaisiin maihin ruvettiin näkemään uhkana. Suomen suurempaa syntyvyyttä tavoittelevan kansallisen väestöpolitiikan ei kuitenkaan katsottu olevan ristiriidassa liikakansoittumisen kanssa, sillä Suomen väkiluvun ajateltiin olevan merkityksetön maailman mittakaavassa. 1990-luvulta alkaen väestöpoliittisessa keskustelussa on silloin tällöin mainittu myös länsimaiden ympäristölle aiheuttama rasite, mikä on kuitenkin yleensä jäänyt vain sivuhuomioksi. Suomessa väestön on yleensä ajateltu olevan liian pieni ja syntyvyyden lisääminen tai sen pitäminen vähintäänkin kulloisellakin tasolla on nähty kansan kohtalon kysymyksenä. Nykyään huolena on ennen kaikkea väestön vanheneminen. Suomalaisessa väestöpolitiikassa Suomen väestön kasvu on vuosikymmenestä toiseen nähty paikallisena ongelmana ja on ajateltu ettei Suomen pienenä maana tarvitse ottaa huomioon globaaleja väestökysymyksiä. (Ollila 1994, 92-97.) Tämä tulee esiin myös omassa aineistossani, jossa väestökysymystä tarkastellaan lähes pelkästään Suomen ja Euroopan näkökulmista.

2.4 Väestöpolitiikka biopolitiikkana

Michel Foucault'n valta-analytiikka tarjoaa kiinnostavia näkökulmia väestöpolitiikkaan ja tässä luvussa aikaisemmin mainituista tutkijoista sitä ovat töissään hyödyntäneet Ipo Helén (1997 ja 2003), Markku Koivusalo (1994) ja Mianna Meskus (2003). Nämä tutkimukset keskittyvät etupäässä väestöpolitiikan historiaan. Koska Foucault'n hallinnallisuuden ja biopolitiikan käsitteet virittävät mielestäni inspiroivia tulkintänäkökulmia myös 2000-luvun syntyvyyskeskusteluun, esittelen niitä tässä lyhyesti.

Foucault'n mukaan käsitys vallasta hierarkkisena, pysyvänä rakenteena tai ylhäältä alaspäin suuntautuvana herruutena ei riitä kuvaamaan moderneja valta-asetelmiä. Foucault siirtääkin sen sijaan huomion sellaiseen valtaan, joka ei varsinaisesti ole kenenkään hallussa, mutta joka kuitenkin on tavalla tai toisella läsnä kaikessa sosiaalisessa toiminnassa. Tällainen valta ei merkitse väkivaltaista alistamista sen enempää kuin sanktioihin perustuvaa normatiivista pakkoa. Sen sijaan kyse on kyvystä ja toimivallasta (*pouvoir*), valta on siis olemassa vain käytettäessä ja toimittaessa. (Foucault 1998, 69-70; Helén 1994, 275-277.) Tällaista modernia vallankäytön muotoa voidaan kuvata hallinnallisuuden käsitteellä. Hallinnoimisella Foucault tarkoittaa tiettyä tapaa, jolla yksilöiden tai ryhmien käyttäytymistä voidaan ohjata. Hallinnoimisen taito edellyttää sen kohteen erityispiirteiden huomioon ottamista; se on rationaalista vain, mikäli se perustuu kohdetta koskevaan tietoon ja noudattaa sen ominaisuuksiin sopivia toimintaperiaatteita ja – tekniikoita. (Helén 1997, 53; Tuori 2000, 66-67.)

Kun hallinnan kohteeksi otetaan yksilöllinen ja kollektiivinen inhimillinen elämä, esimerkiksi terveyden, hygienian ja hyvinvoinnin kaltaiset kysymykset, voidaan puhua biovallasta tai biopolitiikasta. Biovalta on monimutkainen käytäntöjen ja kamppailujen kudos, joka syntyy, kun elämän hallintaan tähtäävät poliittiset pyrkimykset, instituutiot ja tekniikat kohtaavat. Biovalta on kehittynyt rinnakkain valtion hallinnallistumisen ja hallinnan tekniikoiden lisääntymisen myötä ja se on Foucault'n mukaan ilmennyt länsimaisissa yhteiskunnissa 1600- ja 1700-luvuilta lähtien kahdella tavalla. Ensimmäinen ilmenemismuoto on ruumiin kesyttäminen ja kurinalaistaminen, sen muokkaaminen mahdollisimman elinvoimaiseksi ja hyödylliseksi. Tämä on tapahtunut ja tapahtuu esimerkiksi koulun ja armeijan tapaisten instituutioiden avulla. Toinen biovallan muoto on väestön hallinnointi, ja se kohdistuu yksilön ruumiin sijasta ”lajiruumiiseen”. Tällöin tavoitteena on biologisten prosessien kuten lisääntymisen, syntymän, kuoleman ja eliniän säätely. (Foucault 1998 ja 2005; Helén 1997, 15-17; Tuori 2000, 66-68.)

Biovallan molemmat ilmenemismuodot, eli ruumiin kurinpito ja väestön säätely, ovat johtaneet seksuaalisuuden politisoitumiseen. Tämä puolestaan on johtanut toisaalta loputtomiin lääketieteellisiin ja psykologisiin tutkimuksiin, toisaalta laaja-alaiseen väestöön liittyvien ilmiöiden tilastointiin. Seksuaalisuuden politisoituminen, ja jopa linkittyminen talouteen, on näkynyt esimerkiksi kehotuksina lisääntyä tai kehotuksina jarruttaa lisääntymistä. Syntyvyyden säännöstely kuvaa hyvin ruumiin ja väestön yhtymäkohtaa, siinä väliintulo on ollut luonteeltaan sääntelevää, mutta sen on täytynyt nojautua yksilön valjastamiseen ja itsekontrolliin. (Foucault 1998, 104-107.) Biovalta kohdistuu siis elämään ja ruumiisiin ja siinä keskeistä on tiedon ja

vallan suhde. Biologia, lääke- ja ihmistieteet punoutuvat elämänhallinnan käytäntöihin ja poliittisiin kiistoihin; esiin nostamiensa tosiasioiden, lainalaisuuksien ja määritelmien avulla ne hahmottelevat ja muovaavat vallan kohteita ja tarkoituksenmukaisuutta. Biovallan vaikuttavuus perustuu tiedon ja vallan kytköksiin sekä toiminnallisuuteen, se on luonteeltaan *tuottavaa*, *normalisoivaa* ja *yksilöivää*. (Foucault 1998, 69-70; Helén 1994, 275-277; 1997, 15-16.)

Valtasuhteiden *tuottavuus* näkyy pyrkimyksissä muovata inhimillistä elämää kohti sellaisia elämäkäytäntöjä, jotka palvelevat ja hyödyttävät yhteiskunnallista ja henkilökohtaista hyvää. *Normalisointi* puolestaan viittaa normien avulla tapahtuvaan elämän säätelyyn. Foucault ei kuitenkaan tarkoita normilla ensisijaisesti lakeja, tapoja tai toimijoiden sisäistämää käyttäytymissääntöjä, joita ohjataan sanktioiden avulla, vaan liittyy sen ajatukseen normaalista, jota määritellään ja analysoidaan erityisesti asiantuntijatiedon avulla. Biovallan käytännöissä tieteellisellä tiedolla on valta määritellä, luokitella, analysoida ja nimetä, sekä tätä kautta muokata ihmisiä. Biovalta on myös *yksilöivää*, se muovaa yksilösubjekteja, jotka hallitsevat itse itseään ja elävät vapaaehtoisesti elämäänsä normaalissa järjestyksessä. Ihmisillä on aikaisempaa enemmän haluja ja mahdollisuuksia tutkia, ymmärtää ja muovata omia elinvoimiaan, ruumiillisia ominaisuuksiaan ja elämänpyrkimyksiään. (Helén 1997, 16-18.) Biovallan tuottava, normalisoiva ja yksilöivä ulottuvuus tulevat hyvin esiin myös tutkimassani syntyvyyskeskustelussa, jossa luotetaan monin paikoin ”asiantuntija-apuun” ja jossa lasten hankkiminen nähdään sekä yhteiskunnan että yksilöiden kannalta toivottavana – dynaamisuutta ja onnellisuutta lisäävänä – elämäkäytäntönä. Käsittelen aihetta tarkemmin tutkielmani analyysiosiossa.

Biovalta ja -politiikka kohdistuvat väestöön kollektiivina, esimerkiksi sen terveyteen, hygieniaan, syntyvyyteen ja elinikään. Se kohtelee väestöä kokonaisuutena, jolla on tiettyjä ominaisuuksia ja säännönmukaisuuksia ja jonka ohjaaminen vaatii erityisiä tietoja ja tekniikoita. Toisaalta väestön hallinnoiminen edellyttää myös yksilöihin kohdistuvaa, yksilöivää vallankäyttöä. (Dean 1999, 94; Hänninen ja Karjalainen 1997,12; Tuori 2000, 68.) Myös 2000-luvun väestöpolitiikka koskettaa kaikkia yhdessä ja jokaista erikseen. ”Toimien kohteena on koko väestö” ja ”kaikki ikäryhmät ovat kohderyhminä”, kuten valtioneuvoston selonteossa todetaan (VNS s. 34-35). Näissä talkoissa jokaisella on myös oma roolinsa: nuorten aikuisten tehtävänä on perustaa monilapsisia perheitä ja opiskella nopeasti (pitkien opiskeluaikojen ongelmallisuudesta esim. VNS s. 48), keski-ikäisten tehtävänä jaksaa työelämässä pitempään (esim. TVM s. 6) ja vanhusten tehtävänä ikääntyä ”aktiivisesti”. Jokaisen tulee lisäksi huolehtia terveydestään, sillä ”[t]erve väestö on

myös taloudellisen kasvun ja hyvinvointiyhteiskunnan kestävä rahoituksen perusedellytys” (VNS s. 42).

Ilpo Helénin ja Mikko Jauhon (2003, 13-20) mukaan Suomessa väestön elinvoimaan kohdistunut biopolitiikka oli erityisen vahvoilla maailmansotien välisenä aikana, jolloin ilmassa väreilivät väestön kasvua ajanut pronatalismi ja väestön laatuun liittyvä rotuhygieeninen huoli. Biopolitiikka linkittyi voimakkaasti myös 1800- ja 1900-lukujen taitteen hygieniavalistukseen ja kansanterveyspolitiikkaan, joiden ansiosta omasta terveydestä huolehtimisesta tuli jokaisen ihmisen henkilökohtainen velvollisuus kansakuntaa kohtaan. (emt.) Viime vuosina yksilön ruumiiseen kohdistuva biopolitiikka on saanut yhä uusia ulottuvuuksia esimerkiksi bioteknologian ja genetiikan kehittymisen myötä (esim. Meskus 2006, 119). Myös toinen Foucault'n mainitsema biovallan ilmenemismuoto, väestön säätely, on edelleen läsnä myös nyky-yhteiskunnassa ja tulee ilmi esimerkiksi väestöpolitiikassa.

3. RETORIikka

Arkiajattelussa kieltä on tapana pitää ikään kuin karttana, joka kuvaa kohdettaan eli maastoa tarkasti ja "oikein". Hyvä kartta ei lisää maastoon mitään vaan jäljittelee sitä sellaisenaan, mahdollisimman täsmällisesti. Karttamaista käsitystä kielestä voidaan nimittää lockelaiseksi: kieli on työkalu, jonka avulla siirretään ajatuksia ihmisten välillä ja se toimii parhaiten silloin kun sen vaikutus siirrettävään tietoon eliminoituu. (Summa 1989, 75-78.) Tällainen kielikäsite on tyypillinen luonnontieteille, joiden piirissä kieli yleensä nähdään ainoastaan välineenä, jolla ulkoista maailmaa raportoidaan. Asiat ja ideat ovat olemassa kielestä riippumatta, joten kieli ei vaikuta havaittaviin ja analysoitaviin objekteihin. (Aro 1999, 10.) Hilka Summan mukaan myös hallinnon ja politiikan käytännöissä käsitystä kielestä karttana voidaan pitää implisiittisesti hyväksyttynä lähtökohtana. Viime vuosikymmenten sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa tällainen näkemys kielestä on kuitenkin kiistetty monessa eri yhteydessä. Kieli ei peilin tavoin heijasta todellisuutta, vaan organisoimalla monimutkaista maailmaa se samalla luo todellisuutta. Retoriikka on yksi tapa lähestyä kielenkäyttöä tekoina eli maailmaa muuttavina tekstuaalisina tuotteina, joiden aikaansaamiseksi on ollut tarpeen tehdä valintoja. (Summa 1989, 78-99.) Retorisen analyysin lähtökohtana on todellisuuden tulkinnallisen luonteen korostaminen. Kielenkäytön ei oleteta kertovan yksiselitteisellä tavalla esimerkiksi puhujan tai kirjoittajan asenteista tai toisaalta ulkomaailman tosiasioista. Analyysissä ei siten pyritä tulkitsemaan asian olemusta sellaisenaan, vaan sen argumentointia. (Jokinen 1999, 127.)

Kari Palosen mukaan retoriseksi voi kutsua jokaista tilannetta, joissa joku vetoaa johonkin yleisöön jollakin argumentilla (Palonen 1991, 12). Arja Jokisen mukaan retorisisessa analyysissä on kyse kielellisten prosessien tarkastelusta siitä näkökulmasta käsin, miten jotkut todellisuuden versiot pyritään saamaan vakuuttaviksi ja kannatettaviksi ja miten yleisö saadaan sitoutumaan niihin. Jokinen näkee retoriikan yleisesti suostuttelevana piirteenä niissä tavoissa, joilla ihmiset pyrkivät saavuttamaan yhteistä ymmärrystä ja olemaan vuorovaikutuksessa keskenään. (Jokinen 1999, 126-128.) Palonen ja Summa luokittelevat retoriikan tutkimuksen kentän kolmeen osaan: puheiden tai esitysten retoriikkaan, kielikuvien retoriikkaan ja argumentoinnin retoriikkaan. Oma tutkielmani sijoittuu viimeksi mainittuun, eli argumentoinnin retoriikan tutkimuksen kenttään. Argumentoinnin retoriikka suuntaa huomionsa erityisesti esityksen niihin puoliin, joilla pyritään muuttamaan tai vahvistamaan yleisön käsityksiä asioista. Argumentointia voidaan tutkia joko retoristemasta näkökulmasta käsin, jolloin ollaan kiinnostuneita erilaisten retoristen keinojen

merkityksestä vakuuttavuuden lähteenä, tai formaalista näkökulmasta, jolloin kiinnostus kohdistuu argumenttien pätevyyden tutkimiseen ja arviointiin. (Palonen ja Summa 1996, 10-11.) Esittelen argumentoinnin tutkimista tarkemmin hieman tuonnempana. Sitä ennen sanon muutaman sanan retoriikan historiasta.

3.1 Retoriikan juuret

Arkipuheessa retoriikka-käsitteellä viitataan yleensä puheen tai muun esityksen ulkoiseen muotoon, ylimääräiseen kaunopuheisuuteen. Tällöin retoriikka nähdään puheen varsinaisen sisällön vastakohtana ja sen ajatellaan olevan jotakin epäolennaista, pinnallista tai harhaanjohtavaa, siis ”pelkkää retoriikkaa”. (esim. Palonen ja Summa 1996, Summa 1989, 89.) Alun perin – antiikin Ateenassa ja Roomassa – retoriikalla tarkoitettiin yksinkertaisesti vakuuttamisen tekniikkaa ja tällaisena tietynä tiedon ja taidon lajina sitä pidettiin olennaisena sivistyksen osana. Klassinen retoriikka ei ollut vain puheen ylimääräistä värittämistä, vaan yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen suuntautuvaa toimintaa, jonka yhtenä ydinajatuksena oli edistää vapaiden kansalaisten järjellistä keskinäistä kommunikaatiota yhteisistä asioista. (Haapanen 1996, 23-24; Summa 1989, 89-91.)

Vanhin säilynyt systemaattinen retoriikan tutkielma on Aristoteleen puhetaidon oppikirja *Retoriikka*, josta on peräisin kuuluisa kolmijako puhujan käytössä olevista vaikuttamisen keinoista. *Retoriikka*-teoksessa Aristoteles nimeää kolme keskenään vuorovaikutuksessa olevaa vakuuttamisen elementtiä, joista hän käyttää nimityksiä *eetos*, *paatos* ja *logos*. Yksinkertaisesti ilmaistuna *logos* tarkoittaa argumentin asiasisältöä eli itse argumenttia. *Eetos* puolestaan tarkoittaa tapoja, joilla puhuja ilmentää omaa luonnettaan tai uskottavuuttaan. *Paatos* viittaa yleisön vastaanottokykyyn ja argumentoinnin yleisössä herättämiin tunteisiin ja mielentilaan. *Eetos* ja *paatos* liittyvät siis sosiaaliseen kommunikaatiotilanteeseen ja puhujan ja yleisön väliseen suhteeseen, kun taas *logos* on näistä täysin riippumaton. Kaikki kolme tähtäävät kuitenkin samaan päämäärään eli sanoman uskottavuuden lisäämiseen. (Haapanen 1996, 31; Kakkuri-Knuutila 1998, 233.)

Vielä keskiajalla retoriikalla oli logiikan ja gramatiikan ohella tärkeä sija sivistyneistön koulutuksessa. Valistusajattelun vakiintuessa tiedon hankinnan ja ilmaisun ”oikeaksi malliksi” retoriikan arvostus kuitenkin laski ja 1800-luvun päättyessä retoriikka oli Euroopassa käytännössä katsoen kuollut. Arvostuksen laskuun olivat vaikuttaneet esimerkiksi Kantin

suorastaan vihamieleinen suhtautuminen retoriikkaan ja Descartesin metodioppi, joka perustui muodon ja sisällön ”luonnolliseen” erottautumiseen toisistaan. Näin retoriikka leimautui ”pelkäksi kaunopuheisuudeksi”, ja 1800- ja 1900-luvun vaihteessa oppiala poistettiin eri Euroopan maissa sekä lukioiden että yliopistojen opetusohjelmista. (Summa 1989, 92.)

1960-luvulta alkaen kiinnostus retoriikkaan rupesi jälleen yleistymään, ja voidaan puhua ”uuden retoriikan” synnystä. Uudessa retoriikassa hylätään ajatus muodon ja sisällön sekä toisaalta petollisen ja järjellisen vakuuttamisen vastakkainasetteluista. Sen sijaan ajatellaan, että kaikki inhimillinen päättely, koskipa se sitten tosiasioita, arvoja, mielipiteitä tai uskomuksia, etenee retorisesti. Samalla sanoudutaan irti luvun alussa kuvatussa karttamaisesta kielikäsitteestä. (Summa 1989, 92-93.) Yksi uuden retoriikan keskeisimmistä teoreetikoista on erityisesti Belgiassa vaikuttanut filosofi Chaïm Perelman, joka kritisoi retoriikan kaunopuheisuuteen rajoittunutta merkitystä ja korosti sen klassista roolia päättelyn ja vakuuttamisen tutkimisena. Perelmanin mukaan muotoa ja sisältöä ei voi erottaa toisistaan, vaan ne ovat toisiinsa kietoutuneita päättelyn ja vakuuttamisen elementtejä. (Summa 1996, 51-65.) Seuraavaksi keskityn esittelemään Perelmanin uutta retoriikkaa, toisin sanoen hänen kehittämiään argumentaatioteoriaa. Perelmanin luoma retoristen tekniikoiden analyysikehikko osoittautuu toimivaksi työkaluksi väestöpoliittisen keskustelun analysointiin – sen tapa hahmottaa argumentointitilanteen puhujan, yleisön ja ”esisopimusten” roolia sekä jäsentää itse argumentointikaavoja sopii hyvin myös väestöpoliittisten kannanottojen erittelemiseen.

3.2 Argumentoinnin tutkiminen perelmanilaisittain

Kakkuri-Knuutila ja Halonen määrittelevät argumentin kokonaisuudeksi, joka muodostuu väitteestä, perustelusta ja taustaoletuksista. Väite on se, mitä joku halutaan saada uskomaan. Perustelut puolestaan on se argumentin osa, joka esitetään väitteen tueksi, eli toisin sanoen syy, miksi väite tulisi uskoa. Taustaoletukset linkittävät perustelut ja väitteet yhteen, ja argumentin kokonaisuuden voi hahmottaa vasta, kun lähimmät tilannekohtaiset taustaoletukset on ymmärretty. Taustaoletukset ovat tilannesidonnaisia, eivätkä välttämättä selviä argumentin ilmiästä tai julkilausutusta asiasisällöstä. Niitä voi Kakkuri-Knuutilan ja Halosen mukaan etsiä pyrkimällä vastaamaan kysymykseen: ”Miksi perustelu antaa tukea väitteelle?” Kunnollinen vastaus on tosi tai ainakin uskottava ja riittävän informatiivinen. (Kakkuri-Knuutila ym. 1998, 60-71.) Uusi retoriikka on laajentanut argumentin käsitettä ja merkitystä vuorovaikutuksen

tarkastelussa. Uudessa retoriikassa nähdään argumentoinnin olennaisena piirteenä se, että se tähtää yhteisymmärrykseen tilanteessa, jossa on mahdollista valita useamman kuin yhden vaihtoehdoisen päätelmän välillä. Argumentointi tapahtuu luonnollisella kielellä, ja siksi – toisin kuin formaalissa logiikassa – päätelmistä voidaan aina kiistellä. Matemaattisten totuuksien sijaan argumentoinnissa onkin kyse kielen avulla tapahtuvasta vakuuttelusta ja suostuttelusta, yrityksistä saada yleisö joko hyväksymään tai hylkäämään tietty väite. (Summa 1989, 93-94.)

Perelman kiinnostui argumentoinnin tutkimisesta pohtiessaan arvopäätelmien rationaalisuuden ongelmaa, eli sitä, onko arvopäätelmien hyvyttä tai huonoutta ylipäänsä mahdollista arvioida järjestelmällisesti. Muodollisen logiikan avulla ei pystytä ratkaisemaan sitä, miten jokin arvo, vaikkapa oikeudenmukaisuus, voidaan erottaa vastakohdastaan. Silti monien yhteiskunnallisten instituutioiden legitimiisyys nojaa ajatukseen, että myös arvoihin liittyviä kysymyksiä voidaan ratkoa järjestelmällisesti ja rationaalisesti. Perelmanin mukaan yhteisymmärrys arvoista syntyy loogisen päättelyn sijaan argumentoinnin, eli väitteiden, vastaväitteiden ja niiden perustelemisen, kautta. Jos halutaan pohtia jonkin arvoarvostelman järjestelmällisyyttä, on tutkittava, miten sitä puolustavia tai vastustavia kantoja perustellaan ja miten ne saavuttavat uskottavuutensa. Näin päätelmän ”hyvyttä” voidaan Perelmanin mukaan arvioida siihen johtaneen argumentoinnin vakuuttavuuden perusteella. (Summa 1996, 63-64.)

Puheen yleisöt

Puhe ei koskaan ole vain puhetta jostakin, vaan myös puhetta jollekin. Puheella on siis aina yleisö, ja puhuja-yleisösuhde on yksi argumentaation keskeisimmistä ulottuvuuksista. (Jokinen 1999, 128.) Perelmanin mukaan argumentaatio on yleisön kannatuksen hankkimista tai vahvistamista tietylle väitteelle. Argumentaatiossa ei kuitenkaan ole kyse ainoastaan älyllisen hyväksynnän saamisesta vaan usein tähtäimessä on myös konkreettisen toiminnan muuttaminen tai vähintään ”toiminta-aktiivisuuden luominen”. Argumentaation tavoitteena on siis sekä yleisön vakuuttaminen että yleisöön vaikuttaminen, sen kannatuksen saaminen tai sen vakaumusten tai jopa taipumusten muuttaminen. Argumentaatio eroaa pakottamisesta ja painostamisesta, se on päinvastoin vakuuttelua ja suostuttelua, joka edellyttää aina kommunikointia ja tietynlaista ”henkien kohtaamista” yleisön ja puhujan välillä. Puhujan ja yleisön välinen suhde onkin yksi Perelmanin argumentaatioteorian keskeisistä teemoista ja kysymys siitä, kenelle argumentointi kulloinkin on suunnattu, on näin ollen erityisen olennainen. (Perelman 1996, 16-21.)

Perelman määrittelee yleisön yksinkertaiseksi siksi joukoksi, johon puhuja haluaa argumentoinnilla vaikuttaa. Tämä ei suinkaan aina tarkoita vain niitä ihmisiä, joille puhe on eksplisiittisesti suunnattu. Esimerkiksi eduskunnassa pidetyt puheenvuorot on tapana suunnata eduskunnan puhemiehelle aloittamalla puhe sanoilla "Arvoisa puhemies". Tosiasiassa puheen voi tilanteesta riippuen ajatella olevan suunnattu esimerkiksi kaikille salissa läsnä oleville, jollekin tietylle edustajaryhmälle, yleisesti kaikille kansalaisille tai jollekin tietylle väestöryhmälle - esimerkiksi potentiaalisille äänestäjille, tai oman aineistoni tapauksessa vaikkapa potentiaalisille synnyttäjille. Perelman erottelee toisistaan jonkin tietyn ryhmän muodostaman *erityisyleisön* ja kenestä tahansa koostuvan *universaaliyleisön*. Universaaliyleisö koostuu hänen mukaansa kaikista niistä "pätevistä ja järjellisistä jäsenistä", joiden voidaan olettaa jollakin tavoin ymmärtävän puhujaa. Erityisyleisölle puhuessaan puhuja tietää ainakin suurin piirtein yleisönsä intressit ja heidän hyväksymänsä perusväittämät ja auktoriteetit. Universaaliyleisölle eli määrittelemättömästi "kenelle tahansa" puhuttaessa tilanne on kuitenkin toinen. Tällöin puhujan täytyy pelata varman päälle ja vedota vain sellaisiin arvoihin ja "totuuksiin", jotka ovat tietyssä kulttuurissa hyvin yleisesti jaettuina. Tämän jälkeen puhuja voi toivoa, että argumentaation tukena käytettyjen yleispätevien perusarvojen yleinen kannatus siirtyy myös itse väitteiden kannatukseksi. (Perelman 1996, 21-25.)

Kuten Summa huomauttaa, universaaliyleisö on, nimestään huolimatta, aika- ja paikkasidonnainen standardi. Se on puhujan luoma mielikuva, tiivistelmä yleisesti hyväksyttävissä olevista argumentoinnin perusteista, eli siitä, mihin milloinkin voi ja kannattaa vedota. (Summa 1996, 68.) Perelmanille universaaliyleisön käsite oli ratkaisu filosofiseen ongelmaan arvopäätelmien rationaalisuudesta. Tämä tarkoitti sitä, että argumentoinnin arvo määräytyy sen mukaan, millainen yleisö on valmis hyväksymään sen. (Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 31-35; Perelman 1996, 20-25; Summa 1989, 104.) Tällaisena "laadun kriteerinä" universaaliyleisön käsitettä on kritisoitu monin tavoin ja sitä on pidetty liian abstraktina ja epämääräisenä eettisten standardien teoreettiseksi perustaksi. Täysin käyttökelvoton käsite ei kuitenkaan ole. Summan mielestä tekstiin sisältyvän yleisökonstruktion ja sen universalisuuden tai partikulaarisuuden asteen analysoiminen voi olla hyvinkin toimiva tekstin erittelyn ja kuvailun apuväline, vaikkei se toimisikaan argumentaation filosofisen arvioinnin perusteena. (Summa 1989, 104.) Oman aineistoni kohdalla on mielestäni kiinnostavaa pohtia, millaisia yleisöjä puhe pyrkii vakuuttamaan, ja millaisiin arvoihin ja "totuuksiin" puhujat yleisesti päätyvät vetoamaan.

Näin yleisökonstruktio toimii analyysissäni nimenomaan aineiston erittelyn ja kuvailun apuvälineenä.

Vakuuttamisen keinot

Perelman ja Olbrechts-Tyteca jakavat vakuuttamisen keinot kahteen pääluokkaan: argumentoinnin lähtökohtiin ja argumentoinnin tekniikoihin. Argumentoinnin julkilausumattomilla lähtökohdilla kirjoittajat viittaavat argumentoijan ja yleisön välisiin "esisopimuksiin". Jotta puhujan esityksellä olisi vaikutusta, hänen on sovittava se yleisönsä mukaan ja valittava päättelynsä lähtökohdaksi vain väitteitä, jotka kuulijat hyväksyvät. Esisopimukset muodostuvat asioista, jotka kulloisenkin yleisön tapauksessa voidaan ikään kuin olettaa annetuiksi ja sulkea kiistojen ja kyseenalaistamisen ulkopuolelle. Jokainen yleisö hyväksyy suoralta kädeltä tietyt asiat ja argumentoijan täytyy arvioida, millaiset tavat, arvot ja uskomukset ohjaavat kunkin yleisön asenteita ja valintoja. (Kuusisto 1996, 277; Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 65-66; Perelman 1996, 28.) Argumentoijan ja yleisön väliset esisopimukset voivat koskea toisaalta reaalisuuden ja toisaalta arvostamisen perusteita. Sopimukset siitä, mitä voidaan pitää reaalisenä eli yleisön mielestä todellisena, koskevat "faktoja", "totuuksia" ja "normaalia". Kysymys on esimerkiksi siitä, miten jokin toteamus voi nousta faktan asemaan tai toisaalta menettää statuksensa sellaisena. Arvostamista eli toivottavaa asiantilaa koskevat esisopimukset perustuvat puolestaan yleisön tärkeinä pitämiin arvoihin, arvohierarkioihin ja *lokuksiin*. Lokukset ovat "paremmaksi arvioimisen" perusteena olevia yleisiä premissejä eli oletuksia. Ne ovat sellaisia argumentin varsinaisesta sisällöstä riippumattomia arviointiperusteita, jotka yleisö entuudestaan tunnistaa ja hyväksyy. Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan mukaan tyypillisimpiä lokuksia ovat kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen lokus. Ensiksi mainittu tarkoittaa vetoamista määrällisiin perusteisiin. Esimerkkinä voidaan mainita vetoaminen siihen, miten suurin osa ihmisistä ajattelee, eli viittaaminen vaikkapa demokratiaan, yleiseen mielipiteeseen tai maalaisjärkeen. Jälkimmäinen, eli laadullisiin perusteisiin vetoaminen tarkoittaa esimerkiksi ilmiön ainutkertaisuuden, korvaamattomuuden tai hetkellisyyden korostamista. (Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 85-93.)

Argumentoinnin lähtökohtien esittelyn jälkeen Perelman ja Olbrechts-Tyteca siirtyvät erittelemään varsinaisia argumentoinnin tekniikoita. Argumentoinnin tekniikat voidaan jakaa *dissosiaatioihin* eli vastakkainasetteluihin ja erotteluihin ja toisaalta *assosiativisiin* eli

yhdisteleviin tekniikoihin. Dissosiatiiivinen argumentointi erottaa toisistaan elementtejä, jotka joko kielessä sinänsä tai yleisesti vallitsevassa kulttuurissa liitetään yleensä toisiinsa. Rikkomalla käsite- ja ilmiörakenteiden totunnaisia keskinäisiä yhteyksiä dissosiatiiivinen argumentti pyrkii todellisuuden uudelleenahmottumiseen. Assosiatiiivinen argumentointi sen sijaan liittyy toisiinsa aikaisemmin erillisiä elementtejä. Assosiatiiivisinä keinoina kirjoittajat esittelevät kolme argumenttiluokkaa. Ensimmäisen luokan muodostavat *kvasiloogiset argumentit*, mikä tarkoittaa päällisin puolin formaalia logiikkaa muistuttavia argumentteja, joiden avulla pyritään antamaan kuva vedenpitävän täsmällisestä päättelystä, joka ei jätä mitään inhimillisen tulkinnan varaan. Kvasiloogisessa argumentaatioissa voidaan esimerkiksi kvantifioida asiat ja esittää asioiden väliset suhteet niin, että niillä voidaan operoida ikään kuin matemaattisilla suureilla. Toinen assosiatiiivinen argumentoinnin keino on *todellisuuden rakenteeseen vetoava argumentointi*. Todellisuuden rakenteeseen vetoava argumentti oikeutetaan osoittamalla sen olevan riippuvuussuhteessa johonkin jo aikaisemmin hyväksytyyn faktaan tai arvostelmaan. Riippuvuussuhde voidaan muodostaa esimerkiksi osoittamalla joidenkin elementtien esiintymisen peräkkäisyys syy-seuraus -suhteen avulla. Kolmas assosiatiiivinen argumentointikeino on *todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentit*. Todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentit etenevät joko erityistapauksien avulla, jolloin jokin esimerkki, havainnollistaja tai malli toimii yleisen säännön edustajana, tai ne vetoavat analogioihin, esimerkiksi metaforiin. (Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971.)

3.3 Poliittisen puheen erityispiirteistä

Yhteys politiikan ja retoriikan välillä on ilmeinen ja kuten Palonen ja Summa huomauttavat, politiikkaa on vaikea ajatella ilman retorista ulottuvuutta ja toisaalta toisin päin: ”kielen poliittisuus ja politiikan kielellisyys ovat nykyihmisen kokemuksissa kiertämättömiä” (Palonen ja Summa 1996, 13). Poliitikassa kielen tasolla käytävillä kamppailuilla saattaa olla huomattaviakin yhteiskunnallisia vaikutuksia. Erilaiset asioiden rationalisointi- ja legitimointitavat voivat olla oikeuttamassa ja vakiinnuttamassa joidenkin ihmisryhmien kannalta hyvinkin epätyytyttäviä asiantiloja, ja tietysti myös päinvastoin. (Jokinen 1993, 189.) Tämä tekee poliittisten kannanottojen retorisen luennan erityisen kiinnostavaksi.

Palonen havainnollistaa retoriikan ja politiikan suhdetta jakamalla poliittisen puheen ja toisaalta tätä koskevat tutkimusintressit *policy*-, *polity*-, *politikointi*- ja *politisointiretoriikkaan*. *Policy*-

retoriikkaa käytetään tilanteissa, joissa monissa jotakin tiettyä kysymystä koskevista vaihtoehdoista on valittava jokin yhtenäinen linja. Kysymys on ratkaisutilanteista, joissa policyn valinta ajatellaan suhteellisen pysyväksi ja vaikeasti muutettavaksi. *Politikointiretoriikka* sen sijaan kääntää näkökulman toimijoiden väliseen kamppailuun. Tällöin policyn lukkoonlyönti on vain uusi käänne kamppailussa ja osa sen asetelmien tai osapuolten uudelleenryhmittymistä. Esimerkiksi kampanjatilanteiden retoriikkaa voidaan tutkia tästä näkökulmasta: kamppailussa "politikointi" eli taito toimia poliittisesti vaihtuvissa tilanteissa voi olla "asiakysymysten" ratkaisemista tärkeämpää. *Polity-retoriikka* puolestaan viittaa tilanteisiin, joissa politiikka näyttäytyy vakiintuneiden toimintatapojen, normien ja rakenteiden merkityskenttänä. Polity-retoriikan klassisia alueita ovat esimerkiksi valtiosääntö ja poliittiset oikeudet, parlamenttien ja puolueiden säännöt sekä vakiintuneet puhekäytännöt. Polity-retoriikkaa voi tutkia vaikkapa diskurssien vakiinnuttamisen ja voimassaolon näkökulmasta. *Politisointiretoriikka* kohdistuu Palosen mukaan "uusiin avauksiin", eli uusien kysymysten tematisointiin, toiminnan pelivaran osoittamiseen ja vakiintuneen polityn purkamiseen. Politisoinnin avulla politiikan toimintakenttää luodaan ja tehdään pelattavaksi eli politikoinnin kohteeksi. (Palonen ja Summa 1996, 11-13; Palonen 1993.)

Kokonaisuudessaan tutkimani väestöpoliittinen keskustelu voidaan nähdä syntyvyyden ja yleisemmin väestökysymyksen politisointina, pitkään enemmän tai vähemmän unohduksissa olleen teeman tuomisena poliittisen keskustelun ja toiminnan kohteeksi. Muut Palosen mainitsemat poliittisen puhunnan tyypit tulevat ilmi eri tavoin aineistoni eri osissa, ja käytänkin tässä esiteltyä jaottelua seuraavassa luvussa aineistoni eri osien välisten erojen kuvailuun.

4. AINEISTO

Vuonna 2004 valtioneuvosto julkaisi tulevaisuusselonteon⁵ Suomen väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta otsikolla *Hyvä yhteiskunta kaiken ikäisille* (VNS 8/2004). Selonteossa pohditaan Suomen väestökehityksen pääpiirteitä ja seurauksia sekä mahdollisuuksia vaikuttaa kehitykseen. Samana vuonna myös Väestöliitto julkaisi *Väestöpoliittisen ohjelman* nimellä kulkevan kannanoton, jossa se esittää oman näkemyksensä Suomen väestötilanteesta ja siihen vaikuttamisesta⁶. Valtioneuvoston selonteosta keskusteltiin eduskunnan täysistunnossa 24.11.2004, minkä jälkeen se lähetettiin tulevaisuusvaliokunnan käsiteltäväksi. Tulevaisuusvaliokunta kuuli joukkoa asiantuntijoita ja tuotti aiheesta mietinnön (TuVM 1/2005), jota puolestaan käsiteltiin eduskunnassa 1.6.2005.

Tutkielmani aineisto koostuu eduskunnan täysistunnoissa⁷ 24.11.2004 ja 1.6.2005 pidetyistä puheista sekä kolmesta edellä mainitusta poliittisesta raportista eli valtioneuvoston selonteosta, Väestöliiton *Väestöpoliittisesta ohjelmasta* ja tulevaisuusvaliokunnan mietinnöstä⁸. Eduskuntakeskustelut, valtioneuvoston selonteon sekä tulevaisuusvaliokunnan mietinnön olen saanut käsiini eduskunnan sähköisestä arkistosta (www.eduskunta.fi) ja Väestöliiton ohjelman Väestöliiton internetsivujen kautta (www.vaestoliitto.fi/julkaisut). Valtioneuvoston selonteko ja Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma ovat molemmat noin 50 sivua pitkiä, tulevaisuusvaliokunnan mietintö sen sijaan on lyhyempi, vain muutaman sivun mittainen tuotos. Eduskuntakeskustelut koostuvat yhteensä 157 puheenvuorosta, joista osa on etukäteen valmisteluja puheita, osa lyhyitä kommenttipuheenvuoroja.

⁵ Valtioneuvostolla on ollut tapana antaa eduskunnalle kerran vaalikaudessa tulevaisuusselonteon nimellä kulkeva raportti, aikaisempina vuosina on pohdittu muun muassa Euroopan tulevaisuutta, suomalaista tietoyhteiskuntaa ja kansainvälistymistä.

⁶ Väestöliitto itse kuvaa ohjelman roolia liiton toiminnassa seuraavasti: ”Väestöliitolla on Perhepoliittinen, Väestöpoliittinen ja Seksuaaliterveyspoliittinen ohjelma, joihin Väestöliiton toiminta ja vaikuttamistyö nojaavat” (http://www.vaestoliitto.fi/julkaisut/maksuttomat_julkaisut/).

⁷ Eduskunnan keskeisin tehtävä, lakien säätäminen, tapahtuu täysistunnoissa. Täysistunnot ovat myös ajankohtaisen poliittisen keskustelun keskeisiä foorumeita ja siksi pidän niissä käydyin keskustelun tutkimista perusteltuna ja kiinnostavana.

⁸ Suorien lainauksien yhteydessä käytän raporteista seuraavia lyhenteitä:

Valtioneuvoston selonteko = VNS

Väestöliiton Väestöpoliittinen ohjelma = VPO

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö = TVM

4.1 Rajaus

Aineiston analysointi eteni käytännössä siten, että luin aluksi koko aineiston huolellisesti läpi pariin otteeseen. Tämän jälkeen erotin teksteistä tummemmalla ne kohdat, joissa jollakin tavoin käsiteltiin väestöpolitiikkaa eli syntyvyyttä, maahanmuuttoa tai väestön ikääntymistä. Tällaista väestöpoliittiseksi määrittelemääni puhetta oli aineistossa karkeasti arvioituna noin puolet kokonaisuudesta, ulos puolestaan rajautui esimerkiksi koulutuspolitiikkaa ja työllisyyttä käsitteleviä osuuksia. Rajauksen ansiosta muutamia eduskunnassa pidettyjä puheenvuoroja tippui kokonaan tarkastelun ulkopuolelle (pois rajautuneet puheet olivat enimmäkseen lyhyitä kommenttipuheenvuoroja) ja 157 puheenvuorosta jäi lopulta jäljelle 131 puheenvuoroa. Rajauksen jälkeen aineisto oli edelleen hyvin runsas, ja esimerkiksi maahanmuutosta käyty keskustelu olisi hyvinkin muodostanut aivan oman, erillisen tutkimusaiheensa. Niinpä päätin keskittyä varsinaisessa, Perelmanin argumentaatioteorian viitoittamassa, analyysissäni tarkemmin aineistoni niihin osioihin, joissa puhuttiin alhaisen syntyvyyden syistä, väestön ikääntymisen aiheuttamista seurauksista tai toisaalta yleisellä tasolla väestöpolitiikan tarpeellisuudesta, tavoitteista ja keinoista.

Poliittisen puheen analysoiminen on mielestäni kiinnostavaa siksi, että poliitikkojen kielen käyttö on myös politiikan tekoa, jolla on usein suoria yhteiskunnallisia seurauksia (ks. esim. Jokinen 1993, 189). Kuten Alasuutari ja Ruuska ovat todenneet, demokratiassa käytetyistä puheenvuoroista voi aina kirjata vain murto-osa ja laajasta aineistosta huolimatta on todennäköistä, että jotkut näkökulmat jäävät huomiotta (Alasuutari ja Ruuska 1999, 27). Toisaalta uskon, että vaikkei käsissäni oleva aineisto edustaisikaan kaikkia aiheesta lausuttuja argumentteja, se tarjoaa silti kiinnostavan ja valaisevan näkökulman "viralliseen" väestöpoliittiseen keskusteluun 2000-luvun alun Suomessa.

4.2 Kuvaus

Hallitusta ja eduskuntaa sekä Väestöliittoa voidaan perustellusti pitää tärkeimpinä väestöpoliittisina toimijoina 2000-luvun alun Suomessa. Väestöliiton keskeisestä asemasta suomalaisessa väestöpolitiikassa kertoo esimerkiksi se, että tutkimissani eduskuntakeskusteluissa viitataan toistuvasti Väestöliittoon, esimerkiksi 24.11.2004 pidetyssä täysistunnossa neljä eri kansanedustajaa vetoaa puheessaan Väestöliiton kannanottoihin. Vuonna 1941 perustettua

Väestöliittoa ei kuitenkaan pidä sotkea valtiolliseen väestöpolitiikkaan, se on kansalaisjärjestö, joka harjoittaa enemmänkin painostustoimintaa kuin päätös- tai toimeenpanovaltaa (Nätkin 1997, 65). Väestöliitto on pitänyt esillä väestökysymyksiä silloinkin kun ne eivät ole olleet esimerkiksi hallituksen tai eduskunnan harjoittaman politiikan keskiössä. Nykyään Väestöliitto toimii perhe-, väestö- ja seksuaaliterveyden alalla ja harjoittaa muun muassa lapsettomuuden tutkimusta ja hoitoa sekä perinnöllisyysneuvontaa. Liitto tekee myös väestöalan kehitysyhteistyötä ja sen yhteydessä toimii väestöntutkimuslaitos. ([http://www.vaestoliitto.fi/jarjesto/.](http://www.vaestoliitto.fi/jarjesto/)) Vaikka Väestöliitto julkaisee myös tieteellistä tutkimusta, tässä tutkielmassa aineistona käyttämäni Väestöpoliittinen ohjelma on – nimensä mukaisesti – nimenomaan poliittinen kannanotto. Sillä on julkilausuttu ”missio”, suomalaisen väestöpolitiikkaan vaikuttaminen, selkeästi määritellyt tavoitteet, sekä valikoima keinoja, joilla tavoitteisiin suositellaan pyrittävän. Näin ollen uskallan niputtaa Väestöliiton raportin valtioneuvoston selonteon ja tulevaisuusvaliokunnan mietinnön tavoin poliittiseksi paperiksi, vaikeivät sen laatijat olekaan samassa mielessä poliitikkoja kuin muut aineistoni puhujat. Verrattuna siihen, että rajaisin aineistoni ainoastaan valtiolliseen väestöpolitiikkaan, väestöpoliittisen ohjelman liittäminen osaksi aineistoa antaa mielestäni laajemman kuvan suomalaisesta 2000-luvun alun väestökeskustelusta.

Väestöpoliittinen ohjelma, valtioneuvoston selonteko ja tulevaisuusvaliokunnan mietintö muistuttavat toisiaan monin tavoin; ne kuuluvat kaikki samanlaiseen lajityyppiin, jonka voisi nimetä vaikkapa "poliittisen raportin genreksi". Genre on Norman Fairclough'n käyttämä käsite, joka viittaa siihen, että puhetta säätelevät tietyt tuotantoehdot. Fairclough kuvaa genren käsitteellä kielenkäyttöä, joka yhdistetään tiettyyn käytäntöön ja joka rakentaa jotain tiettyä sosiaalista käytännettä, esimerkiksi haastattelua (haastattelun genre) tai mainosta (mainosgenre). Genreä voidaan kuvailla sen rakenteellisilla ominaisuuksilla. (Fairclough 1997, 77-78.) Poliittinen raportti on rakentunut eri tavoin kuin eduskuntapuheet. Poliittisen raportin genrelle on tyypillistä esimerkiksi se, että verbit ovat enimmäkseen passiivimuodossa ja värikkäitä tai kuvailevia ilmaisuja on vähän. Eduskuntapuheisiin verrattuna raportit ovat myös huomattavasti pidempiä ja varmasti myös pitkälisemmin valmisteltuja, mikä mahdollistaa asioiden perinpohjaisemman käsittelyn. Raportit on laadittu ryhmätyönä, mikä lienee myös osaltaan johtanut siihen, että suurimmat särvät ovat lopputuloksesta hioutuneet pois. Eduskuntapuhegenressä kielenkäyttö on paikoitellen värikkäämpää kuin kirjoitetuissa raporteissa, joskin myös eduskunnassa pidetyt puheet ovat enimmäkseen muodollisen asiallisia. Myös näillä puheilla on melko tiukat reunaehdot. Puheet esimerkiksi esitetään määrättyssä järjestyksessä, eivätkä ne saa ylittää tiettyä pituutta. Toisaalta koko aineistoni voikin ajatella kuuluvan

”virallisen väestöpoliittisen puheen genreen”. Tämä puhe tulee sellaisista institutionaalisista positioista, joihin pääsy on tiukasti rajoitettu; kuka tahansa ei voi nousta eduskunnan puhujapöytäntöön, eikä ketä tahansa kelpuuteta esimerkiksi Väestöliiton väestöpoliittisen ohjelman kirjoittajakuntaan (vrt. Jokinen 1993, 190).

Aineiston eri osien välisiä eroja voidaan kuvata myös edellisessä luvussa (luku 3.3) esittelemieni poliittisen puhunnan retoriikka-tyyppien avulla. Tällöin valtioneuvoston selonteossa, tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä ja miksei myös Väestöliiton väestöpoliittisessa ohjelmassa, on kyse Suomen väestöpolitiikkaa koskevan yleisen linjan eli policyn muotoilupyrkimyksistä. Tavoitteena on pohtia pitkän tähtäimen suuntaa ja saada tämän suhteen syntymään mahdollisimman kattava yhteisymmärrys. Politikointi-aspekti tulee puolestaan paremmin esiin eduskunnassa käydyssä keskustelussa, jossa hallituspuolueet ja oppositio keskustelevat väestöpolitiikan oikeista tavoitteista ja keinoista. Toisinaan näyttää siltä, että varsinaisista tavoitteista ja keinoista ollaan melko yksimielisiä, ja kiistely kohdistuu ennemminkin siihen, kenen syyksi tai ansioksi kulloinkin asia voidaan lukea, ja onko hallitus ollut toimissaan tomera vai saamaton. Myös valtioneuvoston selontekoa valmisteltaessa on epäilemättä politikoitu, mutta tämä välittyy valmiista paperista lukijalle ainoastaan siten, että tulos on ympäröivä kompromissi. Sen sijaan selonteko edustaa hyvin Palosen mainitsemaa polity-retoriikkaa, tietyn mallin mukaan etenevää kirjallista tuotosta, josta voidaan varmasti löytää sellaisia sanastoja ja diskursseja, jotka ovat politiikan kentällä yleisemminkin vakiintuneessa asemassa. (ks. Palonen ja Summa 1996, 11-13; Palonen 1993.)

Pyrin tutkielmassani havainnollistamaan aineistossani esiintyvän väestöpoliittisen keskustelun tyyppillisimpiä piirteitä. Pääasiallinen tarkoitukseni ei kuitenkaan ole tutkia sitä, miten suuren osuuden mikäkin retorinen keino aineistossani saa, vaan pohtia pikemminkin argumentoinnin taustoja ja logiikkaa laadullisen tutkimuksen keinoin. Kun paikka paikoin esitän arvioita jonkin väestöpoliittiseen keskusteluun liittyvän piirteen yleisyydestä tai harvinaisuudesta, lukijan onkin hyvä tiedostaa, että tällainen havainto perustuu useiden lukukertojen kuluessa syntyneeseen aineiston tuntemukseen, ei erilaisten muuttujien kvantitatiiviseen analyysiin. Laadulliseen tutkimukseen liittyvän subjektiivisuuden mahdolliset haittavaikutukset olen pyrkinyt minimoimaan etenemällä työssäni mahdollisimman selkeästi ja johdonmukaisesti. Käytän myös runsaasti suoria lainauksia väitteideni havainnollistamiseksi. Koska aineistoni muodostuu helposti saatavilla olevista julkisista asiakirjoista, periaatteessa kuka tahansa voi toistaa tutkimuksen samalla tavalla kuin itse olen sen tehnyt.

Ennen kuin ryhdyn esittelemään analyysini tuloksia, havainnollistan vielä lyhyesti eduskunnassa pidettyjen puheenvuorojen jakautumista eri puolueiden ja sukupuolten kesken. Kun eduskunnassa 24.11.2004 käsitellään valtioneuvoston selontekoa, istunto etenee siten, että pääministeri Matti Vanhanen pitää aluksi esittelypuheenvuoron, jonka jälkeen edustaja kustakin ryhmästä pitää niin kutsutun ryhmäpuheenvuoron. Ryhmäpuheenvuorojen jälkeen pääministeri pitää vielä vastauspuheenvuoron. Tämän jälkeen puheenvuorot⁹ jakautuvat määrällisesti taulukon 1 kuvaamalla tavalla (puolueet on lueteltu taulukossa suuruusjärjestyksessä).

Taulukko 1: Puheenvuorojen jakautuminen puolueittain ja sukupuolittain 24.11.2004

	nainen	mies	yhteensä
Keskusta (kesk)	2	15	17
SDP (sd)	5	4	9
Kokoomus (kok)	10	6	16
Vasemmistoliitto (vas)	2	3	5
Vihreät (vihr)	1	4	5
RKP (r)	0	0	0
Kristillisdemokraatit (kd)	0	1	1
Perussuomalaiset (ps)	0	5	5
kaikki puolueet	20	38	58

Jos mukaan lasketaan myös ryhmäpuheenvuorot ja esittelypuheenvuorot, naiset pitävät 24.11.2004 yhteensä 24 ja miehet yhteensä 44 puheenvuoroa. 1.6.2005 eduskunnassa puolestaan käsitellään tulevaisuusvaliokunnan mietintöä ja väestöpolitiikkaa käsittelevät puheenvuorot jakautuvat tällöin taulukon 2 kuvaamalla tavalla.

⁹ Olen laskenut mukaan vain aineiston rajauksen jälkeen jäljelle jääneet puheenvuorot eli ne puheet, joissa jollakin tavoin käsitellään väestöpolitiikkaa.

Taulukko 2: Puheenvuorojen jakautuminen puolueittain ja sukupuolittain 1.6.2005

	nainen	mies	yhteensä
Keskusta (kesk)	1	16	17
SDP (sd)	3	3	6
Kokoomus (kok)	9	9	18
Vasemmistoliitto (vas)	5	7	12
Vihreät (vihr)	1	2	3
RKP (r)	1	0	1
Kristillisdemokraatit (kd)	5	0	5
Perussuomalaiset (ps)	0	1	1
kaikki puolueet	25	38	63

Väestöpolitiikka puhuttaa siis jossakin määrin kaikkien puolueiden edustajia ja sekä miehiä että naisia. Miehet ovat kuitenkin kaiken kaikkiaan äänessä naisia enemmän, ja oikeistopuolueet ja keskusta jonkin verran vasemmistoa enemmän. Erityisen paljon puheenvuoroja käyttävät keskustan mieskansanedustajat. Oppositiossa¹⁰ olevan Vasemmistoliiton edustajat intoutuvat puolestaan puhumaan tulevaisuusvaliokunnan mietinnöstä selvästi enemmän kuin valtioneuvoston selonteosta, ehkäpä siksi että ovat olleet myös itse mukana laatimassa kyseistä mietintöä.

¹⁰ Tutkimushetkellä hallituksessa olivat Keskusta, SDP ja RKP.

5. ARGUMENTOINNIN LÄHTÖKOHDAT

Tässä luvussa hahmottelen aluksi tutkimani keskustelun yleisökonstruktioita, "puhujääniä" ja auktoriteetteja (luvut 5.1 ja 5.2). Tämän jälkeen kuvaan yleisön ja puhujien jakamia itsestäänselvyksiä eli argumentoinnin taustalla vaikuttavia esisopimuksia (luku 5.3).

5.1 Yleisöt

Jotta puhujan esityksellä olisi vaikutusta, hänen on sovitettava se yleisönsä mukaan ja valittava päättelynsä lähtökohdat niin, että kuulijoiden on helppo hyväksyä ne. Mitä laajempi ja heterogeenisempi yleisö on kysymyksessä, sitä vaikeampaa puhujan on löytää kaikkien yhteisesti jakamia yhteisymmärryksen alueita ja varmistaa yleisön lähtökohtainen hyväksyntä sanomalleen (Perelman 1996, 24).

Teksteistä päätellen valtioneuvosto, Väestöliitto ja kansanedustajat puhuvat kaikki hiukan erilaisille yleisöille. Valtioneuvosto haluaa selvästi miellyttää esityksellään kaikkein laajinta joukkoa, sen voi tulkita puhuvan jopa perelmanilaiselle universaaliyleisölle. Universaaliyleisö on kirjava joukko, ja sille puhuttaessa on varminta vedota vain kulttuurissa hyvin yleisesti hyväksytyihin arvoihin ja ajattelutapoihin (emt.). Selonteossa pyritäänkin yleispätevään esitykseen, jonka mahdollisimman moni, oikeastaan kuka tahansa, voisi allekirjoittaa. Tämä tulee ilmi esimerkiksi päämäärien ja keinojen epämääräisyytenä. Selonteon ensimmäisessä luvussa (VNS s. 3) valtioneuvoston väestöpoliittisiksi tavoitteiksi muotoillaan ”väestöpoliittisen keskustelun tarpeellisuuden osoittaminen”, ”muutokseen varautuminen” ja ”toimenpiteiden tehostaminen”. Tavoitteiden asettelu jatkuu abstraktina läpi selonteon. Syntyvyyden suhteen tähdätään ”syntyvyyden turvaamiseen” ja ”syntyvyyden nousun mahdollistamiseen” (VNS s. 38), varsinaisesta syntyvyyden lisäämisestä – saati väestönkasvusta – puhumista sen sijaan vältetään. Selonteon tavoitteet on siis esitetty niin yleisessä muodossa, että niitä on vaikea suoranaisesti vastustaa – kukapa ei sinänsä kannattaisi esimerkiksi ”muutokseen varautumista”?

Väestöliitolle syntyvyydestä, ja yleensä väestöpolitiikasta, puhuminen näyttää sen sijaan olevan helpompaa. Valtioneuvoston selontekoon verrattuna liitto puhuu selvästi suppeammalle ja yhtenäisemmälle yleisölle. Syntyvyyden suhteen Väestöliitto asettaa täsmälliset tavoitteet, jotka se ilmaisee numeroin (VPO s. 25):

- kokonaishedelmällisyysluku nousee 1,7:stä 1,9:ään
- ensisynnyttäjien keski-ikä laskee 28:sta 26 vuoteen
- synnyttävien naisten osuus kohoaa nykyisestä 85:stä 90 prosenttiin
- vähintään kolmilapsisten lapsiperheiden osuus kaikista lapsiperheistä kasvaa nykyisestä 20 prosentista 30 prosenttiin
- ulkomaisia adoptioita lisätään nykyisestä 250:stä 500:aan vuodessa

Voidaan olettaa, että Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma tavoittaa etupäässä vain sellaisen yleisön, joka on jo entuudestaan kiinnostunut aiheesta, ja tällainen erityisyleisö suhtautuu luultavasti melko myötämielisesti esimerkiksi Väestöliiton esittämiin väestötavoitteisiin. Niinpä liiton ei ohjelmassaan tarvitse käyttää paljonkaan energiaa kaiken kattavan universaaliyleisön vakuuttamiseen.

Valtioneuvosto on selonteossaan pyrkinyt pelaamaan varman päälle. Kun selontekoa käsitellään eduskunnassa 24.11.2004, välitön, eduskunnasta koostuva, yleisö ei kuitenkaan ole täysin tyytyväinen; valtioneuvosto saa kritiikkiä nimenomaan epämääräisyydestä ja selkeiden tavoitteiden ja keinojen puuttumisesta sekä opposition edustajilta (”selonteossa ei oteta kantaa oikeastaan yhtään mihinkään” Jyrki Kasvi, vihr, 24.11.2004) että omien puolueidensa edustajilta:

”Luvun alussa [selonteon luku 6, AT] jo todetaan symptomaattisesti, että tasapainoisen väestörakenteen hyväksi tarvitaan toimia sekä syntyvyyden turvaamiseksi että maahanmuuton lisäämiseksi. Syntyvyyden turvaamiseksi – minä kysyn: Mitä ihmettä, onko todella näin vaikea sanoa, että syntyvyyttä pitää lisätä?” (Seppo Särkiniemi, kesk, 24.11.2004)

Eduskuntakeskustelun kuluessa käy myös nopeasti selväksi, että kansanedustajien keskuudessa väestön ikärakenteeseen vaikuttaminen on hyvin laajasti jaettu tavoite; sekä hallituspuolueiden että opposition edustajat perustelevat aiheen tärkeyttä puheenvuoro toisensa jälkeen. Monessa puheenvuorossa lainataan selonteon sanoja ja todetaan oikeanlaisen väestöpolitiikan olevan ”tulevaisuuden avainkysymys”. Asia koetaan kiireelliseksi, koska pian edessä on ”väestövallankumous” (Mikko Alatalo, kesk) ja ”eläkepommi” (Rauno Kettunen, kesk), eikä aikaa jahkailuun ole, sillä ”kello tikittää” (Hanna-Leena Hemming, kok). Moni kansanedustaja sanoo suoraan pitävänsä syntyvyyden lisäämistä tavoiteltavana asiana, puhuupa joku jopa suoranaisestä väestönkasvusta. Selontekoa laadittaessa on siis tehty hienoinen virhearvio ainakin

välittömän, salissa istuvan, yleisön arvojen ja asenteiden suhteen – hallitus on ilmeisesti ollut puheissaan turhan varovainen. Muutamaa kuukautta myöhemmin laaditussa tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä puhutaankin jo selväsanaisemmin esimerkiksi syntyvyyden kasvattamisesta:

”Suomessa syntyy lapsia vähemmän kuin tarvitaan väestön uusiutumisen turvaamiseen. [–] Valiokunta katsoo, että maamme säilyminen vireänä ja nuorekkaana edellyttää korkeampaa syntyvyyttä. Syntyvyydessä tulisi päästä lähelle tasoa, joka ilman muuttoliikettä turvaa väestömme nykyisen määrän.” (TVM s. 2)

Molemmista eduskuntakeskusteluista (24.11.2004 ja 1.6.2005) huomaa selvästi, että kansanedustajat suuntaavat puheensa paitsi toisilleen, myös – ja ennen kaikkea – äänestäjilleen. Kukin lähtee liikkeelle sellaisista ”totuuksista”, jotka uskoo kannattajiensa yleisesti jakavan. Väestöpolitiikan kylkiäisiksi on myös helppo ujuttaa erilaisia itselleen ja äänestäjilleen tärkeitä päämääriä; sillä voidaan perustella oman ryhmän ajamia, jo toteutuneita tai vasta asialistalla olevia, asioita. Esimerkiksi pääministeri muistuttaa useaan otteeseen, että hallituksen tekemillä ”merkittävillä opiskelua ja opiskeluaikaa koskevilla lainsäädäntöratkaisuilla” on mahdollisesti myös väestöpoliittisia vaikutuksia:

”Nykyaikainen väestöpolitiikka syntyvyyden turvaamiseksi on kuitenkin ensi sijassa keskitettävä toimiin, joilla parannetaan nuorten ihmisten vakiintumista työelämään ja luodaan parempia edellytyksiä perheen perustamisen alkuvaiheessa. [–] Ehkäpä myös näillä äsken tehdyillä merkittävillä opiskelua ja opiskeluaikaa koskevilla lainsäädäntöratkaisuilla ja opintotukiratkaisulla voi omalta osaltaan olla merkittävä välillinen merkitys siihen, missä vaiheessa nuorilla on mahdollisuus vakiintua myös työelämään.” (Matti Vanhanen, kesk, 1.6.2005)

Syntyvyys ja väestön ikääntyminen ovat toisin sanoen hyviä iskusanoja monenlaisia tavoitteita ajettaessa ja perusteltaessa. Eduskuntakeskustelussa moni argumentoikin niiden avulla omaan ideologiaansa tai puoluepolitiikkaansa sopivien asioiden puolesta: yksi puhuu kotitalousvähennyksistä, toinen kansalaispalkasta ja kolmas aluepolitiikasta.

5.2 Puhujat ja auktoriteetit

Sekä valtioneuvoston selonteko, tulevaisuusvaliokunnan mietintö että Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma on kirjoitettu enimmäkseen passiivimuodossa: ”Ikärakenteen muutokseen on varauduttava koordinoitusti, laaja-alaisesti ja pitkäjänteisesti” (VNS s. 33).

Toisinaan kieliopillisina subjekteina toimivat myös esimerkiksi ”väestökehitys” (”Väestökehitys vaatii väestöpolitiikkaa” VNS s. 38) tai ”ikärakenteen muutos” (”Suomen väestön ikärakenteen muutos vaatii suomalaiselta yhteiskunnalta monipuolisia toimenpiteitä” TVM s. 2). Passiivimuodon yleisyys on yksi hallinnollisten tekstien ominaispiirteistä ja osittain kyse on siis traditiosta ja tietynlaiseen kirjoitustyyliin sosiaalistumisesta. Toisaalta passiivimuodon ja abstraktien toimijoiden avulla voidaan luoda neutraalin asiallisuuden ja asioiden pakottavuuden vaikutelmaa. (vrt. Summa 1989, 180.) On eri asia väittää väestökehityksen vaativan väestöpolitiikkaa kuin sanoa esimerkiksi ”minä vaadin väestöpolitiikkaa” tai ”hallitus vaatii väestöpolitiikkaa”.

Eduskunnassa pidetyissä puheenvuoroissa subjektina esiintyy raporteihin verrattuna huomattavasti useammin joko ”minä” tai ”me”. ”Meillä” voidaan viitata tilanteesta riippuen eri ihmisryhmiin, esimerkiksi ”meihin kansanedustajiin”, ”meihin eurooppalaisiin” tai – kaikkein tyypillisimmin – ”meihin suomalaisiin”:

”Siksi meidän onkin oltava kauaskantoisia ja vastuullisia päätöksentekijöitä ajoissa.” (Matti Vanhanen, kesk, 24.11.2004)

”Euroopan yksi suurimpia ongelmia on se, että meiltä loppuvat lapset.” (Kyösti Karjula, kesk, 24.11.2004)

”Omilla pitää selvitä ja me selviämme pääsääntöisesti, jos tämä työelämäkysymys saadaan kuntoon.” (Esko-Juhani Tennilä, vas, 1.6.2005)

Me-puheen tarkoituksena on lähentää puhujaa ja yleisöä ja luoda mielikuva puhujan henkilökohtaisesta osallistumisesta ja sitoutumisesta käsiteltävään asiaan (Kuusisto 1996, 276-277). Puhe ”meistä suomalaisista” häivyttää erimielisyyksiä ja rakentaa kuvaa yhtenäisestä ja homogeenisesta kansasta, ”kaikista meistä” (Hänninen 1996, 171).

Passiivimuodon ja me-puheen lisäksi vakuuttavuutta haetaan vetoamalla ulkopuolisiin auktoriteetteihin. Suurimpina auktoriteetteina väestöpoliittisessa keskustelussa toimivat erilaiset asiantuntijat. Sekä valtioneuvosto, tulevaisuusvaliokunta että Väestöliitto ovat kutsuneet raporttejaan varten koolle asiantuntijoiksi luokittelemiaan henkilöitä: tutkijoita, lääkäreitä ja valtion virkamiehiä. Tulevaisuusvaliokunta ja Väestöliitto aloittavat kumpikin raporttinsa luettelemalla papereiden laadintaan osallistuneen asiantuntijajoukon. Valtioneuvosto on puolestaan teettänyt selontekonsa tueksi 800 sivun liiteaineiston eli ”viisi asiantuntijaraporttia” ja

järjestänyt lisäksi aiheesta ”laajan asiantuntijaseminaarin”, mikä tuodaan esiin paitsi selonteon ensimmäisellä sivulla (VNS s.11) myös useaan otteeseen eduskunnan täysistunnossa. Asiantuntijoiden avulla yleisöt saadaan helpommin vakuuttumaan esitettyjen tavoitteiden ja keinojen pätevydestä: ”[s]en tähden tämä 800 sivun liiteaineisto on tehty, että myös uskomme, että näin on”, Vanhanen toteaa eduskunnan täysistunnossa (24.11.2004) korostaessaan sitä, että Suomi tarvitsee sekä korkeampaa syntyvyyttä että maahanmuuttoa. Vakuuttavuutta lisää myös se, että asiantuntijoihin vetoamalla poliitikot voivat helpommin esittää itsensä puolueettomina toimijoina, jotka pyrkivät vain neutraalisti ajamaan kaikkien yhteistä hyvää (Kantola 2006, 262-263). Tutkimassani keskustelussa auktoriteettina toimii asiantuntijoiden lisäksi myös Euroopan unioni. Suomi on vastuussa oman yhteiskuntansa dynaamisuudesta EU:lle, ja väestörakenteen muutokseen on tarpeen reagoida, ”jotta EU:n yhteiset tavoitteet saavutetaan” (Matti Vanhanen 24.11.2004). EU:n mainitseminen koetaan selvästi hyödylliseksi useissa eri yhteyksissä, esimerkiksi taloudellisen näkökulman hallitsevuutta voidaan perustella toteamalla, että ”Tämä ei ole vain meidän näkökulmamme, vaan hyvin eurooppalainen näkökulma” (Matti Vanhanen 24.11.2004). EU toimii keskustelussa ikään kuin ylempänä tahona, jonka edessä suomalaiset päättäjät eivät voi kuin totella.

5.3 Argumentoinnin esisopimukset

Seuraavaksi tarkastelen vielä hieman lähemmin teksteihin sisältyviä esisopimuksia. Esisopimukset muodostuvat ”itsestäänselvyyksistä” eli sellaisista asioista, jotka kulloisenkin yleisön tapauksessa voidaan olettaa annetuiksi ja sulkea kiistojen ja kyseenalaistamisen ulkopuolelle. Esisopimukset ovat argumentoinnin itsestään selvinä pidettyjä lähtökohtia ja ne ilmenevät teksteissä esimerkiksi implisiittisinä taipumuksina valita ja painottaa tiettyjä perusteluja. (Perelman 1996, 28-40.) On selvää, etteivät puhujat esimerkiksi eduskunnassa pidetyissä puheenvuoroissa pysty joka kerta perustelemaan kaikkea alusta alkaen, vaan heidän täytyy ottaa osa asioista annettuna ja luottaa monin paikoin jo vallitsevan yhteisymmärryksen varaan (vrt. Kuusisto 1997, 115).

Dynaaminen yhteiskunta ja onnellinen yksilö

Väestöpoliittisesta puheesta on helppo erottaa tietyt, toistuvat perustelut, joihin puhujat päätyvät yksi toisensa jälkeen vetoamaan. Väestöpolitiikan tarpeellisuutta perustellaan läpi aineistoni

ennen kaikkea kahdella asialla: ”taloudellisella kilpailukyvyllä” tai ”talouskasvulla” ja toisaalta ”hyvinvoinnilla”. ”Taloudellinen kasvu” ja ”hyvinvointi” ovat ilmiselvästi voimallisia perusteluja ja niin yleisesti toivottavia asiantiloja, että niitä voidaan pitää itsestäänselvyksinä. Niitä ei ole tarpeen määritellä tai perustella mitenkään, vaan päinvastoin niillä voidaan perustella kiistanalaisiakin asioita, esimerkiksi jotakin tiettyä väestöpolitiikan keinoa.

Taloudelliset perustelut ovat aineistossani kaikkein tyypillisimpiä. Väestön ikääntymisen kerrotaan käyvän kalliiksi; se vähentää yhteiskunnan ”dynaamisuutta” eli hidastaa talouskasvua, haittaa Suomen kansainvälistä kilpailukykyä ja vaikeuttaa julkisten palveluiden rahoitusta. Väestön ikärakenteen ja talouden välistä suhdetta kuvataan tyypillisesti kansantaloustieteestä lainatun käsitteistön avulla, moni puhuu esimerkiksi väestön vanhenemisen vaikutuksista ”julkistalouden tasapainoon” tai ”veropaineeseen” ja esittää erilaisia aiheeseen liittyviä laskelmia. Michel Foucault arvelee elämän hallintaan tähtäävän biovallan olleen välttämätön osatekijä kapitalismin kehityksessä. Kapitalismi ei hänen mukaansa olisi ollut mahdollinen ilman ruumiiden kontrolloitua sijoittamista tuotantokoneistoon tai ilman väestöilmiöiden ohjattua sovittamista taloudellisiin prosesseihin. (Foucault 1998, 100.) Ruumis on talouden palveluksessa myös suomalaisessa 2000-luvun alun syntyvyyskeskustelussa, jossa lasten synnyttämisen välttämättömyyttä perustellaan nimenomaan taloudellisilla argumenteilla. Väestöilmiötä nimeltä ”alhainen syntyvyys” yritetään ohjata taloudellisesti, eli esimerkiksi palvelujen rahoituksen ja huoltosuhteen kannalta, parempaan suuntaan.

Vaikka taloudelliset argumentit ovat keskustelussa määrällisesti yleisimpiä, useimmat puhujat eivät kuitenkaan halua turvautua pelkästään niihin. Väestöpolitiikan tarpeellisuutta perustellaankin taloudellisen tehokkuuden ja talouskasvun lisäksi myös yleisemmin ”hyvinvoinnilla”. Esimerkiksi valtioneuvoston selonteon alussa todetaan, että väestökehitykseen vaikuttamisella pyritään toisaalta taloudellisesti kestäviin ratkaisuihin, toisaalta turvaamaan ihmisten hyvinvointi (VNS s. 13). Hyvinvointi on liukas käsite, joka voi määrittyä tilanteesta riippuen eri tavoin. Toisinaan silläkin viitataan nimenomaan taloudelliseen hyvinvointiin tai hyvinvointivaltion säilyttämiseen – monien puhujien mukaan hyvinvointivaltiolle voidaan heittää lopullisesti hyvästit, ellei ikärakennetta saada nuorennettua – toisinaan abstraktimmin yksilöiden ”hyvään elämään” ja ”onnellisuuteen”. Syntyvyyden kasvattamista voidaan perustella esimerkiksi toteamalla, että ihmiset *viihtyvät* paremmin sellaisessa yhteiskunnassa, jossa on tasaisesti kaiken ikäisiä ihmisiä, tai korostamalla, että ihmiset yleisesti *haluavat* lapsia, mikäli yhteiskunta vain

tekee sen mahdolliseksi. Pyrkimys syntyvyyden lisäämiseen kohdistuuikin siten ”suoraan väestön hyvinvoinnin ja onnellisuuden ytimeen” (VPO s. 31).

Myös valtioneuvoston selontekoa käsittelevässä eduskuntakeskustelussa korostetaan yhteiskunnan edun rinnalla henkilökohtaista hyvää: ”perheet saavat tällä hetkellä vähemmän lapsia, kuin mitä itse tutkimusten mukaan toivovat”, toistellaan istuntosalissa (24.11.2004) usean puhujan suulla. Myöhemmin ilmestyneessä tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä jatketaan samoilla linjoilla. Seuraava sitaatti on valiokunnan puheenjohtajana toimineen Jyrki Kataisen (kok) esittelypuheenvuorosta eduskunnalle:

”Valiokunnan oikeastaan ensimmäinen huomio keskittyy lapsi- ja perhemyönteisyyteen. Asiantuntijakuulemisessa tuli hyvin ilmi se, että kun on tehty kyselyjä suomalaisille toivotusta lapsimäärästä ja kun katsotaan sitten syntyneiden lasten määrää, niin tässä on selkeä ero. Ihmiset hankkivat vähemmän lapsia ja lapsia syntyy vähemmän kuin mitä vanhemmat itse asiassa haluaisivat. Tämä yksinkertaiseltakin kuulostava peruskysymys vaatii myös eduskunnalta pohdintaa, mitkä ovat ne syyt, jotka estävät ihmisiä toteuttamasta omaa käsitystään hyvästä elämästä tai siitä, kuinka monta lasta perheeseen haluttaisiin.” (Jyrki Katainen, kok, 1.6.2006)

Myös Väestöliiton Väestöpoliittisessa ohjelmassa esitellään korkeammasta syntyvyydestä yhteiskunnalle koituvia taloudellisia hyötyjä, mutta viitataan lisäksi tutkimuksiin, joiden mukaan ihmiset pitävät perhettä yhtenä elämänsä tärkeimmistä asioista:

”Arvo- ja hyvinvointitutkimuksissa on todettu toistuvasti, että ihmiset pitävät terveyden lisäksi perhettään ja parisuhdettaan elämänsä tärkeimpinä asioina. Niistä saadaan parhaat eväät myös elämän onnellisuuteen ja tyytyväisyyteen. Perhepolitiikka ja pyrkimys syntyvyyden lisäämiseen kohdistuvat siten suoraan väestön hyvinvoinnin ja onnellisuuden ytimeen.” (VPO s. 31)

Puhe ”onnellisuudesta” ja abstraktista, täsmentymättömästä ”hyvästä” on epäilemättä käyttökelpoinen retorinen keino suuren ja sekalaisen yleisön vakuuttamisessa; kukaan ei voi suoralta kädeltä asettua kritisoimaan hyvää ja onnellista elämää. Vaikka universaalit arvot ovat universaaliyleisön tavoin lähinnä illuusioita – niiden yleispätevyys katoaa heti kun niitä tarkennetaan ja määritellään – ne ovat toki vetovoimaisia ja saattavat ainakin hetkellisesti yhdistää yleisöä ja puhujaa.

Suurimmaksi osaksi taloudellinen kilpailukyky ja yksilöiden hyvinvointi näyttävät kulkevan käsi kädessä ja samaan suuntaan. Ne ovat toisiaan tukevia asiantiloja, jotka usein mainitaan tekstissä peräkkäin. Väestöpolitiikan tavoitteena on ”väestöstä ja perheistä huolehtimaan kykenevä, kilpailukykyinen hyvinvointiyhteiskunta” (VPO s. 7). Paikka paikoin herää kuitenkin kysymys, kumpi oikeastaan on korkeammalla tekstien implisiittisessä arvohierarkiassa, taloudellinen tehokkuus vai ihmisten hyvinvointi. Esimerkiksi valtioneuvoston selonteossa muotoillaan seuraavasti: ”Investoinnit lapsiin kannattavat vasta pitkällä aikavälillä heidän siirtyessään työmarkkinoille ja veronmaksajiksi” (VNS s. 34). Talous peittoaa ”hyvän elämän” myös siinä mielessä, että siihen vedotaan läpi aineistoni huomattavasti ”hyvinvointia” useammin¹¹.

Perustamalla argumentointinsa tiettyjen esisopimusten varaan, puhuja samalla selkeyttää tavoittelemansa kohdejoukon rajoja: tiettyihin arvoihin ja ”totuuksiin” uskoo aina tietynlainen kuulijakunta. Mikäli väestöpolitiikan tarpeellisuutta perusteltaisiin ainoastaan taloudellisista lähtökohdista käsin, yleisö, joka ei ole vakuuttunut jatkuvan talouskasvun ja lisääntyvän tehokkuuden tarpeellisuudesta, vieraantuisi keskustelusta jo ennen varsinaisen argumentoinnin alkamista. Yksilöiden hyvinvointiin vetoaminen onkin siksi tervetullut lisä taloudellisten argumenttien ympärillä pyörivään keskusteluun. Kun tietyn keinon tai tavoitteen puolesta argumentoidaan sekä yhteiskunnan että yksilön hyvää silmällä pitäen, syntyy sellainen perusteluiden yhdistelmä, jota kenenkään on enää vaikea vastustaa. Korostamalla yksilöiden elämänlaadun kohentamista voidaan myös sanoutua irti ”kylmästä ekonomistisesta väestöpolitiikasta” ja tehdä pesäeroa aikaisempien vuosikymmenten epäeettiseksi koettuun väestöpolitiikkaan:

” Puhuttaessa syntyvyyden kasvattamisesta täytyy olla hyvin varovainen, koska silloin astutaan selkeästi yksityisyyden piiriin. [--] Tällainen pelkkä kylmä ekonomistinen väestöpolitiikka ainakin minulla nostaa karvat pystyyn. Se tuo mieleen kolmannen valtakunnan, jossa myös harrastettiin väestöpolitiikkaa. Kun puhutaan syntyvyyden lisäämisestä, pitäisi puhua enemmänkin ihanteista: onnellinen ja turvallinen lapsuus, toivottu ja rakastettu lapsi ja onnellinen perhe, olipa se sitten vaikka uusio- tai verkostoperhe.”

(Mikko Alatalo, kesk, 1.6.2005)

¹¹ Esimerkiksi eduskuntakeskustelussa 24.11.2004 esiintyy jossakin muodossaan sana ”talous” 135 kertaa, ”kustannus” 37 kertaa ja ”hyvinvointi” 49 kertaa. 1.6.2005 ”talous” mainitaan puolestaan 114 kertaa, ”kustannus” 59 kertaa ja ”hyvinvointi” 32 kertaa. Usein ”hyvinvointi” mainitaan esimerkiksi sanaparissa ”hyvinvointiyhteiskunnan rahoitus”.

Näin kyse ei siis ole kiusallisesta, turhan yksityisille elämänalueille menevästä poliittisesta puuttumisesta, vaan puhujat voivat helpommin vakuuttaa sekä itselleen että yleisölleen olevansa vilpittömästi Hyvän asialla. Nikolas Rosen mukaan hallinnan ytimenä voidaan pitää hallinnan eetosta, hallinnan tapaa perustella ja oikeuttaa toimintansa (Rose 1999, 27-28). Yksilö rakentaa itselleen eettisen paikan, eetoksen, josta käsin hän asemoi itsensä ja toimintansa oikean ja väärän tai hyvän ja pahan ulottuvuudella (Foucault 1998, 343-345). Taloudellisen tehokkuuden ja hyvinvoinnin korostaminen kuuluvat olennaisina osina prosessiin, jossa suomalaiset päättäjät muotoilevat väestöpolitiikkaan liittyvää eetostaan. Puhumalla taloudesta ja hyvinvoinnista päättäjät tekevät samalla eettistä työtä, jolla he pyrkivät perustelemaan oman toimintansa oikeutuksen (vrt. Kantola 2006, 185).

Silloin kun kansanedustajat – tai esimerkiksi pääministeri – suuntaavat sanansa nimenomaan edustajatovereilleen ja pyrkivät saamaan näitä ajamiensa asioiden taakse, he vetoavat hyvinvoinnin ja tehokkuuden lisäksi myös sellaisiin arvoihin kuin viisaus, vastuullisuus ja kaukonäköisyys. ”Meidän onkin oltava kauaskantoisia ja vastuullisia päätöksentekijöitä ajoissa”, muotoilee pääministeri Vanhanen (24.11.2004). Viisaus ja vastuullisuus ovat hyvinvoinnin ja taloudellisen tehokkuuden tavoin tarpeeksi abstrakteja ja epätarkkoja arvoja saavuttaakseen faktaluonteen, eli toimiakseen argumentoinnin julkilausumattomana esisopimuksena; näin yleisten arvojen turvin argumentointi voi ponnistaa itsestään selvältä ”kaikkihan me pyrimme tähän” -pohjalta (Perelman 1996, 34; abstrakteista arvoista esisopimuksina ks. myös Summa 1996, 70).

Määrällinen ja laadullinen lokus

Taloudellisen tehokkuuden ja hyvinvoinnin kaltaisten "yleispätevien" arvojen lisäksi tutkimastani keskustelusta voidaan erottaa kaksi Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan mainitsemaa tyyppillistä arviointiperustetta: määrällinen ja laadullinen lokus. Määrällisiin perusteisiin vetoavassa argumentoinnissa lähdetään liikkeelle siitä esioletuksesta, että nimenomaan suuri määrä tekee asioista merkittäviä, jolloin määrän mittaaminen ja osoittaminen on tapa, jolla asian tärkeyttä punnitaan (Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 85-89). Määrällisiin perusteisiin vetoava argumentointi, Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan termin kvantitatiivinen lokus, on väestöpoliittisessa keskustelussa käytössä esimerkiksi ikääntyvistä puhuttaessa. Tällöin viitataan tyyppillisesti väestöennusteisiin, joiden mukaan vanhimpien ikäryhmien suhteellinen osuus kasvaa

tulevaisuudessa merkittävästi ja annetaan ymmärtää, että nimenomaan vanhusten suuri määrä tekee heistä myös vaikean yhteiskunnallisen ongelman. Valtioneuvoston selonteon toisessa luvussa korostetaan väestöpolitiikan tarpeellisuutta otsikolla "Väestökehitykseen varautuminen on tulevaisuuden avainkysymys", ja esitetään perusteluna esimerkiksi seuraava laskelma:

"Väestöennusteen mukaan vuonna 2030 Suomessa on 65 vuotta täyttäneitä yli 600 000 enemmän kuin nyt. Tämän ikäluokan prosentuaalinen kasvu on peräti 80 prosenttia. Tuolloin joka neljäs väestöstämme on täyttänyt 65 vuotta. [--] Yli 65 vuotta täyttäneiden määrä alkaa tuntuvasti kasvaa jo kuuden vuoden kuluttua, kun ensimmäiset suurista ikäluokista saavuttavat 65 vuoden iän. Muutaman vuoden sisällä Suomessa on ensimmäistä kertaa historiassamme enemmän 65 vuotta täyttäneitä kuin nuoria alle 20-vuotiaita. Näin voimakas väestön ikääntyminen vaikuttaa talouskehitykseen ja työllisyyteen. Sillä on mittavia julkistaloudellisia seurauksia." (VNS s. 12)

Argumentoinnin taustalla vaikuttaa kvantitatiivinen lokus myös silloin, kun asioita perustellaan yleisellä mielipiteellä tai maalaisjärjellä (Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 85-89). Taloudellisten argumenttien lisäksi sekä valtioneuvoston selonteossa, Väestöliiton ohjelmassa että eduskuntakeskusteluissa aiheen tärkeyttä korostetaan vetoamalla ikään kuin yleiseen mielipiteeseen eli siihen, kuinka moni eri taho on viime vuosina ollut yhtä mieltä väestöpolitiikan tarpeellisuudesta. "Väestön ikääntymiseksi kutsuttu ilmiö mainitaan kaikissa yhteyksissä yhdeksi suurimmista maamme tulevaisuuden haasteista", toteaa Vanhanen (24.11.2004) eduskunnalle, täsmentämättä sen kummemmin, mitä "kaikissa yhteyksissä" tarkoittaa. Asian merkittävyyttä lisää myös se, että se koskettaa "kaikkia ikäryhmiä" ja "kaikkia länsimaita" (VNS s. 13).

Kvantitatiivisen lokuksen rinnalla väestöpoliittisesta keskustelusta on käytössä myös toinen Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan (1971, 89-93) mainitsema tyypillinen arviointiperuste: laadullinen eli kvalitatiivinen lokus, jossa perustelujen lähtökohdaksi otetaankin ilmiön ainutlaatuisuuden tai harvinaisuuden korostaminen. Ainutlaatuisuuden lokuksen ottavat väestöpoliittisessa keskustelussa käyttöön ne puhujat, jotka haluavat perustella nimenomaan "kotimaisen syntyvyyden" tärkeyttä ja samalla paremmuutta maahanmuuttoon nähden. Tällöin muistutetaan ensin kuulijoita siitä, että Suomi on väestöltään Euroopan pienimpiä maita, ja Suomessa syntyy vähemmän lapsia kuin mikä turvaisi väestön uusiutumisen. Tämän jälkeen todetaan suomalaisen kulttuurin tai yleisemmin "suomalaisuuden" olevan ainutlaatuista ja säilyvän ainoastaan korkeamman syntyvyyden turvin.

”Syntyvyys on Suomessa alhainen, ja väestön väheneminen voi näivettää suomalaista kulttuuria. [--] Huolimatta toisaalta ihmisten rajoja madaltavasta kulttuurien yhtenäistymiskehityksestä olisi suotavaa, että Suomessa väestön määrä saataisiin pysymään suhteellisen ennallaan, mieluummin kasvamaan. Näin taataan suomalaisuuden ominaispiirteiden säilyminen tulevaisuudessakin.” (Rauno Kettunen, kesk, 1.6.2005)

Vaikka moni viittaa eduskunnassa Suomen pieneen väestöön sekä suomalaisen yhteiskunnan ja suomalaisen kulttuurin näivettymiseen, näin selväsanaisesti suomalaisuuden ainutlaatuisuuden nostaa esiin melko harva kansanedustaja. Internetin keskustelupalstoilla esiintyvälle argumentoinnille ja lehdissä julkaistuille mielipidekirjoituksille suomalaisuuden ainutlaatuisuutta suorasanaisesti korostava laadullinen lokus on sen sijaan tyypillinen¹².

Omassa aineistossani yleisempi on puhetapa, jossa maahanmuutto kuvataan yksinkertaisesti kakkosvaihtoehdoksi korkeampaan kotimaiseen syntyvyyteen verrattuna.

Jos hallitus korjaisi pikaisin toimenpitein perheitten taloudellista asemaa lapsettomiin perheisiin nähden, voisi syntyvyys kääntyä nousuun ja vuonna 2030 meillä olisi jo kasvavia ikäluokkia valmiina osallistumaan verotalkoisiin. Nyt me tarvitsemme maahanmuuttajia korvaamaan puuttuvia suomalaisia lapsia. (Hanna-Leena Hemming, kok, 24.11.2004)

Epäkohtien korjaamisen jälkeen katsotaan sitten, syntykö enemmän lapsia. Ellei synny, maahanmuuttajat voivat ratkaista työvoimapulan. (Pirkko Peltomo, sd, 24.11.2004)

Ne puhujat, jotka päätyvät perustelemaan asiaa jollakin tavoin, viittaavat yleensä maahanmuuttoon liittyviin ongelmiin: maahanmuuton aiheuttamiin kustannuksiin, maahanmuuttajien kotoutumisvaikeuksiin ja ”laadukkaiden” maahanmuuttajakandidaattien vähyyteen.¹³ Korkeampaan syntyvyyteen mahdollisesti liittyviä ongelmia ei sen sijaan pohdita käytännössä katsoen lainkaan. (vrt. Brown ja Ferree 2005, 11-12.) Korkeampaa syntyvyyttä

¹² Esimerkkejä suomalaisuuden ainutlaatuisuuden lokuksesta on helppo löytää esimerkiksi sellaisista Suomi24-keskustelufoorumien keskusteluista, joissa puhutaan syntyvyydestä ja väestöpolitiikasta. Myös Lapsiperheiden Etujärjestöt ry:n alaisuuteen kuuluva, korkeampaa syntyvyyttä ajava yhdistys ”3+ tiimi” vetoaa kannanotoissaan tyypillisesti tällaiseen lokukseen (ks. esim. HS Mielipide 8.10.2005 ja yhdistyksen internetsivut osoitteessa <http://www.pcuf.fi/~mjs/alku.htm>).

¹³ Aineistossani korostetaan, että mahdollisen maahanmuuton tulee olla nimenomaan työperäistä maahanmuuttoa. Eduskunnassa maahanmuuttajien ”laadun” takaamiseksi ehdotetaan esimerkiksi Kanadan mallin mukaista valikointipolitiikkaa, jossa maahan pyrkivät pisteytetään muun muassa koulutuksen ja kielitaidon perusteella (esim. Arto Satonen, kok, 24.11.2004). Useat kansanedustajat tosin huomauttavat, ettei halutunlaisia maahanmuuttajia välttämättä ole riittävästi tarjolla, väestön ikääntyminen kun on maailmanlaajuisestikin yleinen ilmiö: ”Yleistäen voi todeta, että maan kuin maan kehitystason noustessa meidän näkökulmastamme sopivalle tasolle sen väestön väheneminen alentaa muuttopaineita.” Minna Lintonen (sd) muotoilee.

toivovat siis lähes kaikki, mutta siinä tapauksessa, ettei se jostakin syystä onnistu, osa on valmis turvautumaan myös maahanmuuttajiin ”puuttuvien suomalaisten lasten korvikkeena”.

Valtioneuvoston selonteossa harvinaisuus toimii korkeamman syntyvyyden perusteluna verrattaessa Euroopan väkiluvun kehitystä maailman väestökehitykseen. ”Eurooppalaisten osuus maailman väestöstä jatkaa vähenemistään”, selonteossa todetaan peräti kolmeen kertaan, hieman eri sanakäntein (VNS s.12, 14 ja 20). Väestöpoliittisessa keskustelussa tällaisen kvalitatiivisen lokuksen käyttöön sisältyy oletus kulttuurin biologisesta periytymisestä, ”suomalaiseksi” tai ”eurooppalaiseksi” voi tulla ainoastaan syntymällä sellaiseksi. Sama ennakko-oletus näkyy myös aineistossa yleisesti esiintyvässä ”maahanmuuttajan” määritelmässä, jonka mukaan ”maahanmuuttajiin” luetaan myös ulkomailta muuttaneiden ihmisten Suomessa syntyneet lapset, jotka ovat eläneet koko ikänsä Suomessa (esim. VPO s. 25).

6. ARGUMENTOINNIN TEKNIIKAT

Perelman jakaa varsinaiset argumentoinnin tekniikat yhdisteleviin ja erotteleviin eli assosiativisiin ja dissosiativisiin tekniikoihin. Väestöpoliittisen puheen tarkoituksena on kertoa yleisölle, mistä väestöpolitiikassa ja Suomen väestötilanteessa oikeastaan on kysymys: mikä on syy ja mikä seuraus, mitkä asiat ovat väestökysymyksen kannalta olennaisia ja mihin puolestaan ei kannata kiinnittää huomiota. Tällöin käytössä ovat sekä yhdistelevät että erottelevat tekniikat, riippuen siitä, mikä puhujan päämääriin kulloinkin parhaiten sopii.

6.1 Assosiaatiot eli kausaalisuhteita ja ruumismetaforia

Selvät faktat

Yksi Perelmanin mainitsema assosiativisen argumentoinnin muoto on kvasilooginen argumentointi, jossa formaalia logiikkaa muistuttavaa päättelyä sovelletaan sellaisillekin inhimillisen elämän osa-alueille, joille se ei varsinaisesti sellaisenaan sovellu. Logiikkaa muistuttavan argumentoinnin avulla yleisölle pyritään antamaan kuva täsmällisestä päättelystä, joka ei jätä mitään tulkinnan varaan. Kvasiloogiselle argumentoinnille on tyypillistä asioiden kvantifointi. Tällöin asiat ja asioiden väliset suhteet pelkistetään niin, että niillä voidaan operoida ikään kuin matemaattisilla suureilla. (Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 193-260.) Väestöpoliittiselle keskustelulle on tyypillistä väestöilmioiden kvantitatiivinen kuvaaminen – numeroilla puhuminen on ilmeisen helppo tapa puhua ”vaikeasta aiheesta”. Sekä valtioneuvosto, Väestöliitto että kansanedustajat puolustavat väestöpolitiikan tarpeellisuutta esittelemällä erilaisia laskelmia väestön ikärakenteen ja syntyvyyden muutoksista sekä ennen kaikkea näistä aiheutuvista kustannuksista. Lukujen avulla piirretään synkkää kuvaa Suomen tulevaisuudesta ja muistutetaan, että edessä on yhteiskunnan näivettyminen ja sosiaaliturvan rahoituskriisi, mikäli kehitykseen ei pian vaikuteta ”aktiivisin toimenpitein”. Vaikka tulevaisuuden ennustaminen on yleensä hankalaa, väestökehityksen kohdalla ei ole kyse ennusteista tai arvioista, vaan ”numeroista” ja ”selvistä faktoista”:

”Arvoisa herra puhemies! Tämä on niitä ainoita tulevaisuusselvityksiä, joissa ei ole ennusteesta kysymys. On selvät faktat olemassa, että tähän suuntaan on maailma menossa. Ne ovat numeroita, jotka todella tiedetään vuosien päähän.”
(Pekka Vilkuna, kesk, 24.11.2004)

”Tulevaisuutta on yleensä vaikea ennustaa, mutta nämä kehitystrendit me tiedämme. [--] Tulevaisuuteemme vaikuttaa muitakin suuria tekijöitä: globalisaatio, teknologian kehitys, turvallisuuteen vaikuttavat tekijät ja ympäristön tilan kehitys. Väestökehitys poikkeaa näistä muista tekijöistä juuri siinä, että tulevan väestön ainekset ja kehitys ovat meillä verraten hyvin tiedossa.” (Matti Vanhanen, kesk, 24.11.2004)

Eduskunnassa muutama puhuja tosin huomauttaa, että kuten muutkin tulevaisuuteen suuntautuvat laskelmat, myös erilaiset väestöennusteet ovat usein tavanneet mennä pieleen. Esimerkiksi Raimo Vistbacka on selontekoa lukiessaan huomannut, että nyt ”maailmanloppua on siirretty myöhäisemmäksi”:

”Hallituksen selonteossa on väestökehitystä, väestöpolitiikkaa ja ikärakenteen muutosta koskevia ennusteita rukattu hieman uuteen uskoon. Leikillisesti voidaan selonteossa olevien taulukoiden valossa todeta, että maailmanloppua on siirretty myöhäisemmäksi. Hyvänä esimerkkinä tästä käy se, että vielä vuonna 2001 tehdyissä ennusteissa kuolleisuuden oletettiin ylittävän syntyvyyden jo vuonna 2019, mutta uusimmassa ennusteessa ajankohta on siirretty vuoteen 2023. Samansuuntaista lykkääntymistä on myös väkiluvun laskuun kääntymisen, työkäisen väestön määrän vähenemisen ja väestöstä alle 15-vuotiaiden osuuden pienenemisen osalta.” (Raimo Vistbacka, ps, 24.11.2004)

Numeroiden avulla tapahtuvan täsmällisen argumentoinnin yhteyteen tällaiset varaukset tai epävarmuudet eivät kuitenkaan sovi. Pelkistämällä väestöilmiöt numeroiksi pyritään sen sijaan antamaan kuva ”laboratorio-olosuhteista” ja sulkemaan pois kilpailevat tulkinnot (vrt. Kuusisto 1996, 280). Puheissa esiintyvien laskelmien lisäksi tämä on mahdollista myös erilaisten kaavioiden ja diagrammien avulla. Sekä Väestöliitto että valtioneuvosto hakevat raporteissaan matemaattista tarkkuutta ja uskottavuutta muun muassa koulukirjoista tuttujen alaspäin kapenevien väestöpyramidien sekä väestönkasvua kuvaavien käyrien ja taulukoiden avulla.

Syy ja seuraus

Kun keskustelussa perustellaan alhaisen syntyvyyden ongelmallisuutta, jotakin tiettyä väestöpoliittista toimenpidettä tai väestöpolitiikan tarpeellisuutta yleensä, otetaan kvasiloogisen argumentoinnin lisäksi käyttöön myös muita assosiativisen argumentoinnin tekniikoita. Käyttökelpoiseksi osoittautuu esimerkiksi retoriikka, jota Perelman kutsuu todellisuuden rakenteeseen perustuvaksi argumentoinniksi. Tällaisessa argumentoinnissa todellisuuden osasia pyritään liittämään toisiinsa erilaisten sidosten avulla. Tämä voi tapahtua esimerkiksi elementtien

peräkkäisyyden osoittamisen kautta, vaikkapa syy-seuraus tai päämäärä-keino -suhteeseen vedoten. (Perelman 1996, 93-119.) Väestöpolitiikan tarpeellisuutta ja alhaisen syntyvyyden ongelmallisuutta perustellaan keskustelussa ennen kaikkea kertomalla, mihin väestön ikääntyminen johtaa, eli millaisia vaikutuksia ”ikärakenteen vinoutumisella” arvellaan olevan suomalaisen yhteiskunnan kehityksen kannalta. Tällöin puhujat tulevat rakentaneeksi monia sellaisia kausaalisuhteita, joiden olemassaolon testaaminen on käytännössä vaikeaa tai peräti mahdotonta.

Eniten tilaa saavat jälleen taloudelliset argumentit; lähes kaikki tuntuvat olevan yksimielisiä siitä, että ikääntyvän väestön oloissa yhteiskunnan kilpailukyky, innovatiivisuus ja dynamiikka kärsivät, maa muuttuu epähoukuttelevaksi ulkomaisten sijoittajien silmissä ja sosiaaliturvan rahoitus vaikeutuu:

”Pääministeri totesi aikaisemmin tässä keskustelussa, että Euroopan tämänhetkinen väestökehitys on Euroopan menestymistä vastaan. Nuori väestö rakenne tuo yhteiskuntaan dynamiikkaa. Se on houkuttelevampi investointeihin ja taloudelliseen toimeliaisuuteen. Eurooppalaisesta trendistä poikkeaa melkoisesti Irlanti sekä väestörakenteeltaan että taloudelliselta kasvultaan, tai ainakin viime vuosina taloudellinen kasvu on ollut poikkeuksellista. Taloudessa on ollut dynamiikkaa, ja Irlantiin on investoitu hyvin paljon myös muualta.” (Tapani Tölli, kesk, 24.11.2004)

”Näin voimakas väestön ikääntyminen vaikuttaa talouskehitykseen ja työllisyyteen. Sillä on mittavia julkistaloudellisia seurauksia. Se muuttaa hyvinvointijärjestelmämme painopisteitä. Ikärakenteen muutos muuttaa sukupolvien välisiä suhteita ja yhteiskunnan luonnetta. Ikärakenteen muutos on käynnissä, se tuntuu jo eri tavoin ja siihen varautuminen on ajankohtaista nyt.” (VNS s. 13)

Tällaisessa puheessa väestönkasvu – tai ainakin ennallaan säilyminen – ja talouskasvu liitetään tiukasti yhteen. Euroopasta kadehdittavana esimerkkinä mainitaan Irlanti, jossa väestönkasvun katsotaan johtaneen myös talouskasvuun. Kokonaisuudessaan Euroopan pelätään kuitenkin jäävän dynaamisempien kilpakumppanien eli Yhdysvaltojen ja ”Aasian kasvunälkäisten kansakuntien” (Seppo Särkiniemi, kesk, 24.11.2004) jalkoihin. Yhdysvaltojen ja Aasian maiden (erityisesti Intian) etulyöntiaseman katsotaan johtuvan nimenomaan edullisemmasta väestön ikärakenteesta. Näin väestökehityksen ja talouskasvun välille rakentuu keskustelussa selvä kausaalisuhde. Tällainen argumentointi tuo väistämättä mieleen väestökeskustelun historiasta tutun päättelyketjun, jossa väestönkasvu on nähty valtion vaurauden kasvuna (väestönkasvusta valtion vaurauden kasvuna ks. esim. Helén ja Jauho 2003, 16; Koivusalo 1994, 53-56).

Taloudellisten vaikutusten lisäksi väestökehityksellä nähdään kuitenkin olevan myös monia muita yhteiskunnallisia seurauksia. Näitä kuvaillaan erityisesti valtioneuvoston selonteossa, jossa muutenkin keskitytään muuta aineistoani enemmän nimenomaan väestöpolitiikan tarpeellisuuden punnitsemiseen ja väestön ikääntymisestä johtuvien seurausten kuvailuun. Myös selonteossa taloudelliset perustelut ovat ehdottomasti pääosassa: talouden kannalta ikääntyvä väestö muodostaa ongelman. Selonteossa todetaan kuitenkin useaan otteeseen väestökehityksen vaikuttavan paitsi talouteen, myös laajemmin ”yhteiskunnan luonteeseen”. Toteamusta tarkennetaan vain ylimalkaisesti, ja paikoin on vaikea tulkita, mihin luonteen muutoksilla käytännössä viitataan. Toisinaan yhteiskunnan luonteen muuttuminen tuntuu toimivan synonyymina ”dynaamisuuden heikkenemiselle”. Paikoin muutoksista piirtyy kuitenkin – ehkä hieman yllättäen – myös positiivinen kuva. Väestön ikäjakauman arvellaan vaikuttavan muun muassa ”kulttuurin, arvojen, kokemuksen ja yhteisöllisyyden arvostukseen” (VNS s. 25) ja lisäävän ”kokemusta, harkintaa ja viisautta” yhteiskunnassa (VNS s. 26). Lisäksi arvioidaan, että ”Nuorten miesten määrällinen väheneminen ennustaa rikollisuuden vähenemistä” (VNS s. 22). Vaikka dynaamisuus heikkenee, väestön ikääntymisellä voi siis olla yhteiskunnan kannalta positiivisiakin seurauksia: rikollisuus vähenee ja viisaus sekä kulttuurin ja jopa arvojen arvostus (!) lisääntyy. Joka tapauksessa keskustelussa rakennetaan kiinnostavia syy- ja seuraus -suhteita hyvinkin eritasoisten ilmiöiden – kuten ”väestön ikääntyminen” ja ”yhteiskunnan luonne” tai ”viisauden lisääntyminen” – välille.

Kun valtioneuvosto käyttää selonteossaan runsaasti energiaa väestöpolitiikan perustelemiseen ja väestökehityksen seurausten kuvailuun, Väestöliitto sen sijaan menee ohjelmassaan nopeasti konkreettisiin keinoihin. Koska liitto on selkeästi todennut pyrkivänsä syntyvyyden kasvattamiseen, se kertoo myös kokoelman keinoja, joilla tähän tavoitteeseen voidaan päästä. Jotta syntyvyyteen voidaan vaikuttaa, täytyy kuitenkin ensin tietää, mistä alhainen syntyvyys johtuu. Väestöpoliittisessa ohjelmassa syitä alhaiseen syntyvyyteen haetaan erityisesti arvojen ja elämäntapojen muutoksista: suku- ja perhekeskeisestä yhteiskuntamallista on siirrytty kohti individualistista, yksilön oikeuksia painottavaa yhteiskuntaa, elämäntapa on muuttunut kulutuskeskeisemmäksi, ihmiset keskittyvät työstä saatavaan tyydytykseen ja molemmat puoliset haluavat käydä töissä. Kun valtioneuvoston ja tulevaisuusvaliokunnan mietinnöissä suositetaan mahdollisimman sukupuolineutraaleja ilmaisuja – äitien, isien, miesten ja naisten sijaan puhutaan mieluummin ihmisistä, perheistä ja vanhemmista – Väestöliitto sen sijaan puhuu eksplisiittisesti naisista ja miehistä, enimmäkseen tosin ensiksi mainituista. Ohjelmassa puhutaan

”työorientoituneista naisista” (esim. VPO s. 35), jotka lykkäävät lasten hankintaa ja synnyttävät kaiken kaikkiaan vain vähän lapsia, ja kiinnitetään huomiota etenkin korkeasti koulutettujen naisten ”synnyttämishalukkuuteen” (VPO s. 27). Asiaa tarkastellaan myös Euroopan tasolla:

”Koko Euroopassa nuorten naisten kasvanut koulutustaso ja voimavarojen sijoittaminen ammatilliseen uraan ovat johtaneet lasten hankinnan siirtymiseen myöhempään elämänvaiheeseen ja lasten lukumäärän supistumiseen. Naiset haluavat hyödyntää koulutuksensa ammatillisesti ja saavuttaa tulotason, jolla he tulevat kulutusyhteiskunnan aktiivisiksi jäseniksi. [--] Tytön ammatillisesta menestymisestä ollaan jo Etelä-Euroopassakin ylpeämpiä kuin uusista lapsenlapsista.” (VPO s. 27)

Väestöpoliittisessa ohjelmassa yksi alhaisen syntyvyyden syistä löytyy siis naisista, jotka panostavat perheen sijaan opiskeluihin ja uraan; lapsia jää syntymättä, koska naiset eivät tingi elintasostaan vaan haluavat tulla ”kulutusyhteiskunnan aktiivisiksi jäseniksi”. Työorientoituneista tai kulutuskeskeisistä miehistä ei ohjelmassa puhuta lainkaan, vaikka voidaankin olettaa, että useimmat naiset hankkivat lapsia heteroseksuaalisessa parisuhteessa ja että pariskunnat enimmäkseen päättävät lastensa lukumäärästä ja ajoituksesta yhdessä. Esimerkiksi Ritva Nätkin on esittänyt väestökysymyksen olevan naiskysymys siksi, että vastuun liian alhaisesta tai liian korkeasta syntyvyydestä sanotaan olevan naisten (Nätkin 1997, 73). Myös Väestöpoliittisessa ohjelmassa syitä alhaiselle syntyvyydelle voisi etsiä miestenkin arvoista ja asenteista, mutta huomio kohdistuu lähes ainoastaan naisiin.

Vaikka eduskunnassa useimmat puhujat muotoilevatkin sanansa ainakin näennäisen sukupuolineutraalisti, myös kansanedustajista moni uskoo alhaisen syntyvyyden johtuvan nimenomaan vääränlaisista arvoista ja elämäntavoista. Väestöliiton ohjelman tapaan myös eduskunnassa syitä lasten vähyyteen etsitään yhteiskunnassa yleisesti vallitsevista kovista ja individualistisista arvoista sekä nuorten aikuisten ura- ja kulutuskeskeisyydestä.

”Työelämän vaatimukset, kiire, yhteiskunnassa vallitsevat arvot ja asenteet eivät myöskään ole kannustamassa perheen perustamiseen ja varsinkaan monilapsisuuteen. Osasyynä on varmasti - minun mielestäni meidän on pakko se myöntää - myös meidän oma itsekkyytemme. Lapsimäärän kasvaessa vanhempien on tingittävä rajusti ensin omasta kulutuksestaan ja sen jälkeen myös lasten kulutuksesta. Vanhempien oman vapaa-ajan määrä vähenee myös erityisesti pikkulapsiaikana.” (Terhi Peltokorpi, kesk, 24.11.2004)

Jotkut kansanedustajat puhuvat lisäksi vastuun välttelystä ja nautintoihin keskittyvästä sinkkukulttuurista (esim. Timo Soini, ps), yleisestä ”pitkitetyn nuoruuden ideasta” (esim. Matti

Vanhanen, kesk ja Marjukka Karttunen, kok) tai lasten hankinnan ”epätrendikkyudesta” (esim. Esko Kurvinen, kok ja Pekka Vilkuna, kesk). Näissä puheenvuoroissa alhaista syntyvyyttä pidetään eräänlaisena yleisen yhteiskunnallisen asenneilmapiirin ilmentymänä ja mittarina, ja nykyistä tilannetta saatetaan verrata toisen maailmansodan jälkeisiin vuosiin, jolloin korkeat syntyvyysluvut kertoivat ”luottamuksesta tulevaisuuteen ja motivoitumisesta elämään” (Tapani Tölli, kesk, 1.6.2005). Tällaisessa puhettavassa perhe näyttäytyy ikään kuin yhteiskunnan ”ydinsoluna”, jonka kukoistus tai toisaalta kriisitilat heijastuvat koko yhteiskuntaan (vrt. Yesilova 2007, 63). Kun perhe voi pahoin, yhteiskuntakin voi huonosti - ja toisin päin.

Ongelmalliseksi koettu väestötilanne linkittyy siis yhteen perheinstituution muutoksen – ”ydinperheiden kriisiin” – kanssa:

”Ed. Karttunen, minä en syyllistä ketään, minä sanon vaan niin, että niin makaa kuin petaa, ja se on aivan niin kuin se on. Se on sadonkorjuun laki. Minä ymmärrän, että on erilaisia perhemalleja, mutta sen sanon, että ydinperheiden kriisistä johtuu väestökriisi.” (Timo Soini, ps, 24.11.2004)

Myöhemmin Soini vielä Marjo Matikainen-Kallströmin (kok) pyynnöstä tarkentaa, mitä tarkoittaa ”sadonkorjuun lailla”. Soinin mukaan nykyihmiset eivät usko ydinperheisiin ja ajalehtivat lisäksi ilman periaatteita. Tästä johtuen sato on huono eli lapsia syntyy liian vähän.

”Mutta, arvoisa herra puhemies, alkuun ed. Matikainen-Kallströmille sadonkorjuun laista, mitä sillä tarkoitan. Kun perinteinen kylväjä, peltomies, lähtee riemumielellä kylvämään, jotta saisi hyvän sadon, siinä voi käydä monella tavalla. Siinä voi käydä niin, että kylvää kalliolle, huonolle maaperälle, ei pysty juurtumaan se asia, tulee huolet eikä ole juurta, niin kuin ei ole monissa nykyihmisissä, ajalehditaan ilman periaatteita, ei tule satoa.” (Timo Soini, ps, 24.11.2004)

Puhe perheiden kriisistä ja itsekkästä ja nautinnonhaluisesta nuorisosta liittyy syntyvyyskeskustelun osaksi laajempaa, 2000-luvun alussa esiin noussutta, perhediskurssia, jossa ”yltiöindividualismin” pelätään tuhoavan perheen. Vuosituhannen vaihteen perhekeskusteluja tutkineen Riitta Jallinojan mukaan perheen ja individualismin välinen vastakkainasettelu muistuttaa paikka paikoin lähes *Tähtien sodan* asetelmia, kulttuurillemme tuttua hyvän ja pahan välistä taistelua. Tässä taistelussa perhe saa edustaa hyvää, kun individualistinen eetos puolestaan asettuu pahan rooliin. (Jallinoja 2006, 11.)

Eduskunnassa erityisesti moni naiskansanedustaja etsii kuitenkin syitä alhaiselle syntyvyydelle individualististen arvojen lisäksi myös muista tekijöistä: pitkistä opiskeluaajoista, epävarmoista ja epätasa-arvoisista työmarkkinoista, naisten pätkätöistä ja perheiden taloudellisesta toimeentulosta.

”Arvoisa herra puhemies! Tähän syntyvyyden turvaamiseen ja lisääntymiseen ei ole mitään poppakonsteja, vaan syntyvyyden kasvuun johtaa ainoastaan se, että työmarkkinoilla olisi tasa-arvo miesten ja naisten välillä. Se johtaa siihen, että syntyy lisää vauvoja.” (Marjukka Karttunen, kok, 1.6.2005)

”Arvoisa puhemies! Perheen perustamisen kannalta a ja o on, että perhe tulee toimeen, ja toinen tietysti on, että perheen perustamisvaiheessa on edes jonkinlainen usko tulevaisuuteen.” (Minna Sirnö, vas, 1.6.2005)

Päämäärä ja keino

Kun alhaisen syntyvyyden syyt on nimetty, aletaan esitellä keinoja syntyvyyteen vaikuttamiseksi. Se, millaisia syy-seuraus -suhteita argumentoinnissa rakennetaan, vaikuttaa myös siihen, millaisia toimenpiteitä päädytään ehdottamaan. Ne, jotka ovat nähneet tärkeimmäksi syyksi vääränlaiset arvot, nostavat myös keinoista ensimmäisenä esiin arvo- ja asennemuutokset: ”Ensimmäisenä keinokokonaisuutena syntyvyyden lisäämiseksi ovat arvo- ja asennemuutokset, tällöin yhteiskunta- ja perhetasolla tavoitteena ovat lapsiystävällisemmät arvot”, Väestöliiton väestöpoliittisessa ohjelmassa todetaan (VPO s. 31). Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi yhteiskunnallisen keskustelun ohjaamista uusille urille:

”Yhteiskunnalliseen keskusteluun tulisi saada lisää aineksia, jotka auttavat ymmärtämään läheisten ihmissuhteiden ja lasten merkityksen elämän laadun kohottajana. [--] Näitä vanhemmuuden palkitsevia tekijöitä olisi syytä saada paremmin esille aihepiiristä käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun.” (VPO s. 31)

Oikeanlaisia arvovalintoja ja lasten hankintaa lykkäävien epäolennaisten syiden unohtamista voitaisiin edesauttaa myös ”tehostetun tuen” avulla:

”Olisi päästävä irti siitä mallista, jonka mukaan lasten hankinta kuuluu ainoastaan valmistumisen jälkeiseen aikaan. Tämän jälkeen uusiksi syiksi lasten hankinnan lykkäämiseen voivat tulla investoinnit uraan ja oman asunnon hankintaan. Pohjimmiltaan on kuitenkin kyse arvovalinnoista, joiden helpottamiseen tarvitaan tehostettua tukea opiskelijoille ja nuorille perheille.” (VPO s. 34)

Myös valtioneuvostossa ja eduskunnassa ollaan samoilla linjoilla Väestöliiton kanssa: korkeamman syntyvyyden esteenä ovat vääränlaiset arvot ja asenteet ja nyt kaivattaisiinkin nimenomaan arvo- ja asennemuutoksia. Onneksi asenteet tosiaan ovat muuttuvia, ja niitä voidaan myös järjestelmällisesti paimentaa oikeaan suuntaan. Väestöpoliittisessa keskustelussa suunnannäyttäjän rooli on varattu "korkeimmalle tasolle" eli poliitikoille, viranomaisille ja kansalaisjärjestöjen toimijoille:

”Asenteet ovat muuttuvia ja niihin voidaan myös vaikuttaa sekä viranomaisten että kansalaisjärjestöjen toimenpitein.” (VNS s. 41)

”Se pitää sanoa ääneen korkeimmalta tasolta. Se alkaa vaikuttaa myös kansalaismielipiteeseen, ja hallitus toimii myös tässä asennemaailmassa muurin murtajana. Näin pitää tehdä.” (Matti Vanhanen, kesk, 24.11.2004)

Väestöpoliittisessa keskustelussa uskotaan, että arvo- ja asennemuutokset ovat tehokkain tapa vaikuttaa ihmisten elämänvalintoihin. Näin yhteiskunnallinen hallinta toteutuu yksilöiden itsehallinnan kautta: yksilöiden ajatuksia ja toiveita muotoilemalla ihmisistä pyritään muovaamaan itse itseään hallitsevia subjekteja. Tätä voidaan pitää Foucault’n tarkoittamassa mielessä tuottavana ja yksilöivänä vallankäyttönä; se muokkaa yksilöitä, jotka elävät vapaaehtoisesti elämäänsä toivotussa järjestyksessä. (Foucault 1998, 132-134.)

Arvomuutosten lisäksi väestöpoliittisessa keskustelussa peräänkuulutetaan parempien edellytysten luomista lasten hankkimiselle. Käytännössä parempien edellytysten luomisella tarkoitetaan pätkätöiden vähentämistä, opiskeluaikojen nopeuttamista ja erilaisia perhepoliittisia etuuksia, eli perhepolitiikan säilyttämistä ”niin kokonaisvaltaisena, että sillä on syntyvyyttä tukeva vaikutus” (VNS s.39). 2000-luvun väestöpolitiikassa ei siis ole kyse alistamisesta tai pakkotoimista vaan nimenomaan ”edellytysten luomisesta”. Tällöin valtion rooli on toimia sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta toivottujen elämäkäytäntöjen helpottajana ja mahdollistajana (vrt. Rose 2001, 86).

”Syntyvyyden osalta tavoitellaan nykytason ylläpitämistä ja syntyvyyden nousun mahdollistamista. On tuettava sellaisten olosuhteiden kehittymistä, joissa yhä useampi perhe pystyy saamaan haluamansa määrän lapsia.” (VNS s. 38)

Parempien edellytysten luomiseen ja optimaalisten olosuhteiden rakentamiseen kuuluu lisäksi erilaisten riskien minimoiminen. Syntyvyydestä puhuttaessa tämä tarkoittaa lapsettomuuden

ennaltaehkäisyä, mikä voi tapahtua synnyttäjien keski-ikää alentamalla ja lisääntymisterveydestä huolehtimalla:

”Keskimääräinen synnytysikä on jatkuvasti myöhentynyt, mikä aiheuttaa lapsettomuutta, terveysriskejä ja vähentää perheen toteutuvaa lapsilukua.” (VNS s. 35)

”Hedelmällisyys on alentunut eri syistä ja lapsettomuushoidot lisääntyneet. Lisääntymisterveyteen on kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota. Etenkin koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon terveyskasvatuksessa ja äitiysterveysterveystenhuollossa on pyrittävä toimimaan niin, että lisääntymisterveyden huonot kehityssuunnat saadaan käännettyä.” (VNS s. 40)

Valtioneuvoston ja useiden kansanedustajien tavoin myös Väestöliitto peräänkuuluttaa tahattoman lapsettomuuden ennaltaehkäisyä keskimääräisen synnytysiän alentamisen ja seksuaaliterveydenhuollon, esimerkiksi klamydiaseulontojen, avulla (VPO s. 33).

Foucault'n ajatuksen mukaan modernit, länsimaiset hyvinvointivaltiot toimivat paimenen tavoin, kyse on samankaltaisesta vartioinnista, suojelusta ja huolenpidosta kuin se, mitä paimen harjoittaa toisaalta koko laumaa, toisaalta sen jokaisen jäsenen elämää kohtaan. Aikaisempina vuosisatoina yhteisön ja yksilön teot, pyrkimykset ja ajatukset kiinnostivat lähinnä kirkkojen rippi-isiä. Pikku hiljaa sielunpaimenten aseman ottivat omiin, rajattuihin tehtäviinsä erikoistuneet julkishallinnolliset paimenet, ja yksilön ja yhteiskunnan hyvinvointi, terveys ja turvallisuus korvasivat tavoitteena pelastuksen ja ikuisen elämän. Paimentamisen kohteeksi tulivat siis yksilö ja hänen elämänsä ja vallan harjoittaminen edellytti näitä koskevaa tietoa. Modernissa hyvinvointivaltiossa paimenvalta on poliittista ja paimentaminen kietoutuu lain säätelemiin poliittisiin vapauksiin, oikeuksiin ja velvollisuuksiin. (Helén 1997, 52.) Myös tutkimassani keskustelussa poliitikot ja erilaiset viranomaiset toimivat ikään kuin paimenina, jotka toisaalta ohjaavat laumansa asenteita oikeaan suuntaan, toisaalta huolehtivat ympäröivien olosuhteiden optimaalisuudesta ja riskittömyydestä. Kun edellytykset ja väestön asenteet ovat kohdallaan, voidaan vain odotella, että teotkin muuttuvat kuin itsestään halutunlaisiksi.

Terve ruumis

Kvasiloogisen ja todellisuuden rakenteeseen perustuvan argumentoinnin lisäksi Perelman nimeää vielä kolmannen assosiativisen argumentoinnin alalajin: todellisuuden rakennetta muokkaavat argumentit. Todellisuuden rakennetta muokkaaviin argumentteihin Perelman laskee kuuluvaksi esimerkiksi metaforat. Metaforissa yhdestä elämänpiiristä lainatulla sanastolla kuvataan toisen tason ilmiötä ja ne ovat Perelmanin mukaan analogisen päättelyn tiivistynein muoto. (Perelman 1996, 135-141; Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 350-410.) Väestöliiton Väestöpoliittisessa ohjelmassa, valtioneuvoston selonteossa ja tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä suositetaan kaikissa tiukan asiapitoista tyyliä ja varsinaisia metaforia käytetään vähän. Eduskunnassa osa kansanedustajista päätyy sen sijaan valitsemaan kuvailevampiakin ilmaisuja. Edellä viitattiin jo Timo Soinin (ps) viljelymetaforaan, jonka tulkinnasta syntyi salissa jopa hiukan keskustelua. Samansuuntaiseen kielikuvaan turvautuu myös Seppo Särkiniemi (kesk), joka perustelee syntyvyyden kasvattamistavoitetta globaalien väestönkasvun tilanteessa toteamalla: ”vaikka meillä olisi perunoista ylituotantoa, kuitenkin on lupa oma palsta hoitaa, ettei kuole nälkään”.

Tyypillisimpiä rinnastuksia eduskuntakeskustelussa ovat kuitenkin sellaiset metaforat, joissa yhteiskunta rinnastuu ihmiskehoon. Useat puhujat puhuvat esimerkiksi väestörakenteen tai yhteiskunnan ”tervehdyttämisestä” väestöpolitiikan avulla. ”Terve” yhteiskunta määritellään puheissa sellaiseksi, jossa on tarpeeksi paljon nuoria ihmisiä. Jyrki Kasvi (vihr) aloittaisi tervehdyttämisen ensiaputoimista:

”Ainoa asia, minkä tämän selonteon lukeminen kansanedustajille paljastaa, on se, ettei hallituksella ole sisua niihin toimenpiteisiin, joita Suomen ikärakenteen tervehdyttäminen vaatii. [--] Väestöpolitiikan radikaali uudistus olisi pitänyt aloittaa jo 1980-luvulla, jolloin tutkijat yrittivät turhaan varoittaa poliitikkoja siitä, että tämä päivä tulee vielä. Siksi nyt tarvitaan kahta lajia toimenpiteitä. Lyhyen tähtäimen ensiaputoimet helpottavat akuutteja ongelmia. Niiden rinnalle tarvitaan kuitenkin myös pitkän tähtäimen toimenpiteitä, jotka vaikuttavat ongelmien syihin, mutta näkyvät huoltosuhteessa vasta 2030-luvulla.” (Jyrki Kavi, vihr, 24.11.2004, alleviivaukset AT)

Puhe yhteiskunnan ”terveydestä” rakentaa kuvaa yhteiskunnasta ihmiskehon kaltaisena organismina. Alhainen syntyvyys on tämän kehon ”puutostauti”, kuten Seppo Särkiniemi (kesk) asian muotoilee. Tällaisella yhteiskunnalla on omanlaisensa ”luonne” (esim. VNS s.13) ja se voi potea ”vauvakuumetta” (Marjo Matikainen-Kallström, kok, 24.11.2004). Jos yhteiskunta on ruumis, yksilöt ovat sen elimiä ja jäseniä. Ihmisistä voidaankin näin ollen puhua ruumiinosina.

Näin tekevät esimerkiksi Astrid Thors ja Sirpa Asko-Seljavaara toivoessaan Suomeen lisää maahanmuuttajia:

”Kaikkia maahamme tulevia käsipareja ja aivoja tullaan tarvitsemaan.” (Astrid Thors, r, 24.11.2004)

”Mikäli väitellyt lääkäri ei saa mahdollisuutta tutkia Suomessa, hän lähtee ulkomaille ja taas on menetetty yhdet aivot.” (Sirpa Asko-Seljavaara, kok, 1.6.2005)

Ihmisten rinnastaminen ruumiinosiin on sukua sille aineistossani erittäin yleiselle puhetavalle, jossa ihmiset nähdään kokonaisuutta palvelevana "voimavarana":

”Ikääntyneet ovat voimavara ja ikääntyminen on mahdollisuus”
(Otsikko VNS s. 37)

”Perheet ovat yhteiskuntamme keskeinen voimavara.”
(Tapani Tölli, kesk, 1.6.2005)’

”Ulkomaalaiset työntekijät ja heidän perheenjäsenensä tulee nähdä voimavarana.”
(VNS s. 41)

Voimavarapuheen ja ruumismetaforien avulla yhteiskunta alkaa näyttää ihmisruumiin kaltaiselta kokonaisuudelta ja väestöpolitiikan tehtäväksi hahmottuu siten yhteiskuntaruumiin terveydestä huolehtiminen. Katse kohdistuu sekä massoihin että yksilöihin – terve yhteiskunta muodostuu terveistä ruumiista. Biovallan näkökulmasta yksilön ruumis on työvoimana ja väestön uusintajana toisaalta yhteisen hyvinvoinnin lähde, toisaalta esimerkiksi sairauksien kautta myös sen uhka (Helén 1997, 116). Esimerkiksi Tuija Braxin (vihr) puheenvuorossa yhteiskuntaruumiin kunnosta voidaankin huolehtia joko suomalaisia lisäämällä tai vaihtoehtoisesti nykyisten suomalaisten lihaskuntoa lisäämällä:

”Paitsi siis lisää suomalaisia ja lisää uussuomalaisia me tarvitsemme myös lisää lihasvoimaa. Olen tästäkin aikaisemmin teille jo puhunut, mutta kun täällä on kauniita sanoja sanottu vanhemman väestön pärjäämisestä, niin yksi kaikista keskeisimpiä tapoja edistää vanhemman väestön, seniorikansalaisten hyvinvointia ja kykyä pysyä kotona, olla joutumatta laitoshoitoon, on niinkin yksinkertainen asia kuin jalkavoimien lisääminen. Jos yli 75-vuotiaat suomalaiset tottuvat, saavat neuvoa, oppivat vastuksien kera vastustamaan lihasten hiljaista rappeutumista eli tekemään kunnalla voimanhankintajumppaa päivittäin, kokeilujen mukaan saadaan 5-7 uutta vuotta omassa kodissa, pois laitoksesta. 5-7 lisävuotta omassa kodissa, pois laitoksesta. Mikään lääke taikka muu palvelu ei ole näin tehokas lisäämään elämänlaatua. Sen takia on erittäin tärkeätä, että nyt ikäinstituutin

johdolla on aloitettu ensimmäiset projektit laajamittaiseen koulutukseen ja innostamiseen.” (Tuija Brax, vihr, 1.6.2005)

Poliitikkojen kuntouttaessa rappeutuvaa yhteiskuntaruumista väestöpolitiikka linkittyy jälleen kansanterveyteen, jota punnitaan - väestökehityksen tapaan - nimenomaan talouden näkökulmasta. Kuten Rose esittää, nykypäivänä väestön terveyteen kohdistuvan poliittisen intressin rationaalisuus eroaa aikaisempien vuosikymmenten kansanterveydellisistä intresseistä juuri siinä, ettei huoli enää kohdistu väestön huonokuntoisuuden aiheuttamiin seurauksiin kansakuntien välisessä olemassaolon taistelussa, vaan nyt rationaalisuutta ohjaavat taloudelliset ehdot - siis huonon terveyden aiheuttamat kustannukset (Rose 2001, 86). Samoin on käynyt myös väestöpolitiikalle, jota viitoittaa ennemminkin murhe ikääntymisen kustannuksista kuin vaikkapa kansakunnan olemassaolosta.

Toisaalta talousnäkökulman korostuneisuus ei kuitenkaan poista nationalistiselta vivahtavaa kotiin päin vetämistä ja asioiden tarkastelua lähes pelkästään kansallisvaltion tasolla, mihin palaan tarkemmin seuraavassa alaluvussa (luku 6.2). Kansojen välinen kilpailu näkyy edelleen myös väestöpoliittisen keskustelun uinuvissa metaforissa¹⁴, esimerkiksi "muuttovoitto" ja "muuttotappio" -ilmaisuiissa, joita käytetään aineistossani tiuhaan maahanmuutosta keskusteltaessa.

6.2 Dissosiaatiot eli mistä ei ole kysymys

Väestöpoliittisessa keskustelussa käydään siis neuvottelua siitä, mitkä asiat liittyvät yhteen ja millä puolestaan ei ole mitään tekemistä toistensa kanssa. Olen tähän mennessä esitellyt argumentoinnissa käytettyjä assosiativisia tekniikoita eli sellaisia retorisia keinoja, joilla erilaisia asioita yhdistellään ja kytketään toisiinsa. Lopuksi havainnollistan vielä kahden esimerkin avulla keskustelussa esiintyviä dissosiaatioita eli kahden asian erottamiseen pyrkiviä argumentteja.

¹⁴ Perelman (1996, 137) kuvaa uinuvan metaforan käsitteellä sellaisia metaforia, jotka ovat niin vakiintuneita, että niiden vertauskuvalliseen luonteeseen ei yleensä kiinnitetä huomiota.

Kiihkotonta keskustelua

Ensimmäinen dissosiaatio koskee väestöpolitiikan erottamista politiikasta. Aineistossani muistutetaan useassa kohdassa siitä, että itse asiassa väestöpolitiikka ei ole politiikkaa, eikä sitä pitäisi sellaiseen sotkea. Väestöpolitiikassa ei ole kyse ”päivänkohtaisesta poliittisesta ottelusta” (Matti Vanhanen 24.11.2004), vaan ”kiihottomasta keskustelusta” (VPO s.8). Kun valtioneuvoston selontekoa käsitellään eduskunnassa, erityisesti hallituspuolueiden edustajat pyrkivät saamaan tukea selonteolle vetoamalla siihen, että kyseessä on merkittävä, kaikkia koskettava, pitkän tähtäimen kysymys, jonka yhteydessä politikointi tulisi jättää taka-alalle.

Eksplisiittisten toteamusten lisäksi väestöpolitiikkaa irrotetaan perinteisestä politiikasta myös kätkeytyksillä retorisisilla keinoilla. Sakari Hänninen puhuu poliittisessa puhunnassa käytetystä depolitisointi-retoriikasta, jolla pyritään peittämään tiettyyn tilanteeseen liittyvät kiistanalaisuudet ja intressiristiriidat. Tilanteen poliittisuutta voidaan Hännisen mukaan häivyttää esimerkiksi vetoamalla ulkopuolisiin asiantuntijoihin tai toisaalta objektiivisiin markkinavoimiin ja puhumalla asiasta asiantuntijoiden tai rahan teknisellä kielellä. (Hänninen 1996, 169-173.) Näin tehdään myös väestöpoliittisessa keskustelussa, jossa – kuten olen jo aikaisemmin todennut – vedotaan toistuvasti sekä erilaisiin asiantuntijoihin että ”puhtaisiin taloudellisiin faktoihin”. Keskusteluun lainataan sanastoa ja argumentteja talous-, tilasto- ja väestötieteestä ja puheenvuoroissa vilisevät erilaiset laskelmat ja prosenttiluvut. Esimerkiksi syntyvyydestä ja synnyttäjäistä puhutaan tilastollisiin tutkimuksiin perustuvien keskiarvojen avulla ja tavoitteena on keskiarvojen hivuttaminen haluttuun suuntaan. Lisäksi alhaisen syntyvyyden aiheuttaman ongelmallisen väestötilanteen kerrotaan koskettavan yhtä lailla kaikkia kansalaisia, ”kaikkia meitä” (vrt. Hänninen 1996, 171). Puolueettoman asiantuntijatiedon avulla siihen uskotaan kuitenkin löytyvän kaikille optimaalinen ratkaisu.

Pyrkimystä erottaa väestöpolitiikka päivänkohtaisesta politikoinnista voidaan selittää perheeseen liittyvien kysymysten, esimerkiksi lasten hankkimisen, intiimillä luonteella. Keskustelussa syntyvyyden ja yleisemmin väestöpolitiikan todetaan olevan ”herkkiä aiheita” (esim. Leena Rauhala, kd, 1.6.2005), eikä niitä tämän vuoksi haluta politisoida.

" Toiseksi, me puhumme nyt asiasta, jossa poliittinen keskustelu on tavattoman vaikeaa siksi, että voidaan lähestyä sellaisesta näkökulmasta tätä kysymystä, joka menee sinne yksilötasolle ja jokaisen yksittäisen ihmisen arvomaailmaan siihen

paikkaan, missä hän tekee omat ratkaisunsa ja valintansa." (Seppo Särkiniemi, kesk, 1.6.2005)

Perhe mielletään yhteiskunnassamme yleensä yksityiseksi instituutioksi, jonka autonomisuutta tulee mahdollisuuksien mukaan kunnioittaa. Perhettä ei saa ahdistella turhilla interventioilla, vaan sitä täytyy ohjailta mahdollisimman hyvántahoisesti ja hienovaraisesti. (Yesilova 2007, 62.) Syntyvyyskeskustelussa sopivan hellää hallinnointia edustaa esimerkiksi puhe "perhe- ja lapsimyönteisyydestä":

" Joka tapauksessa tämä väestökehitys ja väestöpolitiikka on lähtökohdaltaan hyvin herkkä aihe ideologisesti. Siinä mielessä tulevaisuusvaliokunta onnistui kuitenkin kokoamaan varsin tasapainoisen mietinnön, jonka lähtökohtana on perhe- ja lapsimyönteisyys." (Kyösti Karjula, kesk, 1.6.2005)

Väestöpolitiikkaa täytyy siis osata tehdä oikealla tavalla, tai ainakin siitä puhuttaessa tulee olla varovainen.

Omat ja toisten perunat

Toinen kiinnostava dissosiaatio koskee Suomen väestötilanteen irrottamista globaalista väestötilanteesta. Useimmat puhujat haluavat keskustelussa pitää erillään Suomen ja Euroopan väestökehityksen ja toisaalta maailmanlaajuisen väestötilanteen. Väestöliiton Väestöpoliittisessa ohjelmassa maapallon väestökehitystä sivutaan vain yhdessä kohdassa, pohdittaessa syitä alhaiseen syntyvyyteen:

" Lasten hankintaan kohdistuvia kriittisiä näkemyksiä on ylläpitänyt myös se, että nuori sukupolvi on saanut jo 1960-luvulta lähtien kuulla, että maapallon suuren väestönkasvun vuoksi heidän tulisi kantaa globaalinen vastuunsa ja pidättäytyä lasten hankinnasta (Caldwell, Caldwell & McDonald 2002). Nämä näkemykset esiintyvät yhä tiuhaan julkisessa sanassa, vaikka elämmekin Euroopassa, jossa suuri väestönkasvu oli todellinen ongelma viimeksi lähes sata vuotta sitten." (VPO s.26-27)

Maapallon väestökehitys ei siis ole Euroopan ongelma, eikä sitä näin ollen sen kummemmin käsitellä. Saman linjan on valinnut myös valtioneuvosto, joka viittaa selonteossaan maapallon väestönkasvuun vain lyhyesti ja ohimennen. Kun selontekoa käsitellään eduskunnassa, kaksi opposition edustajaa nostaa kuitenkin esiin globaalisen väestötilanteen:

”Mutta, puhemies, pääministeri käsitteli myös laajemmin Euroopan alueen mittakaavassa väestökehitystä. Toteaisin, että myös globaalisti olisi hyvä huomioida ikään kuin reunaehdot, missä me elämme. Väkiluku tällä planeetalla tulee nousemaan nopeammin kuin on ajateltu ja aikaisemmin ennustettu.” (Pentti Tiusanen, vas, 24.11.2004)

”Kysymykseni kuuluu: Miksi maapallon väestökehitys on kuitattu alussa yhdellä ainoalla virkkeellä? Maapallon väestö runsastuu ed. Tiusasen mainitseman Filippiinien väkiluvulla, 78 miljoonalla, vuodessa, ja miljardi uutta kuluttajaa tulee maapallolle 13 vuodessa. Makea vesi loppuu, energia loppuu, kaikki loppuu. On kyllä kysyntää mutta ei tarjontaa. Miksi tämä olennainen viitekehys on jätetty tästä selonteosta kokonaan pois?” (Erkki Pulliainen, vihr, 24.11.2004)

Kyseisistä kommentteista kehkeytyy salissa lyhyt keskustelu, jonka kuluessa muutama kansanedustaja toteaa Tiusaselle ja Pulliaiselle, ettei heidän esiin nostamansa näkökulma ole käsiteltävän aiheen kannalta erityisen relevantti.

”Arvoisa puhemies! Minulla ei ole kompetenssia käydä edustajaprofessori Pulliaisen kanssa riitelemään eikä taistelemaan. Minä arvostan ja kunnioitan hänen asiantuntemustaan, mutta sanoisin näin vapaasti, että vaikka meillä olisi perunoista ylituotantoa, kuitenkin on lupa oma palsta hoitaa, ettei kuole nälkään. Minusta tässä on nyt kysymys sen tyyppisestä asiasta.” (Seppo Särkiniemi, kesk, 24.11.2004)

Asiaa kommentoi hallituksen puolesta myös pääministeri, joka myöntää että maapallon väestökehitys on ohitettu raportissa lähes kokonaan, mutta korostaa että asiasta kyllä keskusteltiin hallituksen piirissä ja "ratkaisu oli tietoinen". Vanhasen mukaan maapallon väestökehitystä ei ollut tarpeen käsitellä suomalaisen väestöpolitiikan yhteydessä, koska "maapallon väestökehitys tunnetaan aika hyvin", "sitä voidaan käsitellä kehitysyhteistyökertomusten yhteydessä" ja "siitä on ollut paljon keskustelua". Suomeen maapallon väestönkasvu vaikuttaa Vanhasen sanoin vain maahanmuuton kautta.

Brittiläistä syntyvyyskeskustelua mediassa vuosina 2000-2002 tutkineet Jessica Autumn Brown ja Myra Marx Ferree (2005) ovat kiinnittäneet huomionsa keskusteluun kätkeytyvään nationalismiin: samaan aikaan kun länsimaissa iloitaan kehitysmaiden syntyvyyslukujen alenemisesta, omien maiden alhaiset syntyvyysluvut nähdään lähes pelkästään negatiivisena asiana. Ollilan (1994, 92-97) mukaan myös suomalaisessa väestöpolitiikassa Suomen väestön kasvu on vuosikymmenestä toiseen nähty ainoastaan paikallisena ongelmana, eikä Suomen pienenä maana ole katsottu tarvitsevan ottaa huomioon globaaleja väestökysymyksiä. Sama periaate pätee myös tutkimassani syntyvyyskeskustelussa.

7. KOHTI HENKILÖKOHTAISTA JA YHTEISTÄ HYVÄÄ – yhteenvetoa ja pohdintaa

Väestöpoliittisen puheen tarkoituksena on vakuuttaa yleisö väestöpolitiikan tarpeellisuudesta ja saada kuulijat uskomaan esitettyjen ratkaisujen hyvyteen. Puheessa kerrotaan, mihin väestön ikääntyminen johtaa, mikäli vaadittuihin toimiin ei ryhdytä ja pohditaan, mitä väestötilanne kertoo yhteiskunnan yleisestä tilasta. Keskustelussa nimetään syitä alhaiselle syntyvyydelle ja osoitetaan samalla sopivia vaikuttamisen paikkoja. Kaiken kaikkiaan tavoitteena on kertoa, mistä väestöpolitiikassa ja Suomen väestötilanteessa on kyse ja mistä puolestaan ei ole kyse.

Tutkielmani alkupuolella (luvussa 4.1) perustelin poliittisen puheen analysoimisen kiinnostavuutta sillä, että tällaisella kielenkäytöllä on usein suoria yhteiskunnallisia seurauksia. Tässä vaiheessa onkin mielenkiintoista vilkaista, mitä suomalaiselle syntyvyydelle on tapahtunut tutkimani ajanjaksona. Tilastokeskuksen (<http://www.stat.fi/til/synt/2006/>) tietojen mukaan vuosina 2000-2006 syntyvyys on Suomessa kasvanut, väestönkasvu kiihtynyt ja kokonaishedelmällisyysluku noussut 1,73:sta 1,84:ään – siis melko lähelle Väestöliiton asettamaa tavoitetta (ks. VPO s. 25). Vuoden 2007 kesäkuussa Tilastokeskus julkaisi väestöennusteen, jonka mukaan Suomen väkiluku tulee vuoteen 2040 mennessä nousemaan 5,7 miljoonaan. Merkittävää uudessa ennusteessa on se, että ensimmäisen kerran yli puoleen vuosisataan ennuste ei sisällä väestön kokonaismäärän vähenemistä ennustejakson aikana (Jeskanen-Sundström 2007). Vaikka onkin vaikeaa osoittaa, mitkä eri tekijät selittävät kasvaneita syntyvyyslukuja, käyty keskustelu ja väestökysymyksen saama poliittinen huomio eivät varmastikaan ole olleet merkityksettömiä seikkoja.

Olen tutkielmassani eritellyt väestöpoliittisen nykykeskustelun lähtökohtia ja tekniikoita Chaïm Perelmanin argumentaatioanalyysin avulla. Perelmanin malli osoittautui käyttökelpoiseksi myös tehtävässä, johon sitä ei alun perin suunniteltu – poliittisten tekstien vakuuttavuuden rakentumisen tutkimisessa – ja toi aineistosta esiin piirteitä, jotka muuten olisivat voineet jäädä huomaamatta (vrt. Kuusisto 1997, 110). Tutkimukseni perusteella väestöpoliittisessa keskustelussa esiintyvät tärkeimmät keinot ja päämäärät voidaan tiivistää yksinkertaiseen nelikenttään (kuvio 1).

Kuvio 1: Väestöpolitiikan keinot ja päämäärät

	Yksilö	Yhteiskunta
Keinot ↓	Asenteiden muokkaaminen	Edellytysten luominen
Päämäärä	Onnellisuus	Dynaamisuus

Lasten hankkiminen näyttöytyy keskustelussa yleisesti toivottavana elämäkäytännönä, ja on selvää, että naiset yritetään saada synnyttämään enemmän lapsia, koska yhteiskunnan katsotaan hyötyvän korkeammista syntyvyyslukuista. Yhteinen hyvä määrittäytyy keskustelussa yhteiskunnan ”dynaamisuudeksi” eli lähinnä taloudelliseksi menestykseksi: talouskasvuksi, tehokkuudeksi, julkistalouden tasapainoksi ja kilpailukyvyksi kansainvälisillä markkinoilla. Toisaalta väestöpolitiikkaa perustellaan läpi aineistoni myös yksilöiden hyvinvoinnilla, ja yleisöä muistutetaan siitä, että ihmiset kyllä haluavat lapsia, mikäli yhteiskunta vain tekee lasten hankinnan mahdolliseksi. Myös syitä ongelmalliseen väestökehitykseen ja alhaiseen syntyvyyteen etsitään toisaalta yhteiskunnan rakenteista, esimerkiksi epävarmoista ja epätasa-arvoisista työmarkkinoista, toisaalta yksilöiden asenteista. Ratkaisuksi tarjotaan näin ollen sekä arvo- ja asennemuutoksia että parempien edellytysten luomista, esimerkiksi pätkätöiden vähentämistä, opiskeluaikojen nopeuttamista ja tulonsiirtoja lapsiperheille. Institutionaalisten ja asenteellisten esteiden poistamisella pyritään sekä yhteiskunnan rakenteiden että yksilöiden ajatusten tasolla toteutuvaan ”lapsimyönteiseen yhteiskuntaan” (esim. TVM, s. 2).

Länsimaisissa hyvinvointivaltioissa on 1970- ja 1980-luvuilta lähtien alettu uudella tavalla korostaa toisaalta markkinoiden ja tuottavuuden, toisaalta yksilöiden oman vastuun ja aktiivisuuden merkitystä. Suomessa tämä kehityssuunta kiihtyi 1990-luvun laman myötä, jolloin ilmassa leijuneet ajatukset saivat konkreettisen kyytipojan. (Julkunen 2001; Kantola 2002.) Kuten sanottu, taloudellisen tehokkuuden ja yksilökeskeisyyden normit ovat vahvasti läsnä myös tutkimassani väestöpoliittisessa keskustelussa, jossa esimerkiksi syntyvyyden kasvattamista perustellaan vetoamalla toisaalta yksilöiden omaan tahtoon, toisaalta taloudellisiin argumentteihin. Usein väestön ikääntyminen tuntuu myös itsessään toimivan laman tai globalisaatioon verrattavissa olevana iskusanana, jota vastaan kenenkään on vaikea väittää ja johon vetoamalla voidaan perustella mitä erilaisimpia tavoitteita. Tässä mielessä väestön

harmaantuminen näyttäytyykin tervetulleena asiana, ”mahdollisuutena” ja ”kannustimena”, jonka avulla yhteiskuntaa voidaan uudistaa: ”Muutokset ovat haasteellisia, mutta samalla ne voidaan nähdä myös mahdollisuuksina ja kannustimina suomalaisen yhteiskunnan uudistamiseen” (Pekka Vilkuna, kesk, 24.11.2004). Väestön ikääntyminen tarjoaa näin ollen yleispätevän argumentin, johon vedoten voidaan jatkaa 1990-luvun laman aikana alkuun sysättyä hyvinvointivaltion uudistuspolitiikkaa – myös taloudellisen nousukauden aikana. Vaikka suomalaista yhteiskuntaa uhkaava harmaantuminen on tilastojen valossa ollut tiedossa jo vuosikausia, laajamittaisemman yhteiskunnallisen keskustelun ja poliittisen kiinnostuksen kohteeksi se on noussut vasta aivan viime vuosina. Ehkäpä syntyvyys- ja ikääntymispuheelle olikin tilausta vasta sitten, kun puhe lamasta menetti tehoaan ja vaimeni?

Vaikka aika tuntuu nyt – neljänkymmenen vuoden tauon jälkeen – olevan kypsä väestöpolitiikalle, syntyvyys on kaikesta huolimatta poliittisesti hankala puheenaihe. Aiheen arkuuteen voidaan etsiä selityksiä ainakin kolmesta eri suunnasta. Ensimmäkin lasten hankkiminen mielletään yhteiskunnassamme ihmisen yksityiseen elämänpiiriin kuuluvaksi asiaksi ja siihen puuttuminen on siksi vaikeaa, jopa kiusallista. Toiseksi syntyvyyteen ja yleensä väestökehitykseen vaikuttamisen epäilyttävyyttä lisää väestöpolitiikan synkkä historia, sillä ”[k]ukapa ei olisi kuullut Natsi-Saksan rotuajattelusta, Stalinin väestösiirroista, Kiinan yhden lapsen politiikasta tai Ceausescun ajan Romaniassa toteutetusta abortinvastaisesta politiikasta” (VPO s. 4). Kolmanneksi länsimaiden syntyvyyden kasvattamistavoitteita voidaan arvostella moraalittomuudesta tilanteessa, jossa maailman väkiluku jatkaa kasvuaan ja luonnonvarat ovat vaarassa ehtyä.

Aiheen arkuutta voidaan kuitenkin lievittää oikeanlaisella retoriikalla. Intiimeille elämänalueille puuttumisen vaikutelmaa poliitikot ja muut väestöpoliittiset toimijat voivat hälventää keskittymällä numeroilla ja talouden kielellä puhumiseen. Väestön ikärakenteen muutoksia kuvataankin aineistossani yleisesti erilaisten tilastojen, lukujen ja kansantaloustieteestä lainattujen käsitteiden avulla. Syntyvyydestä ja synnyttäjistä puolestaan puhutaan tilastollisten keskiarvojen, esimerkiksi kokonaishedelmällisyysluvun ja ensisynnyttäjien keski-ian, kautta. Numeroilla puhuminen on selvästikin varmin, ja samalla myös perinteisin, tapa puhua ”väestöstä”, tilastotieteen ja empiirisen aritmetiikan luomuksesta (Duden 1994, 40; Koivusalo 1994, 52-53). Numeropuheen avulla lasten synnyttäminen muunnetaan abstrakteiksi tilastoiksi, käyriksi ja pyramideiksi ja etäännytetään näin oikeista, elävistä ruumiista ja yksittäisen ihmisen henkilökohtaisesta elämästä. Samalla tällainen puhetapa tuo jämäkkyyttä sekä tiettyjen

väestöpoliittisten keinojen, että yleisemmin väestöpolitiikan tarpeellisuuden perustelemiseen. Laman tavoin väestön ikääntymisestä ja alhaisesta syntyvyydestä muodostuu ”puhdas fakta”, joka voidaan esitellä tarkasti erilaisten kuvioiden ja laskelmien avulla.

Etäännyttävän faktapuheen lisäksi toinen korrekti tapa lähestyä intiimiä perhe-elämää on puhe hyvinvoinnista ja onnellisuudesta. Taloudellisten argumenttien rinnalla syntyvyyden kasvattamista perustellaankin läpi aineistoni yksilöiden hyvinvoinnilla. Ihmisten kerrotaan viihtyvän parhaiten sellaisessa yhteiskunnassa, jossa on tasaisesti eri-ikäisiä ihmisiä, ja yleisöä muistutetaan siitä, että ihmiset kyllä haluavat lapsia, mikäli yhteiskunta vain tekee lasten hankinnan mahdolliseksi. Pyrkimys syntyvyyden lisäämiseen kohdistuukin siten ”suoraan väestön hyvinvoinnin ja onnellisuuden ytimeen” (VPO s. 31). Hyvinvointipuheella pystytään myös tekemään pesäeroa menneiden vuosikymmenten epäeettiseen väestöpolitiikkaan. Nyt ei ole kysymys pakkotoimista tai edes patistamisesta, vaan onnellisten valintojen mahdollistamisesta. Tässä mielessä väestöpoliittisen keskustelun vire on tosiaan muuttunut aikaisempiin vuosikymmeniin verrattuna. Kun esimerkiksi lääketieteen tohtorit Aarno Turunen ja Paavo Heiniö olivat vuonna 1941 Väestöpoliittiselle Keskustoimikunnalle osoittamassaan kirjeessä sitä mieltä, että ”synnyttäminen on naisten isänmaalleen suorittamaa arvokasta asevelvollisuutta” (sit. Auvinen 1991, 207), korostetaan 2000-luvun keskustelussa yksilön omaa tahtoa ja oikeuksia. ”Lasten synnyttäminen ei ole velvollisuus vaan oikeus”, kuten Väestöliiton ohjelmassa todetaan (VPO, s. 8). Pitämällä puheen hyvinvoinnin kaltaisten abstraktien arvojen tasolla, tai vaihtoehtoisesti viittaamalla kaikista moraalisisista kytköksistä puhdistettuihin objektiivisiin numeroihin ja taloudellisiin faktoihin, väestöpoliittiset toimijat pyrkivät välttämään kiusallisen moralismin ja perustelemaan samalla oman toimintansa oikeutusta. Näin kyse ei ole epäilyttävästä *puuttumisesta* vaan yksiselitteisen hyväksyttävästä *edistämisestä* (vrt. Helén ja Yesilova 2003, 251).

Väestöpoliittisen hallinnan eetos syntyy siis talouteen ja numeroihin keskittyvän faktapuheen ja yksilöiden hyvää korostavan hyvinvointipuheen liitosta. Kuvion viimeistelee näkökulman rajaaminen kansallisvaltion tasolle: suomalainen syntyvyys esitetään keskustelussa enimmäkseen muusta maailmasta irrallisena kysymyksenä. Tätä voidaan pitää merkkinä väestöpolitiikkaan edelleen kätkeytyvästä nationalismista, joka – numeropuheen tavoin – tuo mieleen väestöpoliittisen keskustelun historian. Toisaalta, kun syntyvyystavoitteita aikaisempina vuosikymmeninä perusteltiin nimenomaan kansakunnan olemassaoloa ja ”vitaalisuutta” silmällä pitäen (esim. Helén 1997; Nätkin 1997; Meskus 2003), nyt väestön ikääntymisestä ollaan

huolissaan ennen kaikkea sen aiheuttamien kustannusten vuoksi (vrt. Rose 2001, 86). Väestön ikääntyminen on tänä päivänä ongelma ennen muuta siksi, että se tulee lisääntyneen palvelutarpeen ja vähentyneiden veromarkkojen takia kalliiksi. Vaikka ”kansantalous” on siis pitkälti korvannut ”kansan” väestöpoliittisen keskustelun huolen kohteena, talousnäkökulman korostuneisuus ei silti sulje pois keskustelusta edelleen erottuvaa kotiin päin vetämistä: myös nykykeskustelussa väestöpolitiikkaa tarkastellaan vain kansallisvaltion, tai korkeintaan EU:n, tasolla. Lisäksi ”kotimainen syntyvyys” esitetään enimmäkseen maahanmuuttoa toivottavampana ratkaisuna, mikä tulee ilmi esimerkiksi siten, että maahanmuuttoon mahdollisesti liittyviä ongelmia kuvaillaan keskustelussa monisanaisesti, kun taas syntyvyyden kasvattamistavoitetta ei kyseenalaista juuri kukaan.

Vaikka väestöpolitiikka voidaan edelleen nähdä toisaalta väestöön massana, toisaalta yksilöiden ruumiiseen kohdistuvana hallintana, nyt hallinta tapahtuu ikään kuin entistä etäämmältä. Etäinen hallinta merkitsee esimerkiksi niiden tapojen muovaamista, joiden kautta yksilöt ymmärtävät oman vapautensa (Rose 2001, 86). Asennekasvatuksen ja suotuisien edellytysten avulla ihmisistä pyritään muokkaamaan itse itseään hallitsevia subjekteja. Väestöpolitiikassa tällainen paimentaminen kohdistuu erityisesti nuoriin aikuisiin, jotka halutaan johdatella irti individualistisesta, ura- ja kulutuskeskeisestä elämäntavasta kohti ”lapsimyönteisempää” asennoitumista. Nuoret aikuiset on saatava nykyistä paremmin ymmärtämään lasten merkitys elämänsisällön tuottajina, seksuaaliterveyteen liittyvät tosiasiat ja se, ettei lasten hankkimista voi biologisen hedelmällisyyden takia lykätä loputtomiin. Toisaalta koko väestö voi osallistua yhteiseen projektiin pidentämällä työuriaan, ikääntymällä ”aktiivisesti” ja kantamalla entistä enemmän itse vastuuta terveydestään ja hyvinvoinnistaan. Näin toimii vallankäyttö, jota voidaan kutsua vaikkapa hyvinvointivaltiolliseksi biopolitiikaksi. Pienten lainmuutosten, erilaisten etuuksien ja asennekasvatuksen avulla ihmisten elämäntavantoja pyritään ohjaamaan toivottuun suuntaan. Tavoitteena on saada ihmiset käyttämään ruumistaan sekä itsensä että suomalaisen yhteiskunnan kannalta parhaalla mahdollisella – siis mahdollisimman onnellisella – tavalla.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri (1999) *Post Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Aro, Jari (1999) *Sosiologia ja kielenkäyttö. Retoriikka, narratiivi, metafora*. Acta Universitatis Tamperensis 654. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Autumn Brown, Jessica & Marx Ferree, Myra (2005) *Close Your Eyes and Think of England. Pronatalism in the British Print Media*. *Gender & Society* 19: 1, 5-12.
- Auvinen, Riitta (1991) *Äitiyssuojelusta perhekasvatukseen*. Teoksessa Taskinen, Ritva (toim.) *Perheen puolesta - Väestöliitto 1941-1991*. Väestöliitto, Helsinki, 205-242.
- Dean, Mitchell (1999) *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. SAGE Publication. London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Duden, Barbara (1994) *Väestö käsitteenä*. Teoksessa Ollila, Eeva & Topo, Päivi & Koivusalo, Meri & Kajesalo, Kristiina (toim.) *Vallaton väestö. Kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä*. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva, 40-51.
- Egerö, Bertil (1994) *Maailman väestökysymys –rajaton aihe*. Teoksessa Ollila, Eeva & Topo, Päivi & Koivusalo, Meri & Kajesalo, Kristiina (toim.) *Vallaton väestö. Kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä*. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva, 12-38.
- Fairclough, Norman (1997) *Miten media puhuu*. Vastapaino, Tampere.
- Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (2003) (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Foucault, Michel (1998) *Seksuaalisuuden historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Foucault, Michel (2005) *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Helsinki.
- Haapanen, Pirkko (1996) *Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin retoriikkaan*. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Vastapaino, Tampere, 23-50.
- Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna (2004) *Ydin ja versoperheet Suomessa ja Pietarissa*. Teoksessa Alapuro, Risto & Arminen, Ilkka (toim.) *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. WSOY, Helsinki, 165-182.
- Hacking, Ian (1991) *How Should We Do the History of Statistics*. Teoksessa Burchell, Graham & Gordon, Colin & Miller, Peter (toim.) *The Foucault Effect: Studies in governmentality: with two lectures by and an interview with Michel Foucault*. Harvester Wheatsheaf, Heartfordshire, .
- Hartmann, Betsy (1989) *Reproductive Rights and Wrongs. The Global Politics of Population Control and Contraceptive Choice*. Harper & Row, New York.

- Helén, Ilpo (1994) Michel Foucault'n valta-analytiikka. Teoksessa Heiskala, Risto (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Gaudeamus, Helsinki, 270-315.
- Helén, Ilpo (1997) Äidin elämän politiikka. Naissukupuolisuus, valta ja itsesuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle. Gaudeamus, Helsinki.
- Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (2003) Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.) Kansalaisuus ja kansanterveys. Gaudeamus, Helsinki, 13-32.
- Hiilamo, Heikki (2002) The Rise and Fall of Nordic Family Policy? Historical Development and Changes During the 1990s in Sweden and Finland. STAKES Research Reports 125, Helsinki.
- Hiilamo, Heikki (2006) Akantappolaista isäkiintiöön. Perhepolitiikan pitkä linja Suomessa ja Ruotsissa. STAKES, Helsinki.
- Hill Collins, Patricia (1999) Producing the Mothers of the Nation: Race, Class and Contemporary US Population Policies. Teoksessa Yuval-Davis, Nira & Werbner, Pnina (toim.) Women, Citizenship and Difference. Zed Books, Lontoo ja New York, 118-129.
- Hänninen, Sakari (1996) Puhe on hyvinvoinnista – ja ehdollistamisen retoriikasta. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere, 161-174.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (1997) Johdanto: Foucault ja hallinnoimisen ongelma. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) Biovallan kysymyksiä. Gaudeamus, Helsinki, 7-27.
- Jallinoja, Riitta (2006) Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Gaudeamus, Helsinki.
- Jokinen, Arja (1993) Poliitikkojen puheet puntarissa: kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere, 189-226.
- Jokinen, Arja (1999) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere, 126-159.
- Julkunen, Raija (2001) Suunanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino, Tampere.
- Kajesalo, Kristiina & Topo, Päivi (1994) Naiset, valta ja väestö – väestökysymyksen kaksinaismoralismi. Teoksessa Ollila, Eeva & Topo, Päivi & Koivusalo, Meri & Kajesalo, Kristiina (toim.) Vallaton väestö. Kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva, 213-225.
- Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Halonen, Ilpo (1998) Argumentaatioanalyysi ja hyvän argumentin ehdot. Teoksessa Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (toim.) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Gaudeamus, Helsinki, 60-113.

- Kantola, Anu (2002) Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Loki-kirjat, Viestinnän julkaisuja 6, Viestinnän laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Kiander, Jaakko & Lönnqvist, Henrik (2002) Hyvinvointivaltio ja talouskasvu. WSOY, Porvoo, Helsinki.
- Kinnunen, Merja (2001) Luokiteltu sukupuoli. Vastapaino, Tampere.
- Koivusalo, Markku (1994) Keskitetystä valtiosta kehitysmaihin. Teoksessa Ollila, Eeva & Topo, Päivi & Koivusalo, Meri & Kajesalo, Kristiina (toim.) Vallaton väestö. Kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva, 52-83.
- Kontula, Osmo (2004) Perhepolitiikka käännekohdassa. Perhebarometri 2004. Väestöliitto, Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 18/2004.
- Kuusisto, Riikka (1996) Sodan retoriikasta. Persianlahden ja Bosnian konfliktit läntisten suurvaltojen lausunnoissa. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere, 267-291.
- Kuusisto, Riikka (1997) Oikeutettu sota ja julma teurastus?: kolmen läntisen suurvallan ulkopoliittisten johtajien sotaretoriikkaa Persianlahdella ja Bosniassa. Lisensiaatintyö, valtio-opin laitos. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Majava, Altti (2002) Ongelmallinen väestöpolitiikka. Teoksessa Pitkänen, Kari (toim.) Artikkeleita Suomen väestötutkimuksesta. Väestötieteen johdantokurssiin liittyvä moniste. Helsingin yliopiston Sosiologian laitoksen monisteita N:o 62, 249-258.
- Malthus, Thomas Robert (1976) An Essay on the Principle of Population. Teoksessa Appleman, Philip (toim.) Malthus: An Essay on the Principle of Population. Text, Sources and Background Criticism. W.W. Norton & Company INC, New York, 15-129. Alkuperäinen teksti vuodelta 1798.
- Mattila, Markku (2003) Rotuhygienia ja kansalaisuus. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.) Kansalaisuus ja kansanterveys. Gaudeamus, Helsinki, 110-127.
- Meskus, Mianna (2003) Väestön elinvoima ja tahallinen keskenmeno Raskauden keskeyttämisen politisoituminen 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.) Kansalaisuus ja kansanterveys. Gaudeamus, Helsinki, 211-232.
- Meskus, Mianna (2006) Geenitiedon lupaus ja yksilöllistyvä terveyspolitiikka. Tiede & edistys, 117-135.
- Mill, John Stuart (1976) Principles of Political Economy. Teoksessa Appleman, Philip (toim.) Malthus: An Essay on the Principle of Population. Text, Sources and Background Criticism. W.W. Norton & Company INC, New York, 151-156. Alkuperäinen teksti vuodelta 1848.
- Nieminen, Armas (1941) Väestökysymys entisinä aikoina ja nykyään. WSOY, Porvoo.
- Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä: maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Gaudeamus, Helsinki.

- Ollila, Eeva & Topo, Päivi & Koivusalo, Meri & Kajesalo, Kristiina (toim.) Vallaton väestö. Kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva.
- Ollila, Eeva (1994) Väestöpoliittinen ajattelu Suomessa. Teoksessa Ollila, Eeva & Topo, Päivi & Koivusalo, Meri & Kajesalo, Kristiina (toim.) Vallaton väestö. Kansallisia ja kansainvälisiä väestöpoliittisia kysymyksiä. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva, 84-98.
- Ollila, Eeva & Koivusalo, Meri (1999) Velvollisuuksista oikeuksiin. Teoksessa Airaksinen, Jaana & Ripatti, Tuula (toim.) Rotunaisia ja feminismejä. Vastapaino, Tampere, 191-205.
- Palonen, Kari (1991) Näköispatsaista käsitetaiteeseen puolueohjelmissä. Teoksessa Kanerva, Jukka (toim.) Suomalaisten puolueohjelmien retoriikasta. Julkaisuja 63. Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos, Jyväskylä.
- Palonen, Kari (1993) Introduction: from policy and polity to politicking and politicization. Teoksessa Palonen, Kari & Parvikko, Tuija (toim.) Reading the Political, Exploring the Margins of Politics. Valtiotieteellinen yhdistys, Helsinki, 6-16.
- Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1996) Johdanto: Retorinen käänne? Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere, 7-19.
- Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1971) The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation. University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- Perelman, Chaïm (1996) Retoriikan valtakunta. Vastapaino, Tampere.
- Rose, Nikolas (1999) Powers of Freedom. Reframing Political Thought. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rose, Nikolas (2001) Elämän itsensä politiikka. Tiede & edistys 26:2, 81-101.
- Summa, Hilikka (1989) Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17. Teknillinen korkeakoulu, Espoo.
- Summa, Hilikka (1996) Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Vastapaino, Tampere, 51-84.
- Tuori, Kaarlo (2000) Kriittinen oikeuspositivismi. Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki.
- Yesilova, Katja (2007) Perheen puolesta. Perhekasvatus Suomessa 1970–1990 -luvulla. Teoksessa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) Perhetyön tieto. Vastapaino, Tampere, 39-64.
- Yuval-Davis, Nira (1997) Gender & Nation. SAGE, Lontoo.
- Yuval-Davis, Nira (1996) Women and the biological reproduction of “the nation”. Women’s Studies International Forum, Vol. 19, 17-24.

Österlund, Kalle (1991) Esipuhe. Teoksessa Taskinen, Ritva (toim.) Perheen puolesta - Väestöliitto 1941-1991. Väestöliitto, Helsinki, 6-7.

Elektroniset lähteet

Eduskunnan valtiopäiväasiakirjat. Tulevaisuusvaliokunnan mietintö 1/2005 <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/index.htx> (haettu 1.3.2006).

Eduskunnan valtiopäiväasiakirjat. Täysistunto 24.11.2004 <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/index.htx> (haettu 1.3.2006)

Eduskunnan valtiopäiväasiakirjat. Täysistunto 1.6.2005 <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/index.htx> (haettu 1.3.2006)

Hallitusohjelmat. <http://www.valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/hallitusohjelmat/fi.jsp> (haettu 15.5.2007):

- Pääministeri Ahti Karjalaisen hallituksen ohjelma, 13.4.1962.
- Pääministeri Reino Lehdon hallituksen ohjelma, 19.12.1963.
- Pääministeri Johannes Virolaisen hallituksen ohjelma, 12.9.1964.
- Pääministeri Rafael Paasion hallituksen ohjelma, 31.5.1966.
- Pääministeri Mauno Koiviston hallituksen ohjelma, 23.3.1968.
- Pääministeri Ahti Karjalaisen II hallituksen ohjelma, 15.7.1970.
- Pääministeri Rafael Paasion II hallituksen ohjelma, 23.2.1972.
- Pääministeri Kalevi Sorsan hallituksen ohjelma, 4.9.1972.
- Pääministeri Martti Miettusen II hallituksen ohjelma, 30.11.1975.
- Pääministeri Martti Miettusen III hallituksen ohjelma, 29.9.1976.
- Pääministeri Kalevi Sorsan II hallituksen ohjelma, 15.5.1977.
- Pääministeri Mauno Koiviston II hallituksen ohjelma, 26.5.1979.
- Pääministeri Kalevi Sorsan III hallituksen ohjelma, 19.2.1982.
- Pääministeri Kalevi Sorsan IV hallituksen ohjelma, 11.5.1983.
- Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma, 30.4.1987.
- Pääministeri Esko Ahon hallituksen ohjelma, 26.4.1991.
- Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma, 13.4.1995.
- Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma, 15.4.1999.
- Pääministeri Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelma, 17.4.2003.
- Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma, 24.6.2003.

Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille (2004) Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 27/2004. <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/index.htx> (haettu 1.3.2006).

Jeskanen-Sundström, Heli (2007) Uusi väestöennuste suunnittelun avuksi. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/artikkelit/2007/art_2007-07-12_001.html (haettu 1.12.2007)

Maailma numeroina (2006) Tilastokeskus. <http://www.tilastokeskus.fi/tup/maanum/taulukot.html> (haettu 1.9.2007).

Mikä Väestöliitto on? (2007) Väestöliiton esittely. Väestöliitto. <http://www.vaestoliitto.fi/jarjesto/> (haettu 30.8.2007)

Mitä väestötiede on? (2007) Oppiaineen esittely. Helsingin yliopisto, Sosiologian laitos. www.valt.helsinki.fi/sosio/esittely/vaestotiede.htm (haettu 26.9.2007)

Väestöpoliittinen ohjelma (2004) Väestöliitto. http://www.vaestoliitto.fi/julkaisut/maksuttomat_julkaisut/ (haettu 1.3.2006).

Sanomalehdet

Sillanpää, Matti (2005) Syntyvyys takaa hyvinvointia. Mielipidekirjoitus Helsingin Sanomissa 8.10.2005.

Vanhanen, Matti (2003) Suomen kaksoishaasteesta. Kolumni Turun Sanomissa 15.8.2003.